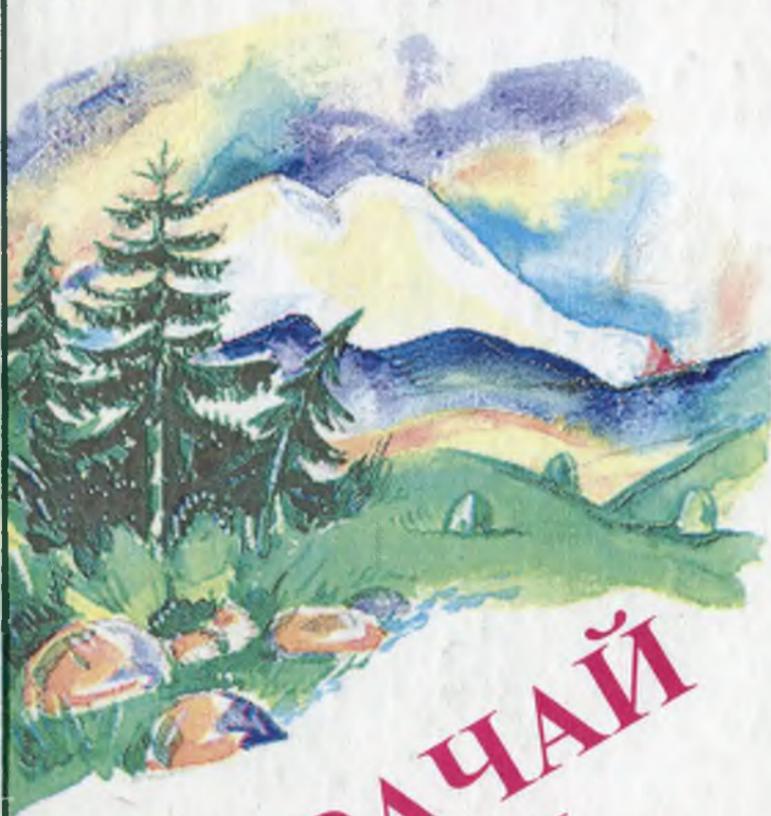

84(200с = кара)6-5 Кара! 5681

A38

АКЪБАЙЛАНЫ АЗРЕТ

**КЪАРАЧАЙ
ДЕСЕМ...**

АКЪБАЙЛАНЫ АЗРЕТ

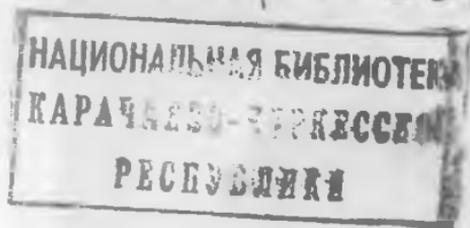
КЪАРАЧАЙ ДЕСЕМ...

ПОЭМАЛА, БАЛЛАДАЛА,
НАЗМУЛА, ХАПАРЛА.

КОПИТОРИЈА ЕКЗЕМПЛАРИ

Черкесск ш., 1999 дж.

Кара: 5681-Д

В книге использованы фотографии разных лет из семейного альбома автора и из архива депутата парламента РФ.

Мени бу кенг дуниягъа
дэсаратыб дэсашау берген,
адамлыкны ашхы
шартларына юретиб,
уруш тюзде дэсигитлик
этиб ёлген атам
Алийге, замансыз кетген багъалы
анам Сандэсеге атайма.

АВТОРНУ ЮСЮНДЕН

Акъбайланы Алийни джашы Азрет — Россияда Федерал Джыйылыуну Кърал Думасыны депутаты эмда парламентни миллет ишлени юсюнден комитетини председателини заместители (биринчи созывда), академик, юрист, Россия Федерацияны искусстволарыны махтаулу къуллукъчусу, къралда Журналистлени союзуну члени, Россия Федерацияда Джазычуланы союзуну правлениесини секретары.

Рахатлыкны бегитиуде уллу къыйыны бла чыгъармачылыкъ ишинде джетишимлери ючюн, Акъбай улуу Азрет Ставрополье бла Къарачай-Черкесияны комсомолуну Совет Союзну Джигити Александр Скоков атлы саугъасы (Ставрополь, 1987 джыл) бла Россияны шаркъ джанында шахарларыны Ассоциациясыны саугъасыны (Краснодар, 1992 джыл) лауреатлары болгъанды. Ол Россия Федерацияны Къазахстан бла Къыргызыстанны Баш Советлери бла иш джюрютген парламент къауумуну башчысы болуб тургъан кёзююнде да, халкъла арасы келишиуге, рахатлыкны бегитиуге кёб къыйын салгъанды.

Акъбай улу 1965 джыл Къарачай-Черкес кърал устазлыкъ университетни (институтну), 1996 джыл да Москвада Президентни Кърал къуллукъ Россияда Академиясыны юриспруденция факультетин, ызы бла да аспирантурасын айырмагъа бошагъанды.

Ол устаз, корреспондент, комсомол башчы, партия эмда совет органлада джууаблы къуллукъчу болуб да ишлегенди. Кёб джылланы къурау-политика къуллукълада уруннганды, тёбенги советлеге талай кере, Кърал Думагъа (биринчи созывына) 1993 джыл депутатха сайланганды. 1996 джылдан бери ол Москвада Кърал Думаны Ара Аппаратыны къурау управлениесини джууаблы къуллукъчусуду. Думаны депутатларыны арасында сыйы мийикди.

Акъбай улу Азрет къайсы къуллукъда болгъан эсе да, чыгъармачылыкъ ишин да къоймагъанды. Онючге джууукъ китабны авторуду. Бек кёб назмусуна макъамла салыныб, аланы къарачай джырны суйгенле республикан радио бла телевидениеде эшитгенлей турадыла, концерт программалада джырланадыла. Джазычуну республикабызны культурасын ёсдюрюуге уллу юлюш къошханы да белгиледи...

КЪАРАЧАЙ ДЕСЕМ...

(Поэмадан юзюк)

Къарачай десем, кёрюнедиле:
Киришли таула, джурлу ауушла,
Кавказ таулада джашаб келгенле,
Ата — бабала, ёхдем аланла.

Хапары кёбдю, сейирд джазыуу
Закий акканы — Минги-Таууму.
Къууанч, бушуу да къатыша келгенд,
Къыйын болгъанды джолу таулуну.

Аланла юзюгю — къарачайлыла
Барды тарихинг, энчи джазыуунг.
Шохла къууана, джауунг джутлана,
Мыдах, джарыкъ да болгъанд джашауунг.

Къарачай десем, джюрек къозгъалыб,
Озгъан ёмюрле хапар айталла:
Ёхтем аланла — ата-бабала —
Ма бу джуртлада къарыу алгъанла.

Къызылбеклиле джашаргъа къоймай,
Джеринге чабыуул эте тургъанла
Джарлы халкъымы малын, адамын
Джашыртын, туру тонаб къуугъанла.

Тыш джаула бла къаты сермешиб,
Асланла кибиб, Джандар, Къанамат...
Джигитликлери таулагъа сингиб,
Халкъны эсинден кетмейин турад.

Бек эртделеден джюрюйдю хапар:
Къарча халкъыбызны тин атасыды.
Туугъан джерибиз — аланла джурту —
Ол Къарачайны баш тамгъасыды.

О, Туугъан джерим, шам Къарачайым!
Тарих бетлени ачыкъла манга.
Айтчы джашынга, къозгъа тахсангы,
Къайдан чыкъгъанынгы бу дунягъа?

Къайтарчы мени узакъ ёмюрге,
Алан бешикте белляу айтырча.
Аз-кёб болса да, къайтар ол кюннге,
Таулу джюрекден кетмей къалырча...

Ууакъ таулагъа къанатла джайыб,
Сагъышла джюгюн Минги Тау атмайд.
Ол ички сёзюн тереннге салыб,
Джарсыуун бери чыртда ачыкъламайд.

Кёб джерни кёрюб, джашауну сынаб,
Бир кюн былайгъа къош салгъанд Къарча.
Сабий кёлюча, къууанчлы болуб,
«Къарт Джурт» деб атаб къойгъанд былайгъа.

Къарча кёреди: таула джарыйла,
Айтады: «Къара шо, бу хурметге!»
Тауладан саркъа шоркъа суулары
Минги Таудан къорлукъ алыб кете.

Къолумдан келсе, сылаб ётерем
Хар бир терегин, мермер ташларын.
Кёзлерим кёрмей, дуня тар болса да,
Джюрегим таныр Къарачай тауларын.

Тау бла Къарча джан бла тёнгек,
Тауча тебеди джюреги аны.
Тауланы сыры — Къарчаны джыры
Ушайд къарамы, бирчады джаны.

Къарчаны кёрюнеди кёзюне:
Тау той баргъанча хурметли арбазда.
Бир ариу ауаз къулагъына келед,
Аймуш сыбызгъы сокъгъанча кёл джагъада.

Къарчаны сыйы мийик болгъанды,
Уугъа барса да, кѳгет джыйса да.
Кече малларын сакълаб чыкыгъанды,
Гѳзет этиб, джукъусуз къалса да.

Джырсыз, чамсыз да болмагъанд Къарча,
Джау чайкъатханды, джюн таратханды.
Джандет талада чалкъы чалдырыб,
Халкъгъа башчылыкъ этиб тургъанды.

Ёхтем аланны, керти таулуну
Бир ариу джарашханды джамчысы.
Хар несинде Къарачайны тамгасы —
Белибауна джарашыб къамасы.

Эмчек анасын айырыб суйгенд,
Ол тикген чепгенни дайым кийиб.
Айтхан сѳзюн джюрегинде тутуб,
Джашагъанды халкъына суйюнюб.

Минги Тау акълыгъы, тазалыгъы бла
Таулуну бек тартады кесине.
Арабин, Къарча анга къараса,
Не тюше эди эке эсине?

Хурметли джерге дайым джутланыб,
Тыш джаула тынчылыкъ чырт бермегенле.
Къарчаны аскери халкъын къоруулаб.
Джаула бла къаты сермешгендиле.

Къарчаны юсюнден хапар айталла
Озгъан ёмюрден сагъышлы таула.
Джигитлигине шагъат болгъанча,
Алгъынча учалла къушлу булутла.

Джаныча кѳрюб адамын, малын,
Бирикмекликге магъана бергенди.
— Таулучукъла, юлгю алыгъыз, — деб,
Къартны, джашны да ол сыйын кѳргенд.

Къобан башындан Къарча кете тебреб,
Былай оноу этгенд миллетине:
— Кетиб, ызыбызгъа да къайтырбыз
Тейири берген бу джандет джерге.

Мен да ичеме, сиз да ичигиз
Бу зем-зем суудан джолгъа атлана,
Джуртха суймеклик сезимлерибиз
Къайтарырла бизни ашхы таулагъа.

Кетсек да, таула сакълаб турлукъдула
Азатлыкъ ёлмез ёзен тёрюнде.
Къайыталмасакъ, къайытырла туудукъла,
Къабыл болуб биз айтхан тилекле.

Тауланы эркечи Минги Тауну
Джырлай турурла кюмюш шоркъала.
Аллахха аманат чегет сыртлары,
Сакъларыкъдыла Къадау ташлары.

Къарча десек, тюшеди эсиме:
Къадау таш тарихиндед халкъымы.
Бир ажымсыз, анда барды къудрет,
Джюрегинден юзюлгенча Къарчаны.

Къарча дуниягъа джаратылгъанда,
Ол кюн Къадау таш джерге тюшгенди.
Ахыр сагъатда кёзлерин джума:
— Къайдады Къадау ташым? — дегенди.

Бурху кесегин алыб келтириб,
«Къадау ташынгданд» деб кёргюзтгенле.
Анасындан джангыдан туугъанча болуб,
Къарчаны кёзю, къашы эркетгенле.

Аланла юзюгю ата-бабала,
Табына, анга сагъышларын айтханла.
Джолгъа атлана, разылыкъ алыргъа,
Таулу уланла дайым ашыкъгъанла.

О, сыйлы Къадау таш! Джанларыча
Былай нек суюдиле сени таулула?!
Ёмюрле тахсангы билмегенликге,
Табыныб джашайла барысы да.

Бир-бирде уа келед къулагъыма
Мыдах ауазы ёхтем Къарчаны:
— Таулула, кесигиз къайгъылы болуб,
Унутханча кёреме Къарачайны.

Минги Тау биягъынлай суюлед,
Къараууллукъ этеди джериме.
Къадау ташымы къарамы азыб,
Кишини келмегенча эсине.

Не болгъанды эке къарачайлыгъа?
Зарлыкъмы къоймайды биригирге?
Джюрек токъ кюнде артыкъ да керекди
Джарлыны, инджилгенни эсгерирге.

Тыш, ич джаула бла къаты сермешиб,
Кёб уланла джигитликле этгенле.
Келлик тёлюню эсинде къалырча,
Салыргъа керекдиле эсгертмеле...

Миллетден чыгъа келгенле онглула,
Керекди алагъа сый берирге.
Къарча къараб кёрюб, айыб этмезча,
Халкъны къайтарайыкъ сыйын тёлюлеге.

Керекди эсгертме тилибизге,
Къарчагъа, Татарханнга, Къасботха...
Халкъдан чыгъарла онглу уланла,
Акъыл-кюч барды, шукур, Аллахха.

Джанымдан суйген о, Къарачайым!
Барды джигитлик, болум, эс сенде,
Джангыз тюлсе, насыбха, дунияда:
Малкъар къарнашынг джашайд джюрекде.

Дуния тюрлене, джылла седрей,
Джашауну чархы бурулады алгъа.
Кеси башына оноу этерча,
Аллах онг берсин, Къарачай, санга!

Элия чартлаб, ырхы къобса да,
Джеринги киши джокъ этелмегенди.
Кёзлени къан джууа, тылпыу тохтаса да,
Къарачай, сыйынг тюшмегенди сени.

Миллет кёчюб, къайытхандан сора,
Азмы джарылгъанд джюреги таулуну.
Халкъны бирикдириб кюрешгени
Эсде къалгъанды Гюрджю улуну.

Къарачай, сениге джетген кыйынлыкъ,
Джюрекге сыйынмай, тышына чыгъад.
Артыкълыкъ азабындан ёлген ахлула,
Сизге хар таулу бушуу эте турад.

О, таулу халкъым, кёб болгъандыла
Джашау джолунгда къоркъуулу джылла.
Джеринге джутланыб кёбле тургъанла,
Толмайын ала этген умутла.

Унутмайдыла чегет, ауушла
Хасаукада баргъан къаты согъушну,
Халкъын сакълай, джигитча ёлгенле...
Къартла айтханла алагъа алгъышла.

О, Къарачайым, чыдамлы халкъым,
Нени кёрмединг, не сынамадың?
Кёб аманлыкъ иннет буюрсала да,
Шукур Аллахха, джеринге къайытдың.

Къарачай десем, кёрюнедиле:
Халкъгъа берилиб, къуллукъ этгенле.
Сени атынг бла кеслерине сый табыб,
Джамагъатны сыйын тюшюргенле.

Къарачай бирди, биз кёб болгъанбыз,
Мийикде тутайыкъ сыйын аны.
Дуниягъа былайда джаратылгъанбыз —
Ёмюрде унутмайыкъ биз аны.

Къарачай десем, эшитиледиле
Къая ыранладан шоркъа тауушла.
Анга тынгылай, къой кютедиле
Къара джамчылы сюрюучю джашла.

Къарачай десем, кёрюнедиле:
Джашау джолунда сагъышлы таула.
Эл ныгъышында лахор этелле
Кюмюш сакъаллы огъурлу къартла.

Къарачай десем, къулачны кериб,
Джашнагъан джазгъа сюйюнюб къарайма.
Атынгы джазыб, Къарча, джюрекге,
Хурметли джуртум, джашынгча джырлайма.

Къарачай десем, алай болама:
Джанкъылычха бёленнгенча кёлюм.
Гоначхир сууну тазалыгъындан
Къарыу ала баргъанча сезимлерим.

О, Къарачайым, ата-бабамы джери!
Нечик сюеме кёк сууларынгы?
Джюз тюрлю бояу табыб берселе да,
Суратляялмам акъ тауларынгы.

Къолумдан келсе, Къарачай, сеннге,
Алтын къала ишлеб берирем.
Джерни джети къатында къалсам да,
Сени насыбынг ючюн ёлюрем.

Мадарым болса, сылаб ётерем,
Хар суу ташынгы, хар терегинги,
Эшитмей, кёрмей, тилсиз къалсам да,
Атынгы айтыр, Къарачай, сени.

Къолуна алыб боза аякыны
Къарт таулу тойда алгъыш этеди.
Анга тынгылай, о Къарачайым!
Кёлюбюз бизни кёкге джетеди.

Азретни анасы Сандже туудугъу Джагъапар бла.

ИЧКИ СЁЗЮМЮ ШЫБЫРДАЙМА ТАНГНГА...

Танг да атады таракъ таулагъа,
Шош ёзенлеге къанатын кере.
Уян, ой анам, чыкъ тау хауагъа,
Хоншу-тийреге ашхылыкъ тедже.

Шаркъ эртденни огъурлу къарамы
Ийнакълайды, узалыб, терезенги,
Мамыр кюнню тие сеннге джаягъы,
Шыбырдайды, анам, ач сен кёзлеринги.

Анам, кийиниб, хауагъа чыкъсанг,
Кёрюрсе кёгюрчюнню къоннганын арбазда,
Ол бизге мамыр тангны келтиргенди,
Кел да аны боюнчугъун бир сыла.

Акъ кёчюрчюн бла ушакъны къурсанг,
Тюшюрюрсе эсге туугъан кюнюмю,
Мен унутмай къуру да джюрюйме
Сабийликде кёрген акъ тюрсюннюгю...

Ауруу инджитген къансыз бетинге
Замансыз келиб къалгъанед къартлыкъ.
Бушуу кючлеген джаш джюрегимден
Хатерсиз джанлаб барады джашлыкъ.

Болушурмеди деген умутда,
Хар къуру излеб турама дарман.
Алай а, неден да багъальды деб,
Исси джюрекден иеме салам...

Бюгюн узакъда, тенгиз джагъада,
Сенсиз кюнлени мыдах ашырдым.
Ич джарсыууму, шыбырдай тангнга,
Къара тенгизде терен джашырдым...

Аны эслейле турна сюрюуле,
Джагъадан учхан кёб кёгюрчюнле.
Сени юсюнгден джазама джырла
Эжиу этелле тенгиз толкъунла...

Кюн да тиеди туугъан джуртума,
Тенгизге, тюзге ол нюрюн тёге.
Уян, ой анам... ач кёзлеринги,
Къартха, джашха да кюн ашхы бере...

Арбаздан, босагъадан башланады хар джол
Огъурлу джол,

насыблы джол,
сен барлыкъ джол...

Чакъырады, ашыкъдырады

алгъа джол,
Букъулу, ташлы, къаллай да болсун,
джол!

Элтеди тюзде, тенгизде,

тау джерледе,
Барырса кёкде, чыгъарад
космосха джол.

Джолукъдурад бораннга, тубаннга,
джелге да,

Къайры элтсе да, санга
джарсыу салмасын джол.

Поезде бар, самолетда уч, джаяу
джюрюсенг да,

Машинада, кемеде, ат белинде да бол,
Джерни джети къатына джетдирир,
сакъ бол,

Чырмаусуз, рахатлы,
джарыкъ болсун санга джол...

Чапеев эл.

Кёб кечелени джукъусуз ашыра,
Намула джазыб мен кюрешгенме.
Аланы тамбла уа джазыулары
Къалай болур деб, сагъыш этгенме...

Кече шошлукъда, танг аласында
Джюрекден чыгъадыла сагъышла.
Андан уллу къууанч меннге къайда?
Къартха, джашха да бир себеб болсала.

Бирча болмайдыла кёзюуде халлары,
Бир юйюрге да ёсген сабийлени.
Къууанч, мыдах да аякълаша баргъандыла,
Джибереме сизге назму тизгинлени...

Чаноев эл.

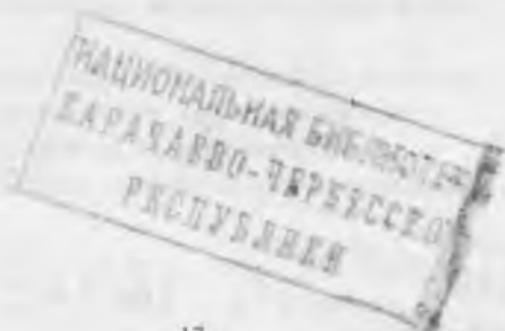
Наратла джурту кёк таула,
Джырлайла сейир кьяяла,
Малла отлагъан талала, —
Бу хурметликге бир къара!

Джашнагъан джазгъа скойюне,
Учуб келелле турнала.
Ёхтем, ариу тауларыма
Салам бердиле ала.

Къарылгъач уя ишлейди,
Сабий джукълайды бешикде.
Адам адамгъа тюбейди,
Къууанч хапарла эшитдире.

Къалай ариуду, сейирди
Джазны чагъында джерибиз.
Джурт да джашнай, насыбха атлай,
Таб-таза болсун кёлюбюз.

Доммайда

КЪАЛАЙ АРИУДУ ДЖЕРИБИЗ!

Туугъан джериме суйюне,
Учуб келедиле турнала.
Ёхтем, ариу тауларыма
Салам бередиле ала.

Наратла джурту кёк таула,
Кёкге джетелле къаяла,
Малла отлагъан талала, —
Бу сейирликге бир къара!

Учмасынла кёгюбюзде
Уу келтирген къанатлыла.
Окъ атылмай джерибизде,
Джашнасынла кёк сабанла.

Къарылгъач уя ишлесин,
Сабий джукъласын бешикде.
Адам адамгъа тюбесин,
Къууанч хапарны эшите.

Къалай ариуду, сейирди
Биз джашагъан кенг джерибиз.
Душман аягъын басдырмай,
Дуниягъа тынчлыкъ излегиз.

*Черкесск шахар,
1972 джыл.*

ТЕБЕРДИ

Мийикледен баш энишге кьююлуб,
Шоркъларынг джылтырайла, джаналла.
Кёк сууларынг, ташха-агъачха урулуб,
Къаяланы ичлери бла баралла.

Сени юсюнгден кёб назмула джазылыб,
Ёмюрлени джюреклеге синггенди.
Таулу халкъым хар кёуру да, балсытыб,
Бу сууунгу, ана сютча, эмгенди.

Тюшлери да, тюнлери да сен болуб,
Бьлай кемсиз нек сюелле адамла?!
Къыйынлыкъда, зауукълукъда унутмай,
Алгъыш сёзле айтыучанчыла ала.

Ёзенинге мингле бла къонакъла
Келиб, сенде сюек саулукъ табалла,
Сыйлы атынг джайылгъанды къралгъа,
Хар къайда да махтау бла айталла.

Айланч, тик джолланы барады атлы,
Тёгюлелле сейир, ариу макъамла.
Джомакъдача тауларынга къарайла,
Тансыкъларын алалмай адамла.

Кёк джюзюнге нюрюн тёге чомарт кюн,
Ёшюнюнге алтын оюу джасайды.
Джаш джюрегим сыймеклигин ма бюгюн
Сеннге джазгъан назмусунда джырлайды...

Хар джыл сайын, бек мардасыз ашыгъыб,
Узакъ джерден бек кёб адам келеди.
Къонакъ сыйген чомарт миллетинг
Къонакълагъа джылы къучакъ кереди.

Кара : 5681

КЪОБАН

Шуулдайса, ёхтем Къобан, тохтаусуз,
Джокъду сеннге кече, кюн да чырт талыу.
Джашау кирик, алгъа бара джанлаусуз,
Хар кимни да джюрегине боласа асыу.

Сууунг таза, балча, татлы кёрюне,
Джан-джаныуар сенден келбет алалла.
Кёк сууларынг, кенг тюзлеге бёлуне,
Сабанлагъа джашил сыфат салалла.

Кеталмайын кюн узуну бойнунгдан,
Къарт да, джаш да сенде солуу алалла.
Толкъунларынг баш энишге къуюла,
Джагъалагъа мынчакъларын чачалла.

Минги Тауну бузларыны татыуун
Биргенге алыб, узакъ джары кетесе.
Тау халкъынгы ашхы тартыуларын,
Саламын да къарнаш халкъгъа элтесе.

Хурзук эл, 1963 джыл.

* * *

Джазда ариу шахарда
Тюбешуи кьюуанч болур,
Хурмет төкген таулада,
Ашхы мурат да толур...

Булутладан чыгъа келиб,
Ай да бизге къарайды.
Булбул да джырын
Бизге ариу джырлайды.

Къатыбызда терекле,
Шош шыбырдашадыла,
Алача, джюрекле да
Шош хапарлашадыла...

Биз тюбешген кюнледен
Ма бюгюнню сайладыкъ,
Ай джолчукъну биз бара,
Сюймекликге табындыкъ...

*Къарачай шахар,
1959 джыл.*

ТАНГ АШХЫ БОЛСУН, МАЛКЪАР

Танг шошлукъгъа бѣлениб,
Туралла малкъар таула.
Башлары кѣкге джете,
Шум болгъанла наратла.

Къая эринде джугъутур
Ёхтемлениб сюелед.
Джаз башында Малкъарда
Къалай сейир кѣрюнед!

Таулуну ачыкъ сыры
Хар атламда кѣрюнед.
Джюрекге джууукъ ауаз
Мында да ариу эшитилед.

Ариулукъну белгисича,
Былай сейирлик тала!..
Алагъа юйюрсюнюб,
Джашайла малкъарлыла.

Мийик кѣкден, сымарлаб,
Къарайдыла джулдузла.
Нюр тегелле, джырлайла
Чырайлы таулу къызла.

Малкъар элде, ныгъышда,
Олтуралла къартлары.
Джюрекге джол табалла
Аланы алгъышлары.

Бу хурметни мен кѣре,
Кѣлюме кѣб зат келеди.
Джюрегим а шыбырдаб,
Танг ашхы болсун,
Малкъар! — дейди.

Акъсуу, 1978 джыл.

* * *

Энтда агъарды джерим акъ къардан,
Боранла сибирдиле орамланы.
Хыны кыш кийгенди биягъы тонун,
Бетлери тюрленедиле адамланы.

Хар не кёзююне кёре болады,
Сууукъгъа, иссиге, джелге чыдайбыз.
Алай а, сагъыш этсек, биз да табигъатда
Бола тургъан затлагъа ушайбыз...

*Къарачай шахар,
1964 джыл.*

Джюрегимде бишген назмугъа,
Сингдиралсам халкъымы сырын.
Аны окъугъан адамлагъа уа
Къартларыбызны алгъышларын.

Олсагъатдан мен санар эдим,
Ашхы муратыма джетгеннге.
Адамлыкъны, шохлукъну шартын
Келлик тѣлюлеге элтгеннге...

*Преградна стансе,
1966 джыл.*

Акъбайланы Мусса (Азретни уллу къарнашы)

ДЖАЗЫУНУ ТОЛКЪУНЛАРЫ

(Поэма)

Алтын къачны къанатыны тюрбюнде
Сейир эди табигъат, дуня, алам.
Мен джатаем бешигими юсюнде,
Бешик джырын джырлаед меннге анам.

Адетдеча, Къарачайда, Кавказда,
Хоншу-тийре, джууукъ джетген элчиле
Той этгенле мен туугъан кюн арбазда,
Джыргъа, сёзге уста тебердичиле.

Къартла тёрде этгенле алгъышларын,
Атам-анам къууанганла алагъа.
Мийик кёк да, джандырыб джуддузларын,
Кюмюш джарыкъ тёкгенд алтын талагъа.

Кавказ таула тегерекни къуршалаб,
Башларында къар бёрклери джылтырай,
Тура элле джуддузланы къучакълаб,
Саркъа эди Теберди суу шуулдай.

Джылай эдим мен тохтаусуз бешикде,
Тегюлеед кёзлеримден исси бурчакъ...
Той бараед, чайкъалаед эшикде...
Кере эди Минги Тау меннге къучакъ.

Кенг дунягъа келгениме къууаныб,
Джыламукъла тамгъандыла, ажымсыз,
Къарай эдим, сейирсиниб, сукъланыб
Мийик кёкге. Ол тазаед, тубансыз.

Тау къушланы, къаяланы, чегетни
Туугъан кюнден сюйгенме ёмюрлюкге.
Багъалатыб гокка хансны, кегетни
Андан бери санайма сейирликге.

Мен ёсгенме мийикледе къушларым
Къанат керген бир сейирлик тау элде.
Къаяладан саркъгъан шоркъа сууларым
Кече-кюн да джырлагъан джандет джерде.

Ыранлагъа илине джугъутурла,
Саулай кѣкню кѣлтюрюб мюйюзлери,
Минги Тауну теппесинде джулдузла,
Тау сыртланы гокка ханс кюйюзлери,

Дуу джаналла алтын кюнню тюбюнде,
Шыбырдайла джашил тилде чегетле...
Джокъду, дейле, дун-дунияны юсюнде
Къарачайны таулары кибик джерле.

Эртденликде элде кетиб баргъанлай,
Тюбегенед бир акъсакъал аллыма.
Таныгъанед таулу киши къарагъанлай,
Кѣзю джете эниме, сыфатыма.

Сорду огъурлу къарт: “Ашхы улан, Хутийни
Туудукъчугъу болурмуса? Шо, бир айт.
Тас этмейди асыл юзюк къорлукъну,
Озуб кетме, бизни таба да бир къайт...”

Тюз сезгенин башым бла билдирдим,
Къулакъ сала акъсакъалны сѣзюне.
Эним бла таныгъаннга сейирсиндим,
Сюйюнюб къарадым аны джюзюне.

Огъурлу къолу бла башымы сылады,
Къарт атамы тюшюрдю да эсине.
Такъыр болуб кѣлю, акъсакъал сытды,
Былай айтды мени къысыб кесине:

“Машалла! Аперим, керти джигит бол,
Унутма ата-бабангы сени ёсдюрген.
Къайда джашасанг да сен насыбдан тол,
Джашнасын тау эл сениге къанат берген.”

Сюйюб тынгъладым къартны сѣзлерине,
Кѣб зат айта эди акъыллы къарамы.
Джити къарадым аны кѣзлерине,
Эсима тюшюрюб, атамы-бабамы.

Тебретиле мени кѣзюме кѣрюнюб,
Тау къушла, къаяла, джигер къойчула...
Джюрегим, сезимим кѣб джары бѣлпюнюб,
Аллым бла озгъанча атлыла, тойчула...

Мен сабий болсам да, талпыуум учунду
Мийикге, — кзушлагъа, ётгюр кбанат ккакъгъан.
Сагъышым, джарсыуум ызына бурулду,
Чучхурланы кёргенча, шууулдаб баргъан.

Кёзюме кёргюзюб сабийлик чагъымы
Кюнлерин, гюллерин... Сейирлик! Аламат!
Таулагъа кзууаныб, кердим кзучагъымы...
Теберди — зауугъум, таурухум — Джамагъат!

О, камсык сабийлик, кбайры кетдинг учуб,
Кбанатлыча, кёкде кёзден ташайыб?
Эмилик атынг быргъады мени, чочуб,
Мен джыгъылдым, аягъым буздача тайыб...

Ол чакъны турама мен багъалата,
Кёб затланы тюшюреме эсеме.
Кбайда кбалдыла ккварт ата, туугъан ата?
Мен да ушай болмам энди кесиме...

Не кёрдю, не кёрмеди халкъым дунияда!?
Джазыу чакъды чыгъанакъ элегинде,
Кзуш балала чайкбалдыла уяда —
Тынчлыкъ кетди Минги Тауну этегинден.

Келед бюгюн мени хапар айтырым
Кёб затланы юслеринден джаш тёлюге...
Кварачай бла бирди джюрегим, джаным —
Эсимдегин излейме юлеширге.

Бешигимде ккаты джукълаб тургъанлай,
Кёре эдим мен тюшюмде: ккаралыб,
Уллу пелах бизге аллын бургъанлай,
Джылагъанед таулу анам, таралыб.

Чайкбалалаед кёк да, джер да, джюнгюрдеб...
Элияны ачы эди тауушу.
Джауа эди таякъ джангур, кюкюреб,
Кёзден тайыб Минги Таум, ауушум.

Кюрт юзюлюб келе эди башладан,
Тауушу бла ёзенлени толтуруб.
Джукъ кёрюнмей терекледен, ташладан...
Мен кквараем босагъада олтуруб.

Тарпан тайны атхан эди къаядан.
Джер тебрениб башлагъанчаед таууш.
Сибиргенед наратланы сыртладан...
Мыдах эди хар бир тау эмда аууш.

Барамтада мен кез ачыб къарадым.
Тёге эди анам исси джыламукъ.
Аны сезе бешигимде джыладым,
Билелмедим, болдуму джылы, сууукъ.

Джарлы анам алды тешиб къойнуна,
Къучакълады, ийнакълады таралыб.
Мен къадалдым аннямы бойнуна...
Келе эди кекде тубан, къаралыб.

Элияны тауушундан илгениб,
Титирелле мийикледе къаяла.
Шууудалла чегетле да, силкиниб,
Бушуу келиб, мыдах болуб къобанла...

Сабий джюрек сезе эди: къыйынлыкъ
Босагъадан кириб келе тургъанын.
Тюйюл эди ол къазауат тыйыллыкъ,
Керген эдик аллын бизге бургъанын.

Ол джукълатды отун тыбырыбызны,
Сабийликни юзюб кетди гюллерин...
Къара тубан басды тауларыбызны —
Биз сынадыкъ къыйынлыкъны кюнлерин.

* * *

Таза эди дарман хауа эшикде,
Тау артындан чыгъыб келген къачхы кюн,
Эркелетиб, мени джылы бешикде,
Къучакълаед, тансыкълаб, джерни юсюн.

Алай а мен кёре эдим бир бушуу —
Элчилени бетлери мыдах, мугур.
Орамла да кёрюне элле къуу-шуу,
Кек да, джер да болуб къалгъанча къуджур.

Ёзенледе джел сызгъыргъан тауушдан
Ары-бери чайкъайды наратланы.
Ахырзаман келген кибик ауушдан,
Буз къуяды, кесеу эте, хансланы.

Къуш турады чыгълмайын уядан,
Улуйдула итле бла бёрюле.
Келиб кете турадыла дуниядан,
Къушла кибик, учуб баргъан ёмюрле.

Джел сарнайды, тегерекни ийире,
Макъыралла къой сюрюуле талада.
Къайгъыралла элчиле, хоншу-тийре,
Тынчлыкъ джокъду, бушуу уллуд арада.

Бир таулу къыз кирди джылаб эшикден
Бети-къуту кетиб, джылай, ашыгъыш...
Мен силкидим. Чыгълмадым бешикден —
Бешик баула болдула меннге тыйгъыч.

Айтды бизге къарнашыны ёлгенин
Ол тиширью уруш баргъан тюзледе,
Ачы хапар Эресейден келгенин...
Сарын уллуд Къарачайда юйледе.

* * *

Бара элле уллу къызыу урушла,
Джер къызгъанед, джана эдиле ташла.
Талашханча, джыртышханча, тау къушла
Сермешгенле джуртлары ючюн джашла.

Тау халкъымы уланлары да анда
Мурдарла бла сермешгенле кече-кюн.
Дерт алыргъа къан къайната санларында
Танытханды хар бири ётгюр кючюн.

Кюкюреую, дюнгюргеую урушну
Келди мени эртдегили джуртума.
Эшите эдим ачы кишнегенин атны —
Бушуу кирди хар бир элге, арбазгъа.

Мен кёзюм бла кёргенем мурдарланы.
Къуджур эди ауазлары, сёзлери.
Уудан тоб-толу эди аланы
Джыланнга ушаб тургъанча кёзлери.

Бизни юйге кирген элле ючюсю,
Мен ушатмай, тюшюреме эсиме.
Джаныуаргъа ушай эди бириси —
Сыйынмай харам эти терисине.

Къабыргъадан аскер кийими болгъан
Суратчыгъын тартыб алыб атамы
Атхан элле фашист солдатла полгъа,
Ачыуланыб соргъан элле аны атыш...

Къарай эди атам джаугъа суратдан,
Сабыр эди аны джити къарамы.
Келемилле письмолары узакъдан,
Дей эдиле — къыйнай элле анамы.

Ачыуланды, къыйналды джюрекчигим —
Умут этдим бешигимден чыгъаргъа.
Къыджырады мурдар, тилин чайнады,
Ол керилди меннге мылтыкъ атаргъа.

Анам чабды, мени ур, деб, аллына,
Баласындан джаныуарны тыяргъа.
Баууру бла буруу болду къаллыгъа...
Чабышдыла джаула тутуб байларгъа.

Мен джыладым, хахайладым къычырыб,
Бешигим да ары-бери чайкъалды.
Самыр джетди, сынджырындан ычхыныб,
Мурдарланы къабды, джыртды, талады.

Бешигимден чыгъыб кетдим кюрешиб,
Джерден алдым суратчыгъын атамы.
Хоншу-тийре айырдыла, терк джетиб,
Немчаланы къолларындан анамы.

Элия тоб ургъан кибики тауланы,
Къымылдалла не эсе да, титиреб.
Басхан кибики къара тубан хауаны,
Джашнагъанча тѳб-тѳгерек, кюкюреб.

Мен сангырау болгъан кибики, эшитмей джукъ,
Джилтин кѳрюб башладыла кѳзлерим.
Къалтырадым, болгъан кибики бек сууукъ,
Чыгъалмайын, буууддула сѳзлерим.

Тоя билмей джутландыла мурдарла,
Сабийлени ашсыз къоюб, азыкъсыз.
Этген элле элчилерими ала
Джарлы, джазыкъ, кѳб юйлени насыбсыз.

Тоноу этиб, малларын кесиб, ашаб,
Кёб халеклик салгъан элле элиме.
Тургъан элле аджал себе беш айны —
Кёб кыйынлыкъ берген элле джериме.

Тыйгъыч этген болса элде алагъа,
Бир окъ эди ол джигитни багъасы.
Къагъа элле, чыгъарыб, кенг талагъа,
Эте элле танымазча анасы.

Тарс деб эки джарыла джюреклери
Джашай элле элчиле толуб дертден.
Алгъан элле маллары бла мюлклерин —
Бурулгъанед ашхамгъа джарыкъ эртден.

Джашауубуз кыйын эди, джаханим,
Душманланы теблениб тюблеринде.
Халкъым сакълайды барын да эсинде —
Къонакъ элле элчиле юлеринде.

Аурукъсунуб джатаем мен бешикде
Тама эди тохтаусуз исси терим.
Бир тауушла келедиле эшикден,
Азатланыб къалгъанча туугъан джерим.

Къымылдадым, бешигимден силкиндим,
Мен къобаргъа этдим сора дыгалас.
Туралмадым, чыртда ёрге, тирилиб
Къара башлыкъ къысхан эди тау Кавказ.

Эшигибиз тюз кенгине ачылыб,
Юйге кириб келдиле талай адам.
Кёк чууакъча, къара тубан чачылыб,
Атымы айтыб къычырды мени анам,

Кёзлерими ачыб, джити къарадым.
Огъурлу къарт, Адей, бизни хоншубуз,
Эркелетди, башымы да сылады,
Кюн тийгенча, джарыкъ джанды отубуз.

Юшюб баргъан джюрегиме мени ол
Джангы джылыу, джангы къарыу да берди.
Джаягъымы сылагъанча, ата къол...
Сейирдиле адетлеринг, Теберди.

Къарт таулуну къолларыны джылыуун,
Мен джашайма унутмайын ёмюрю.
Ол бергенди меннге кюнню къарьгуун —
Къыздырады алтын отну кёмюрю.

* * *

Бушуу хапар джайылгъан эди элге,
Мени анам джумушуна чыкыгъанлай.
Теблегенд деб, балангы мурдар джерге —
Джетген эди анам юйге чабханлай.

Къобханед Теберди суу, къаралыб,
Дагъыр-дугъур этиб ташла, къаяла.
Сарнай эди джел ёзенде, таралыб,
Джылай элле бешикледе балала.

Тау башындан къараед джашил нарат,
Чайкъалаед ары-бери бюгюле.
Мурдарлагъа халкъ бере эди налат,
Тау сыртлада джылай эдиле гюлле.

Эсимдеди, анам джангур тюбюнде
Джылай-джылай джетгени, онгсуз болуб.
Баласы ёлюб джатады деб эшитгенинде,
Эки кёзю кетмез бушуудан толуб.

Ол эшикден юй ичине киргенлей,
Этген эди ачы таууш, къычырыкъ,
Аууб тургъан бешигими кёргенлей:
“Не болгъанды?!” — деб къатыма “джыгъылды”.

“Ёлме, балам, — деди — джаным, сабыр бол,
Бу дуняда тохта келгинчи атанг.
Сени соруб къагъыт джазад хаман ол.
Ачыуунгу кёрмесин сени ананг.

Мурдарла да кереклерин табарла,
Тюзлюк кюню джерни юсюн джарытыр.
Тутмакъла да бугъоуларын атарла,
Бизни аскер ёттюр кюнчюн танытыр.

Мен кьаргъайма аналаны атындан:
Мурдарлагъа келгеед деб къара кюн.
Тюб болсунла, чыкъмай тауну тарындан,
Бери келген хар бир джаныуар тюрсюн.

Таула, суула къайтарыб къатладыла
Анам айтхан кьаргъышланы сёзлерин.
Булутла да кёкледен кьаргъандыла,
Чегетлери, ханслары ёзенлени.

Мен атамы сакълаем тансыкъ болуб,
Узакъладан, уруш баргъан тюзледен.
Джаугъа къайнаб, джюрек да дертден толуб,
Дженгил кьутулмадыкъ къайгъы кюнледен.

Сора эдим мен кюн сайын анамдан:
“Атам къачан келликди юйюбюзге?”
Чыдаялмай тансыкъ болуб атама,
Ашыгъаем кьууанчлы кюнюбюзге.

“Сауду атанг, балам, кёб турмай келир,
Биз кёрлюкбюз керти улуу хорламны.
Аллах тюзге тюзлюгюн, сёзсюз, берир,
Мамыр джашау кючлерикди аламны.

Силкин, джашым, сен тирилик тур ёрге,
Биз кёрлюкбюз, Аллах айтса, атангы.
Хорлам насыб берликди бютеу джерге,
Кёрмесинле атанг, ананг хатангы”.

* * *

Урушланы отлары кюкюреген
Тауларымы тёппесинде, тарында
Кёзюмделле ауушлагъа ёрлеген
Аскерчиле кыш-кыямыт боранда.

Партизанла, уста болуб джолланы,
Бере элле тахса аскерчилеге.
Уруш, кючлеб ёзенлени, кьолланы,
Чыкъгъан эди кьушла учхан джерлеге.

Атылаед кёкден, таудан, къаядан,
Къара тютюн басхан эди таулары.
Отла чыгыб, дорбунладан, къаладан,
Къыра элле шындык-шындык джаулары.

Къар теренед, кюрт келеед юзюлюб,
Ол чалаед аллына тубегенни.
Чучхур суула саркъа элле, сюзюлюб,
Джууа элле ёзенледе ёлгенни.

“Эдельвейсни” махталган аскерлерин
Быргъай элле мийикледен джарлагъа.
Сакълагъанла туугъан, суйген джерлерин,
Басдырмайын аякъларын къарлагъа.

Алай бла душманлары Кавказдан
Совет аскер, къаушатыб къууду кеннге.
Джарыкъ кюн да тийди бизни арбазгъа,
Таурух кибик, кёрюнеед джер меннге!

Тау да, тюз да чайкъала эди, джашнаб,
Толган эди насыбдан шам Теберди.
Уча элле Доммай башладан башлаб,
Ётгюр къушла Минги Тауума дери.

Джудузлары, айны, кюнню тубюнде,
Джанган отха болган кибик шагъатла.
Азатлыкъны тауларыны юсюнде,
Джашил къанат кере элле наратла.

Адамлары кёзлеринде къууанчны
Кёре эдим, уллу эди бютюн ол.
Тутхан кибик мен джазгъы къарылгъачны,
Кёрюнеед тау ёзенде джашил джол.

Ма ол джол бла Хорлам келгенед бизге,
Чууакъ кёкде байракълары чайкъала.
Мамыр къанат керегенед элибизге,
Хорлам джырны джырлай элле шоркъала.

Биз юч джашчыкъ, юч мынчакъча, тизилиб,
 Бара эдик, чабыб, орамны ёрге,
 “Ура!” деген не болгъанын тюз билиб,
 Къычыраек, чыгъаед таууш кёкге.

Къууанчыбыз толуюд ичибизде,
 Къанатланыб, биз, учунуб, къычырыб,
 Чыбыкъ атла тохтамай тюрбюрбюзде,
 Бара эдик тар орамчыкъны джырыб.

Къарай эди мийикден ёхтем Кавказ,
 Тауушланы къаяла къайтарыша.
 Къагъылгъанча чууакъ кёкде даурбаз,
 Кёрюнөөд дуня меннге тамаша.

Ачылгъанед таулада ол кюн кеннге,
 Тебердиде хар терезе, хар эшик.
 Чомарт къучакъ кере эди кюн меннге,
 Къууанаед ол да бизге эришиб.

Тау тарлада шоркъулдаб, гюрюлдешиб,
 Саркъа эди Теберди суу энишге.
 Джырлай элле толкъунлары бирлешиб,
 Ашыкъгъанча кёк тенггизде кенггешге.

Кёк да, джер да къууана элле чексиз,
 Азатлыкъны сезе элле агъач, таш.
 Къууанаед Сандже анам да кемсиз,
 Тепсей элле къууанч тойда къарт эм джаш.

Бара эди заман алгъа атланыб,
 Джашай эдик, муратларыбызгъа джете.
 Сабийле да ишлей элле къанатланыб,
 Уллулагъа болуша, джумуш эте.

Къылыкъ этмей, эртде огъуна эс кириб,
 Сабийликни кетген кибик чагъындан,
 Азатлыкъны къууанчына бёлениб,
 Чыгъалмайын насыбны къучагъындан...

Джырлай элле булбулла тегерекде,
 Татлы элле аланы тауушлары.
 Джашнай элле чегетле тегерекде,
 Азатланыб, таулары ауушлары.

Сабийлеге акъсакъл бере ауаз,
Айтхан эди, юретиб, кѳб акъл сѳз:
“Азатланды душманладан тау Кавказ,
Къууанады, керпеслениб, джюрек, кѳз.

Къадалыгълыз энди билим алыргъл
Аумай къалгълан къазауатда бешиги.
Насыб келди эркинликде джашаргъл —
Ачылгъланды школлары эшиги.

Мен да бардым, бек джутланыб,
Билим алыр мурат бла школгъл.
Къарай элле нѳгерлерим, сукъланыб,
“Элиблени” алгъланым сайын къолгъл.

Учундуруб чакълыра элле дерсле,
Анам меннге къууана эди бютюн.
Иги окълуб ала эдим мен “бешле”,
Алай эте ѳте эди хар бир кюн.

Мен школдан келе эдим ашыгълыш,
Чыган къатын тыйгълан эди джолуму,
Ол этгенед меннге кѳб сейир алгълыш:
“Алтын бала, узат бери къолунгу,

Гырджын берсенг, джазыуунгу айтайым...
Джашауунгда не боллугълун билиб къой.
Огълай десенг, айтмагъланлай къайтайым —
Меннге берлик къабынынгдан кесинг той.”

Хурджунумдан арт къабынымы алыб,
Берген эдим мен ол чыган къатыннга.
“Атанг сауду, — деген эди, таш салыб, —
Ол бек тансыкъ болуб турады санга”.

Мен къууаныб джетген эдим, дыбыртлаб,
Сюйюмчюлюк айтыргъл юйюбюзге.
Анамы, джетиб, къаты къучакъллаб,
Ашыкъдым айтыргъл тийребизге...

Андан бери ненча джыл озуб кетди,
Джокъду саны, не санауу аланы.
Уруш оту атамы тас этди,
Андан бери батханд кюню анамы.

Эсимдеди, анам хариб, урунуб,
Джашай эди табмай солуу кече-кюн.
Къыйынлыкъдан къутулалмай, унугъуб,
Джашлайына алгъан эди къарт тюрсюн.

Эл заманны, тыбырны, юйюбюзню,
Унутмайын турады мени эсим.
Унутмайма сабийлик кюнюбюзню,
Барына да шагъат боллукъма кесим.

Отну кёмюб къояек сернек къытдан,
Танг алада чыгъара эдик кюлден.
Отджагъабыз тола эди къызыудан,
Толгъан кибик тау тала къызыл гюлден.

Анам бизни къысаед этегине,
Сакълай эди джалангачлыкъдан, ачдан.
Къыса эди къойнуна, джюрегине,
Джыллыу бере джазгъа деричин къачдан.

Бир-бирлерин сие элле адамла,
Болушлукъ да этиб, керек болгъанлай,
Джашай элле, ишлей эдиле ала,
Бир-бирлерин сёз айтмайын ангылай.

Бирикдириб къойгъан эди къыйынлыкъ,
Таулуланы саулай болгъан кючлерин.
Сабийлеге къайгыраед джюзджыллыкъ,
Тюшюреед эсине джаш кюнлерин.

Почталъон къыз бизге ючгюл къагъытчыкъ
Келтирген кюн кетмей эсимде турад...
Джазылыбед ачы хапар бек ачыкъ...
Джыйылгъанед юйюбюзге джамагъат.

Сарнай эди анам, таула зынгырдай.
Толгъан эди кычырыкъдан кенг арбаз.
Тура эдим мен да сынгсый, ынгырдай.
Къара башлыкъ къысхан эди тау Кавказ.

Бушуу хапар, юйден юйге джайылыб,
Тюшген кибик, нарат терекге ёртен.
Теберди суу джыламукъла бла къайылыб,
Саркъа эди, ышармайын тау ёзен.

Келе элле аллай бушуу къагъытла
Къазауатдан хоншулагъа, тийреге.
Къара кийиб, джашы-къызы, къарты да
Джюреклерин бёлеб мыдах кюулеге.

Чыган къатын тюше эди эсеме...
Нек айтмады ачы болса да тюзюн?
Сагъышладан къайталмайын кесиме
Джарсый эдим, алдагъанды деб бютюн.

Нек айтмады къайдагъысын атамы?
Келликди деб ачы хапары кенгден?
Не сынарын киши джерде анамы?
Нек джашырды бу затланы ол менден?

Нек айтмады халкъны кёчюрюллюгюн?
Кёб турмайын чачыллыгъын элибиз?
Туугъан джерге таралгъанлай ёллюгюн
Кёб таулуноу, сау къаллыгъын джартыбыз?

Нек айтмады къум тюздеде къаллыгъын
Къарт атамы, къысталыб таудан кенгнге?
Халкъ ёлгенин джаназысыз къоярын,
Нек айтмадың, чыган къатын, сен меннге?

Джер юсюнде болмагъанча буйрукъ бериб,
Мурдар киши джаханимге иерин?
Атасына таралгъанлай баласы,
Джан берлигин, туугъан джерин кюсерин?

Нек джашырдың, чыган къатын, сен менден?
Бу соруудан къутулалмай джылланы
Ашырама, джууаб алалмай сенден,
Аны ючюн джаза мыдах джырланы...

Къаялагъа, шындыклагъа да урду,
Джазыууну толкъунлары халкъымы.
Гюнахсызлай кѣб терслениб да турду,
Энди табдым мен сыйымы, хакъымы.

Кѣб затланы сакълайды мени эсим,
Бир затны да унутмазгъады кѣлюм.
Унутмайыкъ Къарачайны хар несин,
Халкъ джашасын, сакълайыкъ аны тѣрюн.

Бири къалмад мурдарладан, джауладан —
Шукур эте, алама къолгъа къалам.
Къыбылада ёхтем Кавказ — Минги Таудан
Джибереме къазах халкъына салам!

Сыйын мийик кѣребиз биз туздамны,
Къарнашыкъны уллуду, терен дамы.
Къазах къатын эгечиди анамы,
Къыргъыз киши къарнашыды атамы.

Биз турсакъ да ауузунда бычакъны,
Къралыбыз харам этиб, бырнаклаб,
Къазах халкъы кере эди къучакъны,
Тырмашаек биз джашаргъа тырнакълаб.

Игиликге эте эдик ашхылыкъ,
Адамлыкъны тас этмейин шартларын.
Бюгелмеди бизги тутмакъ, артыкълыкъ,
Бек сюебиз Азияны халкъларын...

Хар миллет да кенг дунияны юсюнде,
Бир-бирине эгеч-къарнаш, тенг-джууукъ.
Шохлукъ джулдуз тюшюмде эм тюнюмде
Джаныб турад, мен хар халкъгъа да туудукъ.

Мурдарлыкъны шоркъалары таркъайыб,
Артыкълыкъны кюню чыкъмаздан батсын.
Азатлыкъны тенгизлери чайкъалыб,
Тюзлюк кюню джерни юсюн джарытсын.

Тюзлюгюнгю джолу келгенди алыб,
Таулу халкъым, сени киши джерледен.
Орналганса, къалала кибик, юйле салыб,
Толтурганса ёзенлени элледен.

Шам Теберди алгъанды шахар тюрсюн,
Алгъындан да тамашача тауларым
Кёрюнелле, джарыкъ тийиб алтын кюн.
Къууанч джырла джырлайдыла сууларым.

Джазыууму толкъунлары кёб тюрлю,
Алмашдырыб келедиле кече, кюн.
Танг атханды, шаркъ сейир, чомарт, нюрлю.
Алгъышлайма тюзлюкню уллу кючюн.

О, Къарачай, джашна, хурметлиди джеринг.
Аман кёз энди сеннге къарамасын.
Аллах сени къыйынлыкъдан сакъласын,
Миллетине хар уланынг джарасын.

Джазыу джолу мени къайры элтсе да,
Джашауума джарыкъ бериб тураса.
Къор болайым, ёхтем халкъым, сеннге
Хар къарачайлыгъа ата-бабаса...

*Теберди-Сарыагъач,
1983 джыл*

Ай иги сагъын, кюн болуб къалсам,
 Кёкге нюр къанатларымы кенг джайыб,
 Алтын оюула, окъала тизер эдим,
 Рахатлыкъны къаласын биринчи ишлер
 эдим.

Алгъы бурун сокъурну, тилсизни
 джокъларем,
 Сангырауну, онгсузну эслер эдим.
 Аманлыкъчылашы джолларын къарангы
 этиб, кесиб,
 Ашхылагъа джарыкъ бериб турур эдим.

Суйгенлеге да боллукъду саугъам:
 Джулдузладан джасалгъан ашхам.
 Адамгъа къартлыкъ джетмез ючюн,
 Джан салгъан боллукъ эдим балхам.

Къарачай шахар.

Джазыучула Акъбайланы Азрет, Хубийланы Назир эмда Байрамукъланы Юсуф студент джылларында.

ЭРКИН ЭСИМ КЕНГ ДУНИЯГЪА БЁЛЮНЕ...

Джаз джылыуу джюрегинги
Джылытса,
Ашхы умут кёллендириб
Джырлатса,
Эркин эсим кенг дуниягъа бёлюне,
Билемисе, не келеди кёлюме?
Чууакъ кече узакъ джулдуз
Ышарса?
Гелеу хансда эртденниги чыкъ
Джылтыраса,
Эркин эсим кенг дуниягъа бёлюне,
Билемисе, не келеди кёлюме?
Джауум тамчы кюн таякъдан
Нюр алса,
Джазгъы кюнде гокка хансчыкъ
Ышарса,
Эркин эсим кенг дуниягъа бёлюне,
Билемисе, не келеди кёлюме?

Къум тюзде суусаб адам кеси
Къалса?
Джангыз джолчукъ эки джары
Айырылса,
Сюйген джюрек сюймегеннге
Табылса,
Эркин эсим кенг дуниягъа бёлюне,
Билемисе, не келеди кёлюме?

Хыны джел уруб тереклени
Аудурса,
Ырхы къобуб джерге зарауатлыкъ
Тюшюрсе,
Элия уруб къаядан таш
Чартласа.
Эркин эсим кенг дуниягъа бёлюне,
Билемисе, не келеди кёлюме?

Джюреклени джашау алгъа
Чакъырса,
Джерни юсю мамырлыкъгъа
Бёленсе,
Джан джюрекни талпыгъанын берелсе,
Эркин эсим кенг дуниягъа бёлюне,
Билемисе, не келеди кёлюме?..

Къарачай шахар, 1965 дж.

* * *

Джашау Джарсытхан кёзюуледе да,
Табсызлыкъ, гурушха этмегенме биреуге.
Къыйынлыкъ тауу басхан кюнледе да,
Ийнаныб тургъанма джюрегимдегиге...
Бирде суута, бирде уа — джылыта,
Джашау эрке ёсдюргеги мени.
Уллу, гитче ишим да кёлюме джетмей,
Халкъыма джаратайым келлик кюнлени...

*Москва шахар,
1993 джыл.*

Уллу джашауда
Кёб затны кёребиз.
Элтелле джолла,
Сынайбыз, билебиз.
Заманы джетсе,
Гокка чагъады.
Мууал болса да,
Ариулугъун кьояды.
Тубан чачыла,
Узаядыла кёзден.
Къачхы чапракъла
Тюшелле терекден.
Булутла кетселе да,
Джерде мылы кьоядыла.
Биягъы терекле да
Джазда джашнагъандыла.
Хансчыкъ кьораса да,
Тамырын къалдырады.
Кюн кёзден ташайса да,
Башха джерден чыгъады.
Адам тууса,
Къууанч келтиред.
Ауушса уа, кёблени
Джюреклерин эритед.
Биз кьонакъбыз джашаугъа
Джерни багъалатайыкъ.
Алгъышда айтылырча,
Адамлагъа джарайыкъ...

Бишкек шахар,

Джашау, ачхычым кьолунгдады,
Тюбетсенг да тик джарлагъа.
Джазыуум чексиз джолунгдады,
Чыгъарсанг да айланч джоллагъа.

Джашау, кьууанч джырым сендеди,
Джашлыкъгъа акъ кьанат битдирген,
Джашау, ашхы муратым сендеди,
Джангы хорламгъа тебдирген.

Джашау, хар атламым кёзюнгдеди,
Терс джанына сен ашырма.
Джолларыбыз бизни биргеди,
Сени бла хар кьайры да хазырма!..

Джашауум сенсиз болмазча,
Бар эсим санга бѣлюнед.
Сени былай къараб кѣргенлей:
Дуния бир сейир кѣрюнед...

Тюбесем а, джукъ айталмай, —
Бу сѣзле къайры кетелле?
Сенден кери кеталмай да,
Ийнан, кѣб кере инджилгенме.

Джазыу буюрса, джолугъурбуз,
Керти нѣгеринг болурма мен.
Арада тау, тенгиз болса да,
Эштирме, “сеникиме” десенг...

Къарачай ш. 1967 дж.

* * *

Сюелеме саггышлы
Терезени аллында,
Джюрегим шыбырдайды,
Ашыкъ, дейди, джазаргъа...

Къоймайдыла саггышла,
Чыгъара таугъа, тюзге,
Джетмесинле джарсыула,
Адамла, юйюгюзге.

Къалам тизиб башлайды,
Сёзлени акъ къаггытха.
Джерни юсюнден саггышла
Бередила къанатла...

Кёзле талмай къарайла,
Кёб зат тюшед эсима,
Мамыр кюнню джарыггы
Ёмюрлени тийсин джерге!..

Джашил кырдыклы солумлагъа,
Ашхам бауурун басханды.
Тау хауаны эркин тогъусанг,
Джаш джюрегинге балхамды.

Буруш сыртында терекле,
Къурмашча, чыммакъ-акъ чагъа,
Ала суйюнюб кенг дунягъа,
Чайкъаладыла баш къагъа...

Таулада санга тарала,
Джайлыкъда малла кютеме.
Къараб тур мени аллыма,
Санга джыр, гюлле да элтеме...

*Буруш сыртында,
1960 дж.*

Джаш санларым, къарыуугъузну буругъуз,
Кече, кюн да тири джюрюб атларгъа.
Джаш джылларым, хазырлыкъда туругъуз,
Джашауумда хорламланы къатларгъа.

Субай ёсген наратлача кёгериб,
Хар къуру да меннге къарыу беригиз.
Муратымы тазалыгъын эсгериб,
Къанатымы кёлтюрююз, керигиз!

Джаш санларым, сиз да анга борчлусуз —
Къралымы рахатлыгъын сакъларгъа,
Къалайда да унутмагъыз хар къуру
Джаш тёлю бла ал тизгинде атларгъа.

Эслетмей джюрой, сынадым сени,
Болмады чыртда хапарынг.
Ишледи джюрек, термилиб бек кёб,
Къалайды энди мадарынг?

Биринчи кёрген кюнюмден башлаб,
Джюрегим терен илешди.
Баргъан джолуму джарыгыб турдунг —
Джюрек джюрекге сёлешди.

Студент джылла, ашхы умутла
Къууанчлы халда ётдюле.
Джазгы ингирле, къууанчлы кюнле
Бизге джёнгерлик этдиле...

Арабыз энди болгъанды ачыкъ, —
Сен кюнден кюннге джашнайса.
Джылла баралла, сен а, тюрленмей,
Джюрек тёрюмде джашайса...

*Къарачай ш.,
1966 дж.*

“Акъял бѣлмейсе,
Сансыз этесе”, —
Деб къарай, кѣзюуде,
Гурушха этесе.
Ичги сѣзюмю
Къагъытха тюшюре,
Кѣб кечелерими
Джукъусуз ѣтдюргенме.

Толкъун силдегенча
Ташланы джагъагъа,
Мен силдеялмайма
Сѣзлерими санга.
Алай а, ийнан,
Бар нюзюрюме,
Къайда джюрюсем да
Биргемде боласа...

Хар огъур тангнга,
Ашхам джудузгъа
Ушатыб къарайма,
Сени суратлайма.
Кѣл ашай джуртума,
Сюйюне халкъыма,
Акъял бѣле санга,
Къууаныб джашайма...

Черкесск шахар

АТМАЙЫН КЪАЛГЪАН ТАНГЛА...

(позмадан юзюк)

Танг аталмай, кече болуб,
Къаб-къаралыб сууукъ урду.
Халкъ бушуудан ёзен толуб,
Тау элибиз билмей турду.

Ючеу-ючеу аскерчиле
Киредиле хар арбазгъа.
Билмейин джазыкъ элчиле
Къан джаугъанын Къарачайгъа.

Бузулады мамыр джукъу,
Тюедиле хыны эшиклени.
Сан этмейин киши джукъну,
Аскер сакълайд тегерекни.

Къагъыб, тюйюб, дюнгордетиб,
Кериб кенгнге эшиклени.
Уруб, чачыб, шууулдатыб,
Атадыла терезелени.

Илгенеди сабий-балыкъ,
Бу болурму ахырзаман?
Танг аталмайд, джокъду джарыкъ,
Басыб турад къара тубан.

Терк тебрегиз, дейле хыны,
Юч солдат кириб келиб.
Анам баса тураед тылы,
Къыйынлыкъны терен сезиб.

Урушдула, тегенени
Быргъадыла юй тюбюне.
Дженгил уят сабийлени,
“Кийим кийдир юслерине”, —

Дедиле да, дауур этиб,
Джунчутдула ала бизни.
Эл къобады, барад кетиб,
Къоюб туугъан джерибизни.

Малла ёкюре, улуй итле,
Къарангыда къара-балыкъ.
Сюредиле аскерчиле
Алдырмайн кийим, азыкъ.

— Аталары къазауатда
Нек сюресиз ёксюзлени? —
Деед анам дыгаласда,
Джылаб айта бу сёзлени.

Джылджарымны баргъан джылда
Ат оюн этиб фашистле,
Джюрегибизни джаргъанелле,
Чакъырылмай келген итле.

Энди туугъан джуртубузда
Бу артыкълыкъ а неди!?
Кърал тамадабыз — Сталин
Бу бедишни билемиди?

Эштмей эди аны киши,
Алмай эди чырт кьулакьгъа.
— Бурма! — делле, — кърал ишни,
Таулу ана сандыракьгъа.

— Буйрукъ алайд, сюзер зат джокъ —
«Халкъла атасы» этгенд оноу.
Сюйсенг ач бол, сюйсенг — токъ,
Этедиле халкъгъа тоноу.

Деб солдат джаш бек кьыджырайд,
Хатер этмей, кьусады ол.
Лейтенант бизни джазыкьсыныб,
Солдатха айтды: «Сабыр бол!».

Кёзлерин джууад джыламукъ,
Тамакъда сёзю тыйылыб.
— Таулу ана, — деди, — амал джокьду,
Чыгъарыкъсыз хапчюкчюк джыйыб.

Адамлыкъ кьайда да ёлмейд —
Джаш лейтенант кеси болушду.
Солдатны сатлыкъ кьарамы
Къалгъанланы джунчутду...

Эки сагъат ётюб кетед,
Танг аталмайд, къарад тубан.
Тар ёзенде шош сарнайды
Къайда эсе да ёхтем Къобан.

Къалыб кетди туугъан джерде
Бешик джылыу эм ал атлам,
Къан кьазауат баргъан тюзден
Къайытмады мени атам.

Батыб кетди джер юсюнден
Насыб текген тау кюнюбюз.
Ёксюз болду эл ичинде
Бизни эски шош юйюбюз.

Терезеси ызыбыздан,
Адам кёзча къарай эди.
Айырылыб халкъыбыздан
Минги Тау да сарнай эди.

Къансый самыр итчигибиз,
Чайнай эди сынджырын ол.
Худжу къалыб эллерибиз,
Сакълай эди белгисиз джол...

Кёчкюнчюле джерни юсюн
Толтургъанек, джолла узун.
Джылытмаед бизни къач кюн,
Къычыраед къара къузгъун.

О, къайда къалды тюзлюк тёре,
Нек чыкъмады аллыбызгъа?
Артха къараб ахыр кере:
«Сау къал», — дедик биз Кавказгъа.

Ол кюн тюшген джюрегиме
Терен джара кетмей турад.
Сюймеклигим миллетиме
Мени хаман алгъа тартад.

Бир кёзюуде ойланаса:
Ким къаргъады халкъымы.
Шукур Аллах, халкъ бириксе,
Къоратырбыз биз зарлыкъны.

Миллет кесин сакъламаса,
Ким болушлукъ этер анга?
Эскер кесинги, деб тилейме,
Къор болайым, халкъым санга.

Аналаны кёзлеринден
Къурумаед къан джыламукъ.
Кавказ кетмейин сёзлеринден
Сына сала да къыйынлыкъ.

Джылай эдик, хахай этиб,
Тохтаусуздан кече, кюн да
Бара эдик узакъ кетиб,
Кавказ эди тюш да, тюн да.

Сакълай элле бизни узакъ
Азияны къум тюзлери.
Ачлыкъ джылла, къара тузакъ,
Киши джуртну джер юйлери.

Сабийчикле ачдан кёбюб,
Къырылганча чибинчикле.
Кесим турдум аны кёрюб,
Табылмайын кебинчикле.

Атылдыла чунгурлагъа,
Тёгюлдюле кёзден джашла.
Къыйналгъандан биз алагъа,
Джарылдыла тауда ташла.

Уллу эди бушуу тогъай,
Джыладыла таула къатыш
Орус, черкес, абаза, ногъай,
Тюзлюк бла терслик тартыш.

Бушуу къазан къызыу къайнаб,
Анда бишдик онтёрт джылны.
Турдукъ джаханимни сынаб,
Джырлай кюуле, мыдах джырны.

Чала эди ауруу бизни,
Ёлдюк ачдан эм сууукъдан.
Кюсей эдик джерибизни,
Тансыкъ болуб бек узакъдан.

Джол джанлада ненча сюек
Джата болур, табмай къабыр?
Ашагъандыла тюлкю, бёрю,
Болалмайды джюрек сабыр.

Ол джылайды, кетиб барсам,
Темир джолла сала эсге.
Къум тюзледе мен къарасам,
Кёрюнеди кёб зат кёзге...

Этим-дженим джаназысыз
Джатадыла къум тёзледе.
Болама да мен амалсыз
Айланама къум тюзледе.

Кёреме мен ёлтюрюлген,
Атмай кьалгъан кёк тангланы.
Джелле уруб кёлтюрюлген,
Къара, кызыл от кьумланы.

Къыйын заман ёлюм себед,
Сабийлеге тохтаусуздан.
Аталары къан тегеед,
Къайтмайын къазаутдан.

Сталинград, Москва ючюн
Сермешгенди джигит атам.
Аямайын ётгюр кючюн
Джурту ючюн сермешгенд тамам.

Ётгюр кьушча ол джан бергенд,
Терк Башында, Кавказында.
Анга джылай эртде ёлгенд
Анам хариб арбазында.

Сабийлери гюнахсызлай
Киши джерде кебге кьалдыкъ.
Узун джолгъа къарагъанлай,
Атабызны кёб сакъладыкъ.

Къазах, кыргъыз, орус, узбек
Сабийле бла биз джашадыкъ.
Орнатханлай шохлукъ терек,
Бир къабынны тенг ашадыкъ.

Ашай эдик бауурсакъла,
Иче эдик сейир кымыз.
Урунаек биз мамукъда,
Махталаед тау халкъыбыз.

Эте элле бизни бала,
Кеслерине эгеч, къарнаш.
Гюлден толуб ёзен, тала,
Болмай эди тюйюш, талаш.

Игиликле — ашхылыкъла!
Боллукъ тюйюлдю унутургъа.
Сиз этгенни, къарнаш халкъла,
Шохлукъ отну сууутургъа...

Джелмаууздан къутулду кюн,
Керпесленед ёхтем Кавказ.
Азатлыкъны уллуд кючу,
Сокъчу къобуз, къакъ даурбаз!

Къайытды халкъым Кавказгъа,
Къаллай къууанч, къаллай насыб!
Мен киреме кенг арбазгъа,
Атамы кёргенча талпыб.

Тау бешигим тебретилген
Былайдады ата тыбыр.
Мени суююб эркелетген,
Минги Тау бла къарачай джыр.

Ата кыама болса да тот,
Тагылады кыбыргыада.
Юйюбюзде джанады от,
Анам джатад кыбырлада.

Артыкылыкыгы джюз минг налат!
Джелле кыумну келтюрдюле.
Джаралы кыуш кыакымайд кыанат,
Кёб тангланы ёлтюрдюле.

Учду, кетди дженгил заман,
Арта кыалыб кыара кюнле,
Кыууанч джырны джырлайд Кыобан,
Чагыадыла кавказ гюлле...

*Бишкек-Шымкент-Кыарачай
1976—1987 джыллада*

САЛАМ ДЖАШНАГЪАН ДЖЕРИМЕ

Хурметли джерни эртдени
Эшитдиреди макъамын.
Ёхтем, ариу тауларыма
Узатад таулу саламын.

Салам — джашнагъан джериме,
Ауушну башы кёгюме.
Къууанчны джазгъан кёлюме,
Джууукъ болугъуз элиме.

Салам — наратха, ташха да,
Джылла агъартхан къартха да.
Сюйген ишине ашыгъыб,
Гузаба баргъан джашха да.

Салам — бешикде сабийге,
Арбазда чакъгъан балийге.
Махтау чакъырмай кесине,
Адебни тутхан келинге.

Салам — дуппургъа, терекге,
Чайкъалгъан будай сабаннга,
Джерни берекетли этген
Хурметли совет адамгъа.

Ючкекен эл.

СЮЕМЕ

Сюеме Тебердини —
Туугъан элимди.
Къушлу тауларымы
Ёсген джеримди.

Сюеме берч къолла,
Сюеген юйлени,
Алада къууанчны
Юлешген тенглени.

Сюеме арбазны,
Огъурлу юйюрюн.
Къонакыгъа сый бере,
Чакъыргъан тёрюн.

Сюеме наратны
Теджеген салкъынын.
Тау сууну, арымай,
Ёмюрле саркъынын.

Огъурлу анамы
Эмизген акъ сютюн,
Къыйынлыкъ кёрсе да,
Джашагъан мени ючюн.

Сюеме джангурну,
Сугъаргъан сабанла.
Хар къайда ташланы,
Ишлетген шахарла.

Сюеме халкъымы
Къаджыкъмай урунган,
Сууукыгъа, джелге да
Тёзе, алгъа баргъан.

Сюеме хар къайда
Джерими хурметин.
Рахатлы джуртуму
Кёб тюрлю миллетин.

*Огъары Теберди,
1959 джыл.*

ЁМЮРГЕ ДЖАШНА, КЪАРАЧАЙ

Туугъан джерим, тау Къарачай, —
Деу джуртумда нюрча джашнай.
Джазыуумса, джашауумса,
Кечем — кюнюм, кышым а — джай.

Кыйынлыкъда эс ташлатмай,
Сен келгенсе ышаргъанлай.
Оюлмазлыкъ тауларынгдан,
Халкъыма джылыу ургъанлай.

Биз кёббюз, сен а джангызса,
Тёзесе, неге да чыдай.
Сен барса да — насыблыбыз,
Ёмюрге джашна, Къарачай.

Не джашырыу, къууанама!
Джарыкъды сени бюгюнюнг.
Артыкъ да ышандыралла
Тамблагъы келлик кюнлеринг.

Насыблыма мен дерикме
Сыйынгы чыгъаралсам сени,
Джангылгъаннга эс бер, кеч.
Кечме сенден тюнгюлгенни.

Къарачайым — джандетни джери —
Джанымса, кюнюмсе мени.
Аны ючюн — не бюсюреу,
Джюрегими сенсе тёрю...

Къарачай шахар.

ДЖАРЫКЪ ТЁГЕМЕ КЁЗЛЕГЕ...

Мен — къара суучукъма,
Кёзлеуме, чыгъама джерден.
Сабырды джюрюшюм,
Джарыкъ төгеме кёзледен.

Чыгъама ёзенден,
Тау тюбюнден, суу джагъадан.
Суусабын къандыра,
Сый табама адамладан.

Кюнден нюр алама,
Кёкге термиле барама.
Кёзюуде джеталмай,
Къобанны кюсей къалама...

Мен таза кёзлеуме,
Чыгъама джерни тюбюнден.
Джашаугъа суйюне,
Джарыкъ төгеме кёзледен...

Джыламукукъча тазама,
Ауругъанлагъа дарманма.
Джериме кертилей,
Дуниягъа къууат салама.

Махар, 1978 джыл.

Бир ёзенде ёсгенбиз,
Джазгы кюннге кьюуана.
Сюйгенлени негери,
Джанкылычха сукълана.

Кёгюрчюнле учсала,
Къарагъанбыз сюйюне,
Табигъатха сейирсине,
Атлагъанбыз кёб кере...

Сюйгеним сени джашауда
Дайым къарыу береди.
Учундура джюрекни,
Джазыуунга элтеди.

Биз джокълаучу терекчик
Биягынлай чагъады.
Келирмелле энтда деб,
Аллыбызгъа къарайды.

Дуниям сенсиз болалмай,
Таралама, сакълайма.
Ёмюрлени барсам да,
Сени таба атлайма...

*Къарачай шахар,
1961 джыл.*

АММАНЫ ОСИЯТЫ

Джашаууму чархы бурула келиб,
Буз джарны эрнинде сирелгенме.
Джокъду бир эли ызыма къайтыргъа,
Озгъан джылла кёзюме кёрюнелле...

Тилим тутулуб, кёзле джумулгъунчу,
Ахыр сёзлени айтама сизге.
Джуртун, халкъын суймеген — насыбсызды,
Сакъ болугъуз, балаларым, джеригизге!

Къууанчлы джашагъыз сиз джеригизде,
Арбазда чакъсынла джашил терекле.
Тюзлюк, ашхылыкъ турсун кёлюгюзде,
Джюрекде джашасын мен айтхан тилекле.

Биригизни да чырт джокъламасынла:
Къызгъанчлыкъ, джаулукъ, харамлыкъ,
зарлыкъ,
Дуния сизге тарлыкъ этсе да,
Баш нюзюрюгюз болсун адамлыкъ...

Мен кетеме кириб сууукъ къабыргъа,
Къояма сизге ёшюн джылыуун.
Кесингдеча къара дуня бушуугъа,
Анангыча ангыла джерни джарсыуун.

ДЖАШНАГЪАН МАЙДА ТУУГЪАНМА

Джашнагъан майда туугъанма,
Чууакъ кёкню ёзенинде.
Къууаннганым а аны ючюндю:
Хорламны ал кюнюнде.

Хорламны кюню болгъанды
Душманны тобукъландыргъан.
Джер юсюнде кёб халкъланы
Джарыкъ джашаугъа бургъан.

Джууукълащдыра ол кюнню,
Кёбле джигитлик этгенле.
Тауда, тюзде да сын ташла
Ёлюмсюз эсгертмелелле.

Кремльни къаты къабырда
Белгисизди джигитни аты
Алай а джюреклерибизде
Джашайды ётгюрлюгю, анты.

Гоккалы майда туугъанма,
Сюеме джылны бу чагъын
Хорламны уллу байрамын,
Джуртуму джашнагъанын...

Уруп, 1969 дж.

Джазны чагъында анам белляу
Айтханды,
Меннге да туугъан тауларымда;
Мен аны ючюн артыкъ сюеме,
Ма бу кёзююню
Айырыб джашауумда.

Къыйынлыкъ джетиб
Бёлюндю бешик джырым,
Аллы къалгъанды таулада,
Ким тунчукъдургъанды сабийлигими
Экинчи джартысын
Къазауат баргъанда?

Тебретилсинле кёб бешикле,
Къууат бере,
Арбазлагъа, юйлеге.
Рахат джукъласынла энди сабийле,
Ана, бала да
Джашаугъа суююне...

*Къарачай шахар,
1973 джыл.*

Унутмайма алай айтычусун анамы:
«Биреуден махтау излеме, джукъ да тилеме,
Малкёзлюк а, джашым, джаууд адамны,
Адамны уа аман бла чыртда сюрме»...

Бюгюн озгъан джашауума оюм эте,
Аны сыйдам болмагъанын сынагъанма.
Он бармагъымы кыйынын кызгъанмайын
Халкъыма халал къуллукъ этерге тырмашханма.

Сукъланмайма урлаб, тырнаб джашагъанлагъа,
Биреуню кыйынын юзюб ашагъанлагъа.
Бара-барсала, тирелирле ала джаргъа,
Джылла узуну джыйгъанларын къусарла...

Тилейме кесиме: халал кыйындан юлюш,
Джугьутурдан — ёхтемлик, чыкъдан да —
кирсизлик,
Таудан — мийиклик, ёмюрледен — ёмюрлюк.
Излейме джериме рахатлыкъ, адамлагъа
тирилик!

*Чапаев эл,
1975 джыл.*

ЭЛИЯ

(поэма)

1. СЫНАУ

Хоншу-тийре адамла
Сабийлери бла бирге,
Мугур болгъан анала,
Мыдах къарагъан джерге
Кюн, кетмейди эсимден,
Турады кёз аллымда.
Унутулмай джашайды
Уллу бушуу халкъымда.
Тама элле тёнгереп,
Кёл бола, джыламукъла.
Кетмегиз деб, бек тилей,
Къарай эдиле таула.
Къара къанатлы — бушуу —
Айлана башыбызда,
Болуб къалды эл къуу-шуу,
От джокъ тыбырыбызда.
Сакъаллары къалтырай,
Сюеле элле къартла.
Къара кийиб Къарачай,
Итле улуй, кишней атла.
Танг балгъан кибик ашхам,
Келе эди къаралыб.
Эсин ташлаб хар ана,
Джылай эди, таралыб.
Этилиб эшиклери,
Мал ёкюре баулада...
Болмайын терсликлери,
Джашаб тургъан таулада
Миллетлени кёчюрюб,
Къоратдыла узакъгъа.
Азатлыкъны ёлтюрюб,
Джыйдыла тар тузакъгъа.
Джерибизге зарланыб,
Кёчюрдюле зулмучула.
Ётюрюкге ийнаныб,

Ийдиле джюк вагонла...
Мал ташыгъан гёнлеге
Ушай эдиле ала.
Кюн тиймей ёзенлеге
Тураед талалагъа.
Узун эди темир джол —
Кёрюнмеед кыйыры.
Кыйынлыкъгъа шагъат ол —
Баргъанек юч ыйыкны.
Ким кёргенд биз кёрмегенни:
Джетдирмей элле кьолгъа
Быргъай элле ёлгенни,
Вагондан темир джолгъа...
Кавказда Къарачайны
Джыйгъан элле тюблерин,
Ёлген тауукъну, къазны,
Джыртхан кибик тюклерин.
Гюнахсызлай, тюшюрюб,
Тебледиле сыйларын.
Къыш боранда юшютюб,
Халкъымы балаларын...
Бара элле солдатла,
Хар вагонда ючеулен.
Къоркъмай элле Аллахдан,
Бизбиз деб дуния төре.
Аналары атылыб,
Темир джолну джанына,
Балалары таралыб,
Джиберилмей къатына.
Бара эдиле кетиб —
Белгисиз эди джоллары.
Къычырыкъ-хахай эте,
Байланнганча кьоллары.
Тюзлюк кюню аджашыб,
Тунчугъаед тубанда.
Бара элле тауула
Чыгъалмайын вагонда.
Кыйынлыкъны чархлары
Бурула элле къаты.
Кавказымы халкълары,
Къысталыб, узакъ джары.

Къарачай, чечен, малкъар,
Ингуш, хоншубуз къалмукъ.
Дуня болуб, къара, тар,
Ётер джоллары уа — джар...
Къаргъай элле анала
Мурдарланы джыйынын,
Ашадыла деб ала
Халкъыбызны къыйынын.
Сыйырдыла деб ала
Азатлыкъны кюнлерин.
Бушуугъа, тарбууунга
Тыйдыла адамларын...
Гюнахсызлай сынадыкъ
Къара кюнле, кечеле.
Киши джерде кёб къырылдыкъ,
Зорлукъгъа къайда ёлче?
Зарауатлыкъда ёлген
Сабийлени къобарсакъ,
Ол джыллада тёгюлген
Джыламукъну джыялсакъ,
Болур эди тубсюз кёл,
Бир тузлу тенгиз.
Миллетибиз а юйреб,
Боллукъед минг джюз.
Джаханимни кёргенле
Кёбдю арабызда —
Ёлгенле, биз сау болуб,
Джашарла эсибизде.

2. ДЖАРАЛА.

Сабийчикле, уллула,
Болуб къалгъанча, алай
Джашай эдик, уруна,
Джаханимде биз саулай.
Бузоуу да джарлыны
Хайт деб, ёгюзлюк этер,
Деб, джашната таланы,
Тёге эдик исси тер.
Азабны сынагъанны
Тынч таныйма кёргенлей.
Халкъымы къыйнагъанны,
Биз кеч билдик — ёлгенлей.

Ол анда да бир ёлсюн,
Дей эдиле къатынла.
Бизге сынатханын кеси чексин,
Ахыратда, къабырда...
Бишмегенлей тюшдюле
Терекледен балийле.
Сууукъладан юшюлле
Къарачайлы сабийле.
Этилмейин джаназы,
Зыккыллары тозураб,
Къыйынлыкъны къазаны,
Къайнай эди боркъулдаб.
Аджал джууукъ хар джаннга,
Кёрдюк къыйын заманла.
Табылмай къабыр къангнга,
Сала элле саманла.
Болгъан эдик амалсыз,
Бетибиз ачдан кёбюб,
Къырылаек аджалсыз
Биз кече кюн да, ёлюб.
Сый берилмеед бизге,
«Бандит» эди атыбыз.
Джашаед эсибизде
Хар къуру Кавказыбыз.
Кёчгюнчюлеге тынчлыкъ
Бермей эди ол заман.
Джетмеед кийим, азыкъ,
Табылмай эди хамам.
Танытаед джигер халкъ
Ким болгъанын иши бла.
Шагъат эди кеси шаркъ —
Тюйюшмеед киши бла.
Керти огъурлулукъну
Эседиле хоншула.
Терс болгъанын зорлукъну
Ангыладыла ала.
Къайда эсе да ёргеде
Этилген оноу джалгъан,
Олтургъанла тёрледе,
Гюнах эте къол салгъан.
Къагъытла керти узакъ
Джашауну тамалындан,

Къыйын, тар эди тузакъ,
Умут джокъ къутхарыудан.
Алай болса да, ийнам
Тура эди болмай тас,
Ишлей эди халкъ тамам,
Урулаед анга харс.
Ёсдюреек сабанла,
Чайкъала эди кюзлюк.
Чачылышыб тубанла,
Келир дей эдик тюзлюк.

3. ЫШАНЫУ.

Тарай эди сибириб,
Заманны къара джели.
Ишлей эди, биригиб,
Халкъ тюзетмейин белин.

Джюрек толуб джарадан,
Тебсе да кёкюрекде
Умут юзмей тауладан,
Джашаек джер этекде.

Джара уллуед, терен,
Кёрюнмеед тамыры.
Къаб-къара эди эртден,
Мыдахед халкъны джыры.

Ётмек табмай къабаргъа
Балалары анамы,
Элте элле къабыргъа
Джюрекледе джараны.

«Агасы халкъланы»
Сынатаед зорлукъну,
Къыраед джарлыланы
Джокъ этерге къорлукъну.

Излей эди арыусуз,
Кюрешеед кече-кюн.
Болсакъ да биз къарыусуз,
Сермеше тюзлюк ючюн.

Джашай эдик тузакъда,
Кёгюбюз — тубан, булут.
Къарачайдан узакъда
Ёлмейин ашхы умут.
Кюсей эдик таулань,
Туугъан джерге тансыкъдан.
Къаргъай эдик джаулань,
Ычхыналмай зорлукъдан.
Тебердини тюшюмде
Кёреем кече сайын.
Таралаем тюнюмде
Кёрюрге излеб тауун.

Джан чыкыгъынчыгъа дери
Сейир тамаша талпыу —
Чакырады Теберди —
Тауусулмайды ышаныу.

4. АЧЫУ

Юйде къалыр кюн чыкъмай,
Не сабийге, не къартха,
Таулула къум тюзледе
Ишлей эдиле артха.

Ишлей эдиле джерлеб,
Тракторлань, атлань,
Тылпыу табмай иссиде
Кёчюрюлген джамагъат.

Къызыу кюн да къанатын,
Кериб, исси къумлагъа,
Къарай эди огъартын
Кёкден сакъсауулагъа.

Бар эди эркинлиги
Къуру ишлерге халкъны.

Къутхарды джигерлиги,
Ишден къоркъмагъан джаны.

Алай а унутулмаз,
Кетмей турад кёзюмде,
Джанымдан суюген Кавказ
Джюрегимде, эсимде.

Мен къараем узакъдан
Таулагъа кетиб эсим.
Айырылмагъанча джуртдан,
Джюрек излеи хар несин.

Ишлей тургъан заманда,
Гитче таулу кызычыкъ,
Джерге ауа бир кёзюуде
Этген эди кычырыкъ.

«Къайдадыла тауларым
Тобба-толу кийикден,
Кюмюш шоркъа сууларым,
Джырлай келген мийикден»?

Айтыр-айтмаз сёзлерин,
Аугъанед таулу кызычыкъ.
Къысылмайын кёзлери,
Къалыб эдиле ачыкъ.

Мёлекча, ариу бети,
Бурулуб шош аязгъа,
Джаны бла сабий эси,
Кетгенча, тау Кавказгъа.

Кёрюне эди меннге,
Нек эсе да, ма алай.
Чыгъыб къалгъанем тангнга
Мен ол кызычыкъгъа джылай.

Саубуз ёлгенлени
Унутдургъан кюнлени,

Шохубуз бла джаубуз —
Чыгъанакъ бла гюллени.

Эсимдеди, комендант
Панченко, тонгузхамхот,
Эте эди быллай ант:
«Ачарыкъма сизге от,

Керек тюлдю сизге хур,
Ичерикме адам къан.
Хар биригиз билиб тур,
Ёлтюрлюкме, къоймай джан.

Чиритгенме, — дей эди, —
Кёблени мен Сибирде».
Кёб кере болгъан эди
Ол начас юйюбюзде.

Джаныуардан къоркъгъанча,
Къоркъаед андан анам.
Сабийле уа, кёргенлей,
Къалтырай эдик хаман.

Бригадир ат юсюнден,
Къамчиси бла керилиб,
Соруу алаед менден,
Атама-анама джетиб.

Хауун юзгеним ючюн,
Чаба эди уругъа,
Салыб бютеулей кючюн,
Кюрешеед улургъа.

Юзсек балийчиклени,
Ала элле джанынгы.
Аяусуз тюйюб сабийни,
Тёге элле къанынгы.

Биз кёрмеген не къалды,
Бу дунияны юсюнде?
Къамчиси бла къара атлы
Кёрюнеед тюшюмде.

Ызымдан келиб турад,
Ол чагъым, бере азаб.
Адам ортагъа келдим,
Ол тукъум кыйын джашаб...

Гюл чакъгъан джазгъы чакъда,
Зорлукъ, тарлыкъ, төрт бюгюб,
Ёле элле анала,
Сабийле джолгъа төгюлюб...

Шекер чюгюндюр, мамукъ,
Ёсдюре таулу къолла,
Исси, сууукъ болса да,
Ишлей эдиле джолла.

Азияны джерлерин:
Джайлыгъын, сабан ызын,
Атыб, халал терлерин
Джашлары бла кызылары

Къарачайны, Малкъарны,
Джигер ишлеб, джашнатыб,
Кёб эллени, сахарны,
Гюл бачхагъа ушатыб.

Бизни джашла — алчыла —
Махтау бла джюрюлле.
Тянь-Шань тауда малчыла
Къой сюрюуле кютдюле.

Шохлукъ къолну узатыб,
Къазах, кыргъыз миллетге.
Джерни гюлге ушатыб,
Сыйыныб, бир иннетге,

Танытдыла джигерлик,
Айтдырдыла атларын.
Кёргюздюле тирилик,
Кёлтюрдюле халкъларын.

Адетлерине юрениб,
Халкъла бла шох джашай.

Махталыб, төгерекге
Малкъар бла Къарачай.

Бютюн чомарт, огъурлу,
Бек хурметли анала.
Берекетли сый толу,
Хар ким сыйген адамла.

Урунууда сый тууду,
Джарыкъ джыр джырлай,
Таулу халкъым тѣзюб турду,
Бюгюлмеди Къарачай.

Джолу болса да кыйын,
Турду алгъа баргъанлай,
Тюшюрмеди ол сыйын,
Халал хакъ ашагъанлай.

Балалары, тырмашыб,
Билим таулагъа ёрлей,
Окъудула джарашыб,
Илму атланы джерлей.

Хар бир кыйын атламда,
Артха турмайын, таукел.
Ачыу тюшген заманда
Къатдыргъанды халкъым бел.

Джашау — тик таугъа ёрлеу.
Кёбле ала сенден дерс.
Сатлыкъды, деген терслеу
Танытдынг болгъанын терс.

Мени джигер миллетим,
Буюкъмагъан бюгюлюб,
Тюзлюкдю баш иннетинг,
Джашасанг да туюлюб.

Къалмадынг аякъ тюбде,
Артыкълыкъгъа бой салыб.

Ишлеб, кечеде, кюнде
Сен бюсюреу, сый табыб.

Ана тилни этмей тас,
Алан джырларыбызны,
Эсден кетмейин Кавказ,
Кюсей тауларыбызны,

Джазлыкь бла кюзлюкню
Сейир джырларын джырлай,
Табарма деб тюзлюкню,
Джашай эди Къарачай.

Узакь Кавказ таулада,
Кючлеб эллерибизни,
Къуджур, сыйсыз адамла,
Чачыб эсгертмелени.

Къабырладан къоратыб,
Юй салыб, сын ташладан,
Терек бачха орнатыб,
Къоркъмай уллу Аллахдан.

“Бир кюн горджюлю киши
Къабырланы сюргенди.
Ишин тамамлай келиб,
Ол алайда ёлгенди.

Босагъа, тыркык этиб,
Сын ташланы юслерин,
Теблегенле, иш этиб,
Къабырда ёлюклени.

Агъач юйлени кёбюн
Аяусуз чачхандыла.
Отун орнуна салыб,
Отда джандыргъандыла...”

Азиягъа Кавказдан
Бараед ачы хапар.
Джетеед къачха джаздан,
Ачыуланыб, эл, сахар.

Этген элле тауланы
Атларын бютеу башха.
Билген эдик джауланы,
Къатылгъанлай сын ташха.

Биреуню бушуунда
Табамыд биреу насыб?
Тауланы къуушунда,
Къошларын тубан басыб.

Халкъ кёчюрюлген кюнде
Къалгъанла тау Кавказгъа,
Минги Тауну тюбюнде
Эки къарнаш арбазда.

Минг джаханимни сынай,
Джашагъанла онтёрт джыл,
Къарачай таулагъа къарай,
Джырлагъанла мыдах джыр.

Халкъымы джан тамыры,
Юзюлмейин джеринден.
Минги Тауну джыры
Кетмегенд джюрегимден.

Джуккаланы къарнашла
Айтырча таурухлада,
Дорбунлада, ташлада
Джашагъандыла таулада.

Ала тургъанла, болуб,
Халкъны къулагъы, кёзю.
Минги Тау бла сёлеше,
Джукъланмай халкъны сёзю.

Алай бла таулу халкъым
Тюбелек джуртдан айырылгъанд.
Тюзлюк къоркъмайды джукъдан,
Андан башха джол джалгъанд.

Тохтагъанлай къзауат
Къайтханла Кавказгъа
Бизни джашла. Зарауат
Джетгенд деб арбазгъа.

Келиб кёрселе, зорлукъ
Джаргъанды джюреклерин.
Къарачайлы халкъ кьорлукъ
Тас этгенд кесеклерин.

Аскерчи джигит джашла
Къарайла къабырлагъа.
Джокъ болгъанла сын ташла,
Салыныб атлаучлагъа.

Ала джюрек ауруулу
Болмай къалай къалсынла?
Бютеу Кавказ бушуулу,
Къайда фатар салсынла?

Ата, ана джокъ элде,
Кёрюнмейд эркиши, къатын,
Тюзлюк тас болгъан джерде,
Керек болмайды алтын.

5. ИРИЯТ

Чалбаш полковник ташха
Олтурду, мыдах болуб.
Арбаз кёрюнед башха,
Кёзлери суудан толуб.

Ол джетгенди Берлинге,
Уруш отланы джырыб,
Къайтхан эди элине,
Кёб душманланы къырыб.

Олтураед ныгъышда
Кеси джангыз аскерчи.
Эси — терен сагъышда,
Джогъед джангыз бир элчи.

Чачыу-къучуду эли,
Юйю оюлуб турад,
Джарылады джюреги—
Сын ташха хапар сорад.

Таш атлаууч орнундан
Къымылдамай тынгылайд.
Ким эсе да къолундан
Тутхан кибик, шыбырдайд.

Къобады чалбаш джигит,
Сёлеширге къарыу джокъ.
Башын энишге ийиб,
Тийген кибик душман окъ.

Ачыуу джюрегинде,
Эринлери къалтырай.
Аны кёкюрегинде
Алтын джулдуз джылтырай.

Атасыны гулоч таягъын
Табыб кереди къучакъ.
Аны эки джаягъын
Джуууб барады бурчакъ.

Атасы бла анасы
Узакъда — къум тюзледе,
Бийчеси бла баласы,
Атылыб киши юйюнде.

Джашайдыла тансыкълыкъ
Кючлеб Кавказларына,
Тийген кибик, кюн джарыкъ
Мыдах арбазларына.

Биледи джигит таулу,
Ич душманла элинде.
Алада джаулукъ уллу,
Къоймазларын джеринде.

Хорлам бла кьайтхан
Таулу джашланы ала,
Башларын кесиб атхан.
Ай медет, тилсиз тала.

Сталинмед, Бериямед,
Кимед халкъны ачитхан?
Гюнахсыз таулуланы
Джуртларындан айыргъан.

Зорлукъну тамгъалары
Ёмюрге дери турлукъ,
Кетмезлик джаралары
Себгенле ёлюм урлукъ.

Таула кёб кьаргъыш, ирият
Айтханла фасыкьлагъа.
Закон тёмез, шарият,
Аллах кечмез алагъа.

Озду Кавказ тауладан,
Къорады ахырзаман,
Бири кьалмай джауладан
Кетди, башхады заман.

6. ЭСИМДЕДИ

Эсимдеди «халкъла атасы»
Ёлген эди тюз мартда,
Оюлгъанча, халкъны кьаласы,
Мыдах элле кенг джуртда.

Элни аты Кюнтуугъан,
Анда школда окъуем.
Эл саулай джылласа да,
Мен кьыйналасамаем...

Къара кийиб устазла,
Джылау аллы болдула.
Сохталарын, унутуб,
«Сталин... Сталин»... деб джыладыла.

Бир устаз келиб бизге:
«Барыгъыз юйге», — деди,
Мен «ура» деб кычыргъанлай,
Устаз «джюгермек», деди.

Хыны сёзлени тизиб,
Ызымдан сюрдю.
Джетелмезлигин сезиб,
Бурулуб кетди.

Ким билед, сабий джюрек
Бир зат сезген болурмед?
Таулулагъа азатлыкъ
Ол кюн келген болурмед?

Ачы эди ол хапар —
Этеед дуния бушуу.
Къара кийиб эл, сахар,
Тёгерек болуб къуу-шуу.

Джылай элле адамла,
Тыялмайын кеслерин.
Джыялмай элле ала,
Не кюрешиб эслерин.

Къайдан биллик эдик биз,
Нек джылагъанын халкъны.
Болгъанча бары тилсиз,
Ёлгенча джуртну джаны.

Джогъед мадар мурдарны
Сагъыныргъа ёлгенин.
Дуния кетиб баргъанча,
Ышармаед кёргенинг.

Ким билеед Къарачайны
Ол джоуб ашыргъанын?
Насыбын халкъымы
Ол сыйырыб алгъанын?

Ким билеед итлигин
Фасыкълары джашырлыгъын?

Аллах кечмей кир ишин,
Джаханимге ашырлыгъын?

Ким билеед, ол ёлюб,
Муратыбыз толлугъун?
Къазауатда атамы
Тулпар джигит боллугъун?

Ким билеед, ол къораб,
Азатлыкъны келлигин?
Атам, тауларын кёрюб,
Ахыр джолгъа кетерин?

Билиб тургъанд къарт киши
Мурдар ёлюрден алгъа
Халкъны насыб юлюшюн,
Ол джыйгъанын тутмакъгъа.

Ол тѣкгенди къум тюзге,
Ётюрюк терслеу джасаб.
Ол сынатханды бизге,
Унутулмазлыкъ азаб.

7. КЪУТУЛУУ

Къайтмаздан кетди зулмучу,
Эркин солуду джуртум.
Тохтала зорлукъ, хата,
Орнуна келди къутум.

Къарачайны атындан
Акъсакъалла джыйылыб,
Эркишиле, къатынла,
Бир оноугъа сыйыныб,

Баргъанла Москвагъа
Тюзлюк, азатлыкъ излей.
Тау халкълагъа, Кавказгъа,
Эс бѣлюрюн тилей.

Эм алгъа келечиле,
Къызыл майданнга джетиб,
Киргенле кешенеге,
Акъырын дууа этиб.

Джайылмагъанлай кенгнге,
Джыйырманчы джыллада,
Келген кибик Лениннге
Акъбашлыкълы таулула.

Киргендиле, баш ийиб,
Андан сора Кремльге,
Себеб чыгъарын билиб,
Къарачай-Малкъар миллетге.

Къабыл этиб тилекни,
Къайтаргъанла халкъланы.
Азат кюн тау этекни,
Джарытханды таланы.

Къартла айтхан сёзледен
Бурулгъанды насыб урчукъ,
Тёгюлгенди кёзледен
Джоппу-джоппу джыламукъ.

Алай бла таулу келди
Кюсеб тургъан джерине.
Кюн тийгенин ол кёрдю,
Шахарына, элине.

Отубуз джарыкъ джаныб,
Джер берекетден толду.
Джууукъ-тенг къучакълашыб,
Халкъ байрам сейир болду.

Бешик джыр эски юйде
Джырланады джангыдан.
Азиядагъы кюле
Эшитилелле узакъдан.

Азияны кьум тюзюн
Унутургъа джарамаз,
Кёбле сизге термиле ёлгенле
Минги Тау, Кавказ...

8. ТАУ ОРАЙДА

Орайда таууш келди,
Учундуруб джюрекни.
Къобан суу эжиу этди,
Сагъайтыб тегерекни.

Къанат бериб аламгъа,
Минги Тау ёрге туруб,
Къошулдула байрамгъа,
Таулула тепсей, харс уруб.

Башха тюрлю тийиб кюн,
Тегеед сейир джарыкъ.
Джасай джерни юсюн,
Джырлай булбул, джумарыкъ.

Ёлгенле да къабырда
Сезе болурла, сёзсюз.
От джанады тыбырда —
Болмады халкъым ёксюз.

Сау къалгъанланы сана,
Дейди джазгъы къарылгъач.
Тылы басады ана —
Таулада барад къууанч.

Сейирдиле умутла...
Джюрегимде, къанымда.
Джюзелле акъ булутла
Минги Тауну башында.

Къуш учханча, атлыла,
Терк барадыла джюзюб.
Кёгетле да татлыла,
Тансыкълаб ашай, суююб.

Къонакъ кѣб келсин бизге,
Ачабыз эшиклени,
Анала юйюбюзде
Тебрете бешиклени.

Орайда таууш келед,
Учундуруб, джюреклени.
Теберди, Къобан эжиу этелле,
Сагъайтыб тегерекни.

Берекетлиди Кавказ,
Отлай къарачай атла, къойла.
Къууанчдан толуб арбаз,
Эштилелле тау тойла...

Алмата-Шымкент-Къарачай

1978—1987 джылла

ТИЛЕЙМЕ

Сенден, сыйлы Аллахым,
Кёбдю тилегим.
Бу тынгысыз дунягъа
Ауруйд джюрегим.
Адам инсан, эс джыйыб,
Ариу джашары,
Бир-бирин тюл, гырджынын,
Халал ашары
Келирча эт, сыйлы Аллах,
Кючюнг — кыйысыз...
Къалгъандыла бек кёбле
Адебсиз, сырсыз.
Адам бала дунягъа
Насыбха келсин.
Мамырлыкъда, тюз джашай,
Къартлыкъгъа джетсин.
Сыйлы Аллах, халкъымы
Джерге къаратма.
Кёб инджилгенд, кёб сыннганд —
Ачыу санатма.
Киши арбазны сынатма,
Бу тынч халкъыма.
Джаула кёб джутланганла,
Халал хакъына.
«Джуртума»... деб джылатма,
Аллах, бир джанны.
Айырма нарт тауладан
Таулу инсанны.
Хар таулугъа элинде
Зауукъ табаргъа,
Таурухлада, джырлада
Нартха ушаргъа
Тырмашырча, акъыл сал,
Сыйлы Аллахым,
Тартмай кеси башына
Дуня пелахын.
Джаш тёлюню, кёресе,
Бюгюнню джолун.
Сен огъуар ишлеге

Узатсын кьолун.
Тутса сени джолунгу,
Халкъым сакъланыр.
Окъну-тобну билмесе,
Дуния сукъланыр.
Этме бизни, сыйлы Аллах,
Хариб джанладан.
Сакъла бизни, уллу Аллах,
Къанлы тангладан.
Баласы ючюн ананы,
Ичи кюймесин.
Уланы ючюн атасы
Къаш-баш тюймесин.
Сакъла дуня тарлыкьдан,
Сакъла, зарлыкьдан.
Кери этме барлыкьдан,
Дуния джарыкьдан.
Кюн ышарсын эшикден,
Сабий — бешикден...
Сыйлы Аллах, тилейме
Таза джюрюкден...

Москва шахар,

1998 джыл.

КЪАЛАЙ СЕЙИРДИ БУ ДЖАШАУ

Джангыз тюлме бу дуняда.
Кёк да, джер да нёгердиле.
Ариулукъ кёбдю джашауда.
Кече да, танг да төредиле.

Къалай сейирд ай джарыгъы,
Къарагъаннга къууанч бере.
Чырайлыд къарачай кызы,
Кёзлеринден нюрюн төге.

Кёксюл танг къанатын джая,
Шош атлаб келед джериме
Хоншу юйге келин келед,
Джууукъ болугъуз элиме.

Джулдуз учад кёкде кюе,
Ариулукъ узата кёзге.
Къайда эсе да ит улуйду,
Биреуню бушууун сезе...

Гугурукку кычырады,
ауаз бере төгерекге.
Булбул да джырын джасайды,
Къанат кере суйгенлеге.

Къалай сейирди бу джашау!
Не суйсе аны этеди.
Кечеси, кюню джолдады,
Хар нени да ол эслейди.

*Москва шахар,
1996 джыл.*

Бир уядан узакъ джары,
Чачылгъанча къуш балала
Бир шахарда билим алыб,
Чыкыгъан эдик кёб устазла.

Озгъандыла болджал джылла,
Джер-джерледе биз джашайбыз.
Джаш тёлгоге билим бере,
Джашаугъа къууаныб къарайбыз.

Джашла, къызла унутмайын,
Институтну джокълайбыз.
Узакъда, джууукъда болсакъ да,
Устазланы тансыкълайбыз.

Кёк толкъунлу Тебердини
Ашыгъабыз джагъасына.
Таула башы мийиклени
Сейирсине къушларына.

Салам, салам тау шахаргъа,
Илешдирген джюреклени
Багъалатыб, тансыкълайбыз,
Бирге окъугъан студентлени.

Шахарым, къанатлы джырым,
Чакъыр кесинге гюллени.
Татлы тенгле тюбешиучю
Къайтар ариу ингирлени...

Къарачай шахар.

1966 джыл.

Кёрсем арбазда, орамда
Ойнай тургъан сабийлени,
Таныйма ауазларында
Узайгъан кюнлерими.

Бири садакъча атылыб,
Учхун болуб чабыб барыр.
Бирси, къушчукъча тебине,
Ызындан сызгъыра къалыр.

Ол халны кёргеним сайын
Къайтама сабийлигиме.
Хаман кесине чакъыргъан,
Къарайма кёкню джюзюне.

Кёзюме кёрюне таула,
Чаба эдим узакъ тюзде.
Бери къайт деб къычыраем
Ызындан турна сюрюуге...

Эшитеме, дайым кёреме,
Джангы арыкъ сууну акъгъанын.
Тейри джарыгъын ашыра,
Ингирги кюнню батханын.

Джарыкъ ойнайла сабийле,
Озуб кеталмай къарайма.
Кёлюм алагъа бёлюне,
Биргелерине ойнайма...

Келес — Абай базар.

Къарачай-Черкес кърал устазлык институтну 1-чи курсуну студенти,
лжаш джазычу Акъбайланы Азрет, 1960 джыл.

«Уруп» ансамблини башчысы Акъбайланы Азрет, 1965 жыл.

Акъбай улу Азрет бла Къобан улу Ахмат «шохлукъ» ансамбльни солистлери, 1964 жыл.

Акъябайланы Азрет, педучилищени устазы, студентлери бла тюбешуге РСФСР-ни махтаулу артистин Аджиланы Амбийин чакьыргъанды, 1974 джыл.

Кърал Думаны депутатлары Н. С. Столяров (академик, профессор, илмуланы доктору), Акъбайланы Азрет (академик, РФ-де искусстволаны махтаулу деятели).

Акъбай улу Азрет, облісполкомну къуллукъчусу, 1985 джыл.

Акъбайланы Азрет бла джашы Роберт, 1989 джыл.

Кърачай театр биринчи сезонун ачхан кюн Акъбай улу Азрет, Россия Федерацияны Кърал Думасына джангы сайланган депутат (солдан экинчи), республикабызда белгили адамлары (Тохчук улу Борис, Ортабайланы Рима, Лайпан улу Али, Байрамкъул улу Мусса) бла, 1993 джыл, декабрь ай.

Кърал Думаны белги депутаты С. Н. Бабуриг эмда Акъбайланы Азрет (Кърал Думаны биринчи джыйылыууну депутаты)

Кърал Думаны депутатлары И. Д. Кобзон (СССР-ни халкъ артисти), Акъбайланы Азрет (биринчи джыйылыудан)

Иерусалимде Россияны посольствосунда. Депутатла: Акъбай улу А. И. Зржевский, А. Галнев, М. Кажлаев.

Кърал Думаны миллетле арасы ишлени бардыргъан комитетини председателини заместители Акъбай улу Азрет бла Кърал Думаны Председателини заместители М. Митюков Кувейтде кърал тамадаланы бири бла, 1994 джыл.

Къралла арасы парламент Ассамблеяны членлери — Россия Федерацияны делегациясы депутатла — Тюркде, Анталия шахарда. Акъбай улу солдан экинчи. 1994 джыл.

Депутатла А. Галнев бла Акъбай улу Азрет. 1994 джыл.

Депутатга Акъбай улу Азрег бла Геннадий Зюганов. 1995 джыл.

Кърал Думаны депутатлары А. Кашпировский бла Акъбай улу Азрет, 1995 джыл.

Депутатла В. Жириновский бла Акъбай улу Азрет ушакъ этедиле.

Сый тюлдю кёб сёз айтхан эркишиге,
Ишде танытсын джигерлигин, тириликни,
О тиширыула! Хар дайым эшитиб турмайсыз
Сизни юсюгюзден сагышларын эркишини.

Сабий джыламукудан таза болурму,
Ана кёзлеге къараб джылагъанда?
Анадан насыблы уа ким болур
Ашхылыкъла сабийине алдыралса...

Биз билебиз, джаратыла дунягъа,
Биринчи къарам тиширыудан тюшгенин.
Ким биледи, ашхылыкъла къаныбызгъа
Ол кёзюуден болурму синге келгени...

Бир ажымсыз, тиширыусуз билмез эдик,
Джашауда суймекликни татыуун, ачыуун.
Сабий кёргенин унутмайды, — дейдиле.
Тутхан эдим бир кызчыкъны кёзлерини
джылыуун.

Чыкыгъан эди нюрюн себе, кюн таякъча,
Андан ариу болмагъанча кёрюне...
Биринчи сезимле джылла узуну ёсе,
Кече, кюн да джаныма къарыу берелле.

О назик, татлы къарамлы, сейир кёзле!
Не узакъдан да эркишини ариу кёргенле.
Сенсиз не этер суратчы, тиширыу чырай?
Азмыдыла санга термиле кетгенле!

Сыйлыды ана, бурху кюнюнгден ёсдюред,
Багъалыды ана, амма, суюбиз эгечни.
Джашау нёгер, юйюр багъанад юй бийче,
Сыйлы кёрюр ким да адебли келинни.

Сизни бла, тиширыула, ким да насыблыды,
Этмез ишин этер, тауну тебдирир,
Сизсиз дуня джукъ да тюлдю эркишиге,
Керти суймекликге, ашхылыкълагъа джетдирир...

*Сарыагач,
1986 джыл.*

Ахыр тылпыуум тыйылган кюнде,
Ахыр сёзюмю эштирге суйгенле:
«Тауларыма къарайым, тансыкъ болганма», —
Дерикме, джыйылганла къабыл кёрселе...

Къуш суратча аланы сыфатлары
Бешигимде огъуна кёзлериме тюшгенле.
Не кыйынлыкъда да джокълагъанлай,
Кёл этгенле, къарыу-кюч бергенле.

Термилликме кёрюрге тенглени,
Аманны, игини да — джюреги илешгенни.
Эм алгъы бурун джууукъну-тенгни,
Тансыгъымы алалмай, кюсерме...

Кёб заманны, онг бере джашау,
Сынатдым джашауну энди дер: «Сау къал».
Бу кёзюню марлаб турганча,
Ичигизден алыб кетер хатерсиз аджал.

Москва шахар.

АМАН КЁЗ ТИЙМЕСИН СИЗГЕ

Табигъат болуша адамгъа,
Кёзю хар нени кёред.
Эслесе биреу биреуню,
Джылы саламын беред.

Балий терекни чакъгъанын,
Эслеб суююнеди анга.
Тангны атханын ол сезе,
Къарайд бууун сагъатына.

Сабий бешикде кюлюмсюрей,
Эслеб турады анасын.
Джылагъанлай тебретед ана
Рахатлы эте баласын.

Биреуню къууанчын кёре,
Биреулен къууанчлы болур.
Ушатмагъан тюбесе уа,
Кёрмегенча эте турур.

Аман кёз туурадан къарай,
Джарсыу салыр кёргенине.
Кёз тийген адет бар эсе,
Хата салалла кёблеге...

Кёзле ышаннга алгъанла...
Арабин, кимни къармарла?!
Намысын теблеб атханла,
Кимни джазыуун урларла?

Гудучу, огъурсуз кёзле,
Аманлыкъгъа кёл этелле.
Биреуню мюлкюне къатыла,
Заран салалла бетсизле...

Огъай, дагъыда бардыла,
Къараб кюнча джылытханла.
Огъурлу къарамлары бла
Адамгъа нюр узатханла.

Къууат бере ана кёзле,
Джашауунга джан салалла.
Къыйынлыкъны кери эте,
Насыбынгы къайтаралла.

Кёк кырдыкны чыкъ къарамын
Узаталла сабий кёзле.
Чууакъ кёкню тазалыгъын
Аз тюлдюле теджегенле.

Минги Тауну хурметлигин
Эслейик биз джерибизде.
Огъурлу иннетибизни
Сакълайыкъ кёзлерибизде.

Барды къудрет, нюр кёзледе!
Адамны айтхан сёзюнде.
Джашау саугъады хар кимге.
Аман кёз тиймесин сизге.

ДЖАЗГЪЫ ШАХАРЫМ, ТЕБЕРДИ

Кёк ёзенде орналгъан,
Джюреклеге джол салгъан,
Сен сейирсе, турна кёзлю, Тебердим.
Джуддузлагъа эришген,
Гокка хансха келишген,
Джазыуумса, соймеклигим, Тебердим.

Къонакъ сойген адамла,
Джашайдыла таулада,
Туристлеге къулач керген, Тебердим,
Тийреледе, орамда —
Тартадыла орайда,
Кёк шахарым, муратымса, Тебердим.

Ауушларынг джылтырай,
Тёпелени джел сылай,
Гокка хансча ариучукъса, шахарым;
Сени къараб бир кёрген,
Ёмюрлюкге илешген,
Муратымса, соймеклигим, шахарым.

Акъ таулары кюзгюсю,
Ариулукъну иеси,
Тейри къылыч, кёк толкъунлу, Тебердим.
Джырлайдыла къаяла,
Кийиклеринг джайыла,
Джанкъылычым, кюнлю шахар, Тебердим.

Дуниягъа айтылгъан,
Таурухдача орналгъан,
Танг джуддузу, джазгъы шахар, Тебердим.
Сабийлигим, джашлыгъым,
Рахатлыды къартлыгъым,
Муратымса, джазыуумса, Тебердим.

Теберди шахар.

1982 джыл.

АБЕЗЕКНИ ТЕПСЕЙ...

Атамы кюмюш белибауун белиме кысыб,
Сахнагъа чыгъыб, кёб джерде тебсегенме.
Бармакъ учунда истемейге барсам,
Къарагъанланы разы болгъанларын эслегенме.

Тау кийим, къамам да ариу джарашыб,
Санланы ойнатхан тебсеуге ашыкъдым.
Тебсеген джашланы сафында барыб,
Таулу кызыны абезекге чакъырдым.

Турна джыйынча, тизилиб бара,
Тау тебсеуню ариулугъун сездик.
Джангызгъа бара, хойнухча бурула,
Бир кюн, ариуум, бир-бирибизге илешдик.

Ойнайла къолла, терк кымылдай санла,
Джерни тегерегине айланганча болдум.
Алам тёрюнден кюн таякъла тийгенлей,
Кюнюлю къарамынга джолугъуб къалдым...

Тебсегенле, къушча, къанат кере,
Сахнаны тогъай айланыб джасайла.
Суююмлю кёзле кеслерине тарта,
Бир-бирлерине илешиб къарайла.

Таулу кызыланы назик къарамлары,
Джангы айча, кыйылыб къашлары.
Кимден да ариу джулдуз чырайлары,
Къанатлыдыла халкъымы кызылары.

Хурметли тебсеу, эртдегили Абезек,
Къайдан, къайсы ёмюрден келгенсе сен?
Ненча кере сахнада, учхун болуб тебсесем да,
Ийнан, сенден эрикмегенме мен.

Къобуз согъулур, дауурбаз къагъылыр,
Къарт, джаш да чыгъарла тау тебсеуге,
Джюз джылым джетиб, къартлыкъ кысса да,
Аякъ бюгерме, чыгъыб, абезекге.

*Москва шахар,
1995 джыл,*

МИНГИ ТАУ АРАБЫЗДА

Кулиев Къайсыннга

Минги Тау джылтырай турад арабызда.
Бирча джазыу буюрулгъанды халкъыбызгъа.
Кёб къууанч кёргендиле ала, кёб ашхылыкъла,
Сынар ючюн къалмагъандыла къыйынлыкъла.

Тамада къарнашым, махтаулу поэт, Къайсын,
Ашыгъама кёрюрге, сыйынг мийик тауладан.
Къонакъ тюлме бери келсем Къарачайдан,
Тансыгъымы уа алалмайма тау Малкъардан.

Баш иеме, акъылман таулу, аллынгда,
Сый береме къыйынлыкъгъа бой салмагъан
халкъынга.

Минги Тау къууат салат Кавказгъа,
Къарнашлыкъ, шохлукъ синггенд къаныбызгъа,

Гитче эдим, Къайсын, мен сени кёргенимде,
Тебердиге огъурлу къонакъ келгенингде,
«Къазим кибик акъыллы бол, — дединг, —
сен, улан!»

Джюрегимдед ол сёзюнг, поэт, ийнан!..

Кёб эдиле ашхы муратларынг,
Назмуларынг джашарыкъла дуняда,
Сюймеклигинг сууумайын тау халкълада
Джюреклед джашарыкъса: къартда, джашда.

*Нальчик шахар,
1989 джыл.*

ОГЪУР БЕРГЕН ДЖЮРЕК...

Устазыма, Хубийланы Магометге
(Баллада)

1. АТЛЫ

Джазы чагъы кьанат джайд джерге,
Тау джитиледен кюнню нюрю тиед,
Кьанатлыча келген, бир атлыны кёрюб,
Таулу Ахия гузаба джамчысын киед.

Джазы чагъында хурметлиди дуня,
Хар не да ариулукъгъа бёленгенди.
Кесин тьялмай, ашыкъдыра, бир насыб
Тауда кьошха кьууанчны келтиреди.

— Сюйюмчю! Ой, алан, джаш туугъанд
санга,
Кьууаналла джууукъ-тенг, эл джамагъат.
Бир огъурлу ат аталгъанды анга.
Ашхы улан, махтаулу болсун — Мухаммат!

Бурундан келген сейирди бу адет:
Сабий джаратылса, юй джарыб тебрейд.
Ата ананы тилеклери толуб,
Джашау алагъа тамаша кёрюнед...

2. ТУУГЪАН ДЖЕРИНГ — БЕШИГИНГ

Суула — тауушлу, таула — суу суратла,
Омакъ джанкьылыч кёзлеге кёрюнед.
Табигъат джашнауда, кюн таякълада,
Ана белляуда джуртунг эшитилед...

Джазыу аямай хынылыкъ салгъанда,
Кьыйынлыкъ чекгенди сабий джюрегинг.
Джуртунгдан кенге болгъан кюнледе да,
Кирсизлей кьалгъандыла сезимлеринг.

Нечик сюенг чегетли тауланы,
Джайны кэудретин, квачны хурметин.
Балсытыб ичеенг гара сууланы,
Наратны чайырын, ётмекни ийисин.

Ашыкёдынг ёсерге, кёуауандынг
джашаугъа.
Сукъланыб кёрадынг ашхамгъа,
акъ тангнга.
Кёл салдынг таугъа, сый бердынг
адамгъа.

3. АРБАЗ

Хар кёуру келсем бу огъурлу арбазгъа,
Кёууатлыды, чууакёды кёк.
Кёрюрге излей хурметли ананы,
Джюрек тарала, тебеди бекден-бек.
Тангла атадыла, кюн чомарт тиед,
Кёууанчлы ойнайла арбазда сабийле.
Былайда ненча кере алгъыш теджей,
Джылыу бере тубегенле ана кёзле...
Кёгюрчюнле юйюрсюнелле былайгъа,
Онгсунуб кёрайла ашхам джуддузла.
Унутмайын сюйюмлю Мамурханны
Сый бериб сагъыналла кёб адамла.
О сюйюмлю, огъурлу ана кёзле!
Кёууат салгъансыз огъурлу арбазгъа.
Аны ючюн тёгюлед бу сейир джарыкь
Былайдан адамлагъа, рахатлыкьгъа...

4. АХЫРГЪЫ КЕЧЕ ШАХАРДА...

Джайгъы кече бир шошду,
Шыкёыртсызды тёгерек.
Ауур бушууну джерден
Алгъанча кёрюнед кёк.

Сен джюрюучю орамны
Аяз джелчик сылайды,
Хар ким да эшитирча,
Мыдах кюуюн джырлайды.

Тау этекде шахарчыкь
Санга кемсиз кьайгырад.
Сени ахыр кеченги
Джулдузладан джасагъанд.

Санга тарала, ачыйла,
Адамла мыдахдыла.
Ахыргъы кеченги сакълай,
Тауларынг джылайдыла...

Бешик джырынгы джырлай,
Теберди суу сарнайды
Ай арбаз бла хапарлаша,
Юй башдан мыдах къарайды...

Танг атад. Шахар сагъаяд,
Сен а рахатлы джукълай...
Тегерегинге джыйылгъанла
Туралла сенден кез алмай.

Ахыргъы джол сакълайды
Багъалы устазым сени.
Къарт да, джаш да джылай,
Эрителле джюреклени...

Ким да кюсеб къарайды,
Тансыгъын сенден алыргъа.
Бютеу Къарачай джыйылгъанчад,
Ахыргъы джолгъа ашырыргъа...

5. ШОШ КЪАБЫР

Замансыз тюшген шош къабырны юсюнде
Гюлле джаналла, джулдузлача,
Бушууунгу алгъанча кеслерине,
Джарсыйла чегетле, таула, адамлача.

Тиедиле кябыргъа кюн таякъла,
Аяз джелчик нени эсе да шыбырдайд.
Адамла тохтаусуз келиб кярайдыла,
Шош кябыр а кяйсы бирине да тынгылайд...

6. КЪЫЛ КЪОБУЗ

Кябыргъагъа тагъылыб турады
Джашаугъа суюкуне кьыл къобузунг.
Джылы къолла тартыучу кылла,
Сарнайла кюле, эшитиледи бизге джырынг...

Кьыл къобузунгу биргенге алыб,
Адамланы солута, сагъышларын чача,
Ашхы сезимле, ариулукъ узатханса.
О, джан салыучу кыллагъа, акъылман!
Джырны кянатларын керген, кяйдаса?!..

Ташха, бузгъа да келбет-нюр сала,
Тёлюлеге джашауунгу къойгъанса.
О кьыл къобуз! Разыдыла кёбле санга.
Юйюрге къууат бериб турлукъса сен.
Къатынга келиб ийнакълайма,
Иенгича тансыкълай сени бюгюн мен.

7. ДЖАШАУУНГ ЮЛГЮДЮ ТЁЛЮЛЕГЕ

Шохлукъ — кянат джырынг эди ма сени,
Кялай сие эдинг студентлени...
Биягъы биз сагъынсакъ устазланы,
Эм алгъа айтабыз айырыб сени.

Келбетли чырайынг, сабыр сёзлеринг
Огъурлу аузынг, чамынг, эсибизде...
Арабызда джокъса, кёрлюк тюлбюз деб,
Чыртда келмейди бизни кёлбюзге.

Окьутдунг, билим бердинг, джашаугьа дерс.
Ашхылыкьгьа, адебликге алландырдынг.
Туугьан джерге, Ата джуртха адамлагьа
Сюйюндордонг сиймекликни кьалдырдынг...

Джашауунг — юлгюдю, унутмазбыз аны,
Кёлюнг ачыкь, кёзлеринг джарыкь бере,
Оюмларынг, джырларынг бизге нюр тёге,
Джашарыкьса кёлюбюзде, джюрекледете...

ШЫНКЪАРТ

Батчаланы Муссаны эсге тиошоре

Энтда таулада
Шынкъарт джандырама,
Ашхам джулдузгъа
Мийикге къарай;
Биягъы ушакъны,
Тенгим, бардырама,
Ташая баргъан
Джилтинлеге къарай...
Эштилед ауазынг,
Сабыр сёзюнг, чамынг,
Танг атдыра,
Айтхан хапарынг,
Сагъыналла сени
Элчи къартларынг,
Шыбырдайдыла
Сюйген тауларынг.

Тау къушча, джайыб,
Къанатын кергенд,
Къумуш эл — джырынг —
Джюрегибиздед.
Эмилик Къобан
Мыдах кёрюнед —
Ичги сёзюнгю
Бизге джетдиред.
Шынкъарт джандыра
Къарайма таугъа,
Къарамынгы алгъан
Ашхам джулдузгъа.
Сен мийикдесе,
Ёмюрге нёгерсе,
Не узакъда да
Ариу кёрюнесе...

Къумуш эл.

* * *

Шагъабанга

Къарыу ала къанатлыча,
Кёкге суйюнеди джашчыкъ.
Ёседи, тал чыбыкъча,
Ёседи эркин балачыкъ.

Кёкде сенкилчек ойнай,
Чыпчыкъла джоппу учалла.
Къара суучукъла джырлай,
Сабийликге къайтаралла.

Сууда джюзген толкъунлача,
Сабий джылла ётедиле.
Кюсете сабийлигими —
Татлы тюшле кёрюнелле...

Озгъандыла, джылла, айла,
Къууатлы, заукълу кюнле...
Эсимден а кетмейдиле
Къонгурау ауазлы тенгчикле.

Кёз туурамда джашайла
Сагъышлы ана кёзле.
Бешигимде айтылгъандыла,
Къалкъыта, белляу сёзле.

Ёселле ашхы сабийле,
Къууана джарыкъ танглагъа,
Джаратылсынла уланла,
Къууат сала арбазлагъа.

Бюгюн бурхучукъ болса да,
Узаймайын ёсюб джетер.
Джашауда огъурлу ыз къоя,
Кёб ашхылыкъла ол этер.

*Чапиев эл,
1968 джыл.*

СЕНИ ЮЧЮН, ТЕНГИМ

Шунгарланы Хасанга

Джазны нюрю тауларымда джашнаса,
Сени ючюн ийнакъларма наратланы.
Тюзде, тауда, джагъада излеб табыб,
Сени ючюн юзерме гоккаланы...

Тау этекде субай ёсген къайынны
Сени ючюн олтурурма салкъынында.
Мамырлыкъгъа эжиу этген табигъатны
Сени ючюн джырларма къучагъында.

Адамлыкъны сыйын кёрген тенгинги.
Сени ючюн къошулурма ушагъына.
Джуртумдан узайгъан турна сюрююню
Сени ючюн ахсынырма ызындан...

Джагъасына барыб кюмюш Къобанны,
Сени ючюн ичерме кёк сууундан.
Кюн узуну макъам эшген толкъунну.
Джюрекlege джазарма ауазындан.

Ариулугъу таурухдача шахарны
Сени ючюн тансыкълайма орамын,
Джигер уруна, хорламла къатлагъан
Алгъышлайма сени ючюн адамын.

Сингдиралмам мен назму тизгинlege
Джюрегинги кимге да ачыкълыгъын.
Джашауунгда иннетинги тюзлюгю
Сакъланыр, тенглерингде — адамлыгъынг...

*Къумуш эл,
1974 джыл.*

ТЕНГИМИ СЁЗЮ

Джазаланы Балугъа

Азмы джашайды, кёбмю джашайды, —
Джаратылад адам дуниягъа.
Алай а аны джашау джолунда
Сакълайдыла кёб тюрлю джолла...

Эски Джегетей, хурметли джеринге
Эки кёзюмю ачхан кюнюмде,
Джашау юлюшню бергенсе меннге
Атам-бабам да джашагъан джерде.

Джангы тилленген джаш сабийчик а
Ангыламаед джашау сырларын,
Бушуу, къууанч да келиб джашауда
Хар адам да аны энчи сынарын...

Къачан да бар эди бир муратым,
Мангылай къыйыным бла джашаргъа!
Джуртха, халкъгъа да суймекликни
Балама да сингдире барыргъа.

Алай а къаныгъыб, сууукъ аджал,
Шош юйюрюмю тынгъсыз этди.
Къараб къарагъынчы эки уланымы
Сабийлей дуниядан алыб кетди.

Ана эмчекни тартхан сабийле,
Джерге турсунмай кетмегендиле.
Бушуу джокъламай турсунла элле,
Сабий тюрсюнле ёлюмсюздоле...

Бирде юшюте, бирде джылыта,
Ёсдюрмеди мени джашау эрке,
Къууанч, джарсыу да аралашханла,
Бирде чыгъанакъ, бирде — гюл бере...

Бушуу басыб тургъан кюнде да,
Сууукъ къарамагъанма биреуге.
Джауумча кёб ачыу этгенлеге да
Аууз къара тутмагъанма кишиге.

Биреу ташатын мени сѣксе да,
Атын чыгъаргъанма игиге.
Арт аягы бла ургъан эсе да,
Къамчи джетдирмегенме аджирге.

Ачыкъ джюрекден сау бол дегенме,
Джангылычымы айтыб сѣлешгеннге.
Джашау джолумда кѣб кыйынлашсам да,
Кѣл салыб джашайма бюгюнюме;

Бюсюреу эте, сау бол, дейме
Адамлыкъ хакъындан кѣол узатханнга.
Джууукъ болугъуз, аланла, юйюме, дейме
Юйню къаты бла озуб баргъаннга.

*Дружба эл,
1977 джыл.*

КЪЗАХ КЪЫЗГЪА

Роза Рымбаевагъа

Кёксюл тангнга шыбырдайды
Танг аласыны джуддузу.
Булбулча сейир джырлайды
Къзакъны ариу къызы.

Акъ шоркъаланы джырлары
Чыгъалла назик джюрекден.
Къзах халкъны сагъышлары —
Ала-Тау башы кёкледен.

Джыр, уясындан седирей,
Кёк джайлаулары аулайды.
Кюнню нюрюнден нюр алыб,
Тюзде къачкъачны сылайды.

Кёзюне Алиа кёрюнеди,
Сау къайтханча урушдан...
Джыр биргесине элтеди
Дертин алыргъа джауладан.

Кёлюнге джарыкъ тегелле
Рымбаеваны джырлары.
Къошулуб, бирге тынгылагъанчады
Минги Тау бла Ала-Тау таулары.

Джырны тилин не да ангылайд
Кёк да, джер да, адам да, гюл да...
Аны ючюн Роза джырлайды
Джюрегинден суймеклиги бла.

Чимкент шахар.

1987 дж.

МИНГИ ТАУНУ ЮСЮНДЕН БАЛЛАДА

Мени кесинге сукъландыраса
Сейир дунягъа мийикден къарай.
Кёкге чыгъаргъа къанатландыраса —
Ёрлеб барама джырынгы джырлай.

Ёхтем акъсакъал, кечир, бёлеме
Мен тынчлыгъынгы кийик мийикде.
Хапар айтсанг деб, салыб келгенме
Эртдегили халкъымы юсюнден.

«Мени эсимде бир кёб зат барды...
Къайсы бирисин айтайым сеннге?!
Адам ёмюрю кысхады, тарды,
Терк тауусулады, созулмай кенгнге.

Меннге уа Аллах бериб къойгъанды
Ёлюмсюсюлюкню таша ачхычын.
Джер гюнахладан бек тыкъ толгъанды —
Къыйынды табхан кёкню басхычын.

Мингле бла джылла кетиб баралла,
Заман чал этгенд бютеу башымы.
Сенича меннге кёбле соралла,
Бек багъалатыб, хар бир ташымы.

Меннге мийикден ариу кёрюнеди
Хыны ёмюрню хар бир ташасы.
Башым булутха кёб бёленеди,
Кёрюнмей къалады кюмюш окъасы.

Шыбыла отун терк джандырады,
Элия дюнгордеб турад башымда.
Талашуу, сермеш бек къандырады,
Тынчлыкъ да джокъ къарымда, ташымда.

Бек эртдегили къарнаш халкълалла
Ёхтем Къарачай, огъурлу Малкъар,
Меннге эм джууукъ джерде алалла,
Айтайым сеннге аладан хапар.

Къалау-пелядан бери келелле
Кертилик сакълай Кавказ бла меннге.
Кёкде джудузла, ай, кюн кёрелле,
Сорсанг, тюзюча, айтырла сеннге.

Джерни къайгысы кёб, саггышы да
Кёкге джууукъду, аны сен да бил.
Халкъны алгышын эм къаргышын да
Меннге билдириб турады тау тил.

Бюгюн къазауат тохтаб турса да,
Мамырлыкъ джашау кёлюмю чапырмайд.
Къалай бирикмейдиле ёхтем таулула?
Аны ючюн болур — Къарачай айнымайд.

Тюзлюк сёз айтхан джырчыланы да,
Къармаб тургъанла Бештау джанында.
Адамлыкъ, джигитлик эртдеден бери
Барды къарачайлыны къанында.

Джаннганла отла, кёб ёртенле да
Озгъанла джылла бушуудан толуб.
Къууанмай таула, тар ёзенле да,
Таулу джюрекле бек мыдах болуб.

Эй, озгъан ёмюр, эмилик атча,
Кёб тюрлю къыйнаб, бек сыныгъанса.
Мийиклик меннге тёр, нёгер болгъанча,
Таулары иеси болгъанды Къарча.

Къанлы джауладан бу джуртну сакълай,
Кёз туурамда джанын бергенди кёб тулпар.
Бушуудан агъарыб, чал болуб башла —
Кёб джарсыу чекгенди Къарачай-Малкъар.

Душман бла джигитле талашхандыла,
Эртдегили таула ёхтем батырла.
Асланлача, алай согъушхандыла,
Анга шагъатла алан къабырла...

Кёрюннгенле джылла ёмюрлеча,
Саркъгъандыла къобанла тохтаусуз.

Джангандыла ташла туякъ тюбледе,
Таулу джашамагъанды джаусуз.

Джаугъанла узун сууукъ жангурла,
Чучхурла бушуудан къайнаб,
Джазыу меннге мийикликни буюрса да,
Къысханма этегиме таулуну сайлаб.

Джазыу хатерсизед кёзюуледе,
Джан джанын талай эди, хатер этмей.
Сакълагъанма таулуланы
Бузгъа, боранга, кюртге да бой бермей.

Къуру да огъур танг атмайед,
Кечеле кёб ачыу сынатханла.
Джудуз сейир жарыгъын тегалмай,
Тауладан кёб таулу айырылыб квалгъанды.

Дуния деген, балам, алай къуралгъанды:
Бушуу бла къууанч аралашыб келелле.
Таулуланы шайтанмы къаргъагъанды?
Бир-бирине зарлыкъ нек этелле?

Къралда джаула джерине джутланыб,
Кёб кере кечюрюлсе да Къарачай,
Адамлыкъны къачан да тас этмегенди.
Къыйынлыкъ юсюн басыб тургъанлай.

Эсимдедиле озгъан ёмюрле,
Къара тенгизде кечгюнчюлени ауазлары.
Тенгиз чайкъалыб, толкъунла джута,
Къуш тюгюнлей, чачыла, къырылгъанлары.

Бара эдиле, талпыныб, Тюркге,
Киши джерине, джуртдан айырылыб.
Эресейде артыкълыкъ джюрекге сыйынмай,
Муслиман топуракъгъа ала таралыб.

Джашауда алдай юренмеген таулула,
Тынч алдатыб къойгъанла кеслерин.
«Къафырла джашаргъа къоярыкъ тюлдюле» деб,
Ким тентретген болуред эслерин!?

Аллах джазыкьсыныб таулуланы
Кавказдан тюбелек кетермегенди.
Эх, андан сора да хар къарачайлы,
Азмы артыкълъкъ чекгенди?!

«Суу — ызына», деб нарт сёз келеди
Юзюлмей эртделеден бери.
Шукур, Къарачай эски джериндеди.
Юйгюзге игилик келтирсин Тейри!

«Солусанг а, танг атады, —
Дейди анам,
Мыдахланыб, сабыр къарай
Кёзюме, —
Саулугъунгу унутмачы
Сен, балам,
Тынгысыз этиб, киресе сен
Тюшюме...»

Джюрегим шыбырдайды
Ичинден:
«Джашаууму къызгъанмайма
Кишиден,
Сагъышлада, назмулада
Чагъарма.
Анам, сени нюзюрюнго
Тюзлюгюн
Дуниягъа байракъ этиб
Тагъарма...»

Жмурка эл,

1966 джыл

АЙ

Дуниягъа кюмюш бояу алдыра,
Ингир сайын джарыкъ бетден чыгъаса,
Адамлагъа ашхы умутла джоралай,
Булутланы джырыб, сабыр бараса.

Кючюнг уллу, сыйынг мийик джашауда,
Адам улу хурмет этеди сеннге.
Ариулукъну саулай джерни юсюнде
Сени бла джашайбыз тенгleshдире.

Хар къайда да алгъыш бла айтыла,
Джер джюзюне халал къуллукъ этесе.
Джарыкъ керек болгъан джерни барына
Бек ашыгъыб терк огъуна джетесе.

*Огъары Теберди,
1958 джыл.*

Джайгъы тангым тау элими сагъайта,
Кюмюш джарыгъын тѣшейди джериме.
Малчы тенгим ат белинде ашыгъад,
Сыртны огъартын ызлай танг бла бирге.

Энтда бир танг атханды къралыма,
Къойчу шохум таягъын алад кьолуна.
Ким да атланганды ашхы джолуна —
Умутлуду джетерге муратына.

Сен да барчы, санларынгы къатдырыб,
Сайламайын тюзню, ташны, тик джерни.
Джашаугъа къууат салгъан — ол адамды.
Къадал, урун, бош ийме кюнлеринги.

Ашыкъ, неден да багъалы заманды,
Джарты къойма хар кюнде этеринги,
Бюгюн эталлыгъынгы тамблагъа чырт къойма,
Адамла билирле этген игилигинги.

Хар огъур танг бла бирге сен да тирилиб,
Таукел узал, терк кымылдат санынги,
Ишни аууру, дженгили да болур, шохум,
Хомух болма, къадал, сал къарыуунгу.

Кимни да джазылыбды мангылайына
Туугъан кюннөндө джазыуу деселе,
Бир бек сейирсине эдим сабий кюнледе,
Абаданла алай айтыб сөлөшселе...

Джазыуу кёб кере джарсытса да кёзюуде,
Табсызлыкъ теджемегенме биреуге.
Кыйынлыкъ, бушуу басхан кюнледе да
Къалгъанма кертилей джюрегимдегине...

Эртде айырылыб ана тыбырдан,
Эседди кёзлеге джыламуку ургъаны.
Дайым анамача къуанганлай келеме,
Къарачайны болгъаным ючюн уланы.

Озгъан джашаугъа бурулуб къарай,
Сау болугъуз, дейме, керти адамла,
Адамлыкъ хакъындан къаджыкъмай кюрөшө,
Тюзлюкню байракъ этиб алгъа баргъанла!

Сау болугъуз, дейме, мен адамлагъа
Бирча огъурлу хар къайда ышаргъан.
Чыртда кеслерине махтау излемей,
Джюрек джарыгъын кимге да чачхан.

Сау бол, Ата джуртум, ёлчелемей
Ариулукъну саугъа этгенинг ючюн,
Сау болугъуз, дейме, тюз адамла,
Огъур, джарыкъ да тёкгенигиз ючюн.

Бюгюн мени ёсдюрген таулу джуртуму,
Дуня эртдени, джазы джашнайла.
Сау болугъуз, дейме, керти адамла,
Джюрек джырымы сизге суююб атайма.

Не эсе да сагъыштыма,
Джукъу кетгенд менден кери.
Ышараса тюз аллымда.
Таралтма да, атла бери.

Джюрегим, эсим оноулаша,
Кёб лагъымла къурайла.
Ай кече бла хапарлаша,
Джудузланы санайма.

Ай жарыкъда эслейме
Сени джая къашларынгы.
Тюнюмдеча, сылайма
Къара толкъун чачларынгы.

Ай булутха киргенлей,
Сингди джукъу кёзюме.
Гокка хансча, къалтырай,
Кирдинг татлы тюшюме.

Табигъат да, уяна,
Танг тауланы къучакълайд.
Кюн таякъ да гузаба
Акъ бетинги ийнакълайд.

Кюн барады ташая уясына,
Сакълайса... сакълайса, ташха олтуруб,
Тенгинг келиб турады къатынга,
Созсанг а къолну, тартынмай, бурулуб...

Уяласа барыргъа аны къатына,
Къарайса, сескекли болуб,
Булбул джетгенди сени къатынга,
Джырлайды ол да, терекге къонуб...

Майна къаяла, джашил терекле,
Шыкъыртсыз туралла ала да, сынаб,
Ташла тил тутуб, ышарыб гоккала,
Сизден кез алмай туралла къараб...

САБИЙЛИГИМЕ КЪАЙТА...

Тенгизде. Къайыкъда джюземе,
Толкъунла тебретедиле мени.
Сабийлигиме къайтарадыла,
Къозгъайла терен сезимлени...

Бешикте... Анамы эслейме.
Акъ къоллары ийнакълай мени.
Бетиме къараб ышаралла
Джыламукъла джуугъан кёзлери.

Юйюбюз. Атам а аскерде,
Душманны ууатады кёбюн,
Эркелете, белляу айтады
Анам, тирилтиб кесин.

Арбазда. Сабийле ойнайла,
Кёгюрчюн да кёкде кёрюндю.
Рахатлыкъны джарыкъ нюрюн
Келтириб джюрегиме тёкдю...

Теберди! Аламат макъамынг
Анамы сырындан кёчгенди.
Джашил джеринг — атамы юйю —
Кёз гинджиме ёмюрге тюшгенди...

...Сермеди кёкден таякъ джангур.
Джууунганла къачдыла джагъагъа,
Сабийлигим кючлеб мени уа,
Къоймады санымы талыргъа,

«Джибинг, терк къайт бери!» — деб,
Тишырыу ауаз мени сагъайтды.
Тенгиз — бешигим, тансыкъ алалмай,
Сабийлигиме энтда бир къайтдым...

Иш кюн тауусулуб, юйюме ашыгъама,
 Озуб баргъан джылны ахыр кюнюнде.
 Хурметли джериме суйюне адамла атлайла,
 Билеме, келлик джылны сакълайла кёбле.

Сакълайла ышаныб Чукоткада, Кавказда,
 Шымал кыйырда, космосда, кемеледе...
 Тауда кьошлагъа, тюзледе юрталагъа
 Къайры да Джангы джыл элтсин игиликле.

Бюгон ким да ашыгъад арбазгъа, юйюне,
 Кёлю джарыкъды, джюреги да тазады.
 Ашхы сёзлерин, таза сезимлерин теджей кёбле,
 Уллу, гитче да келир джылны сакълайды.

Ма кёреме, акъ къар джабады джерими,
 Бу берекет адамлагъа саугъады.
 Келген келинге, джаратылгъан сабийге
 Къартны, джашны да кёллерин джарытады.

Эски джылны ашыра, жангыгъа тюбей,
 Кимге да эштилик айтылсынла алгъышла,
 Суйген, суймеген да, бирча ангыларча,
 Ала къалдырсынла огъурлу ызла!..

Джангы джыл ашыгъад шахаргъа, элге
 Адамланы кьуанчлыдыла кёзлери.
 Хурметлидиле къартланы иннетлери,
 Джашауда джарайла алгъышда сёзлери.

Эски джыл бла озунла бютеу къайгъыла,
 Дуниядан кьурусунла къазауатла,
 Юйюрледен кери кетсинле кыйынлыкъла,
 Чырмаусуз джюрюсюнле джоллада адамла.

Дертлик, зарлыкъ, сатлыкъ орунсуз болсунла,
 Аманлыкъчыны кесилсинле джоллары.
 Туусунла сабийле, юйресинле сабапла,
 Рахатлы атсынла джуртуму акъ танглары.

Адамла, болурла кёлююзде муратла,
 Айтыгъыз, джууукъгъа, тенгнге, шагърейлеге...
 Кюнню нюрюне, рахатлыкъгъа суйюне,
 Джашауда насыблы ёссюнле сабийле.

ХОРЛАМНЫ КЕЛТИРГЕН АТАЛАГЪА

Биз сабий эдик, билмей эдик
Туугъан джер джаралы болгъанын.
Ата джурт ючюн кѣб къан тѣгюле,
Ачы къазауат къаты баргъанын...
Биз кѣрмей эдик Белорус джерде
Акъ къайынны окъ элек этгенин.
Узакъ таулагъа, тюзге, элге да,
Душман аякъны соруусуз джетгенин.
Россияны тауларынча сакълай,
Таулуну баууру бла сюркелгенин.
Ёлюмпю джюзюне кѣб кере къарай,
Юйюне сау-эсен къайтыб келгенин.
Эсгерелмей эдик къыйынлыкъдан
Ана кѣзлени таралгъанларын.
Джарсыулары кѣкюрекге сыйынмайын,
Джашлай чачлары агъаргъанларын.
Биз билмей эдик аммагъа, аккагъа да
Къууанч-джубанч да болгъаныбызны,
Ёксюзлюк, ачлыкъ да сынатмайын,
Ана ышыкъда джашагъаныбызны.
Алай а бир зат къалгъанды эзде:
«Къазауат!» деген сѣз ачы эшитиле...
Къара джел джетиб къуу-шуу этген
Шахарла, элле, арбазла, юйле.
Къалгъанды кѣзледе ёмюрлюкге:
Джылыбыз джетмей школгъа баргъаныбыз.
Онг къолун уруш тюзде къалдырыб,
Сол къолу бла джаза окъутхан устазыбыз.
Сабийле сейирсиниб къарай эдик,
Аскер кийимли устаз классха кирсе.
Къанат битиб, учарча бола эдик,
«Хорлам» деген сѣзню джазыгъыз десе.
Аны ючюн багъалыды артыкъ да бизге,
«Хорлам» деген сѣз хар бирибизге.
Алыгъызда ийилиб баш урабыз
Хорламны келтиргенле, атала, сизге!

Джолбасшы эл.

Джашы орнатхан терекге
Амма кзуру да барады.
Салкынында рахат олтура,
Туудугуна хапар айтады.

Кызауат салган кыйынлык
Джазык ананы кыйнайды.
Джюрекге тюшген мугурлук,
Эски джарасын кюзгайды.

Аны джарсыуун ангылай,
Кек бутакла шум болалла.
Ананы сыйын кергенлей,
Бары бирден кзубулалла.

Чакырылмай келиб картлык,
Чачына кзрау урганды.
Джан тенгеги — туудукчугу,
Ата сырына тартханды.

Узак джылла, айланч джолла
Бюкмегендиле амманы.
Джангызлык, сууук сагышла
Хорламагандыла ананы.

Джумушак джюреги, келю,
Кеб сынауладан етгенле.
Ансы да бузлаб калмайын,
Джашауга джылыу берелле...

Тобугунда олтурады
Зауукъланыб туудукчугу,
Сыртчыгын джылытадыла,
Къанатлары джаулугуну.

Ол джаулукну джаба эди
Сабийлигинде джашына.
Джангыз бир кзараб керсем деб,
Энтда кзарайды аллына.

Бюгон туудукчугу ойнайды
Джашы ойнаучу арбазда.
Атасыча, шош шыбырдайды
Амманы келиб кзулагына...

Мени эсимден чырт кетмейди,
Узакъда озгъан сабийлигим...
Кенг тюзлерине илешалмай,
Тауланы кюсюген кюнлерим.

Эсимдедиле букъулу джолла,
Къайгъылы кюнле, къуу-шуу къырла.
Абай-базаргъа анам бла бара,
Башыбыз бла учхан ач къаргъала...

Анам а алай тилек тилей эди,
Исси джыламукъла джууа джаякъларын:
«Къыйынлыкъ кетсин, тюзлюк хорласын,
Халкъыбыз къайтыб, табсын туугъан
джерин.

Балам, унутмайын эсингде тут,
Орта Азияны ма бу кюнлерин.
Къолунгдан келсе, кимге да къайгъыр,
Адамланы кёрсенг инджилгенлерин»...

Эсимдедиле, базарда тюбеше,
Таулуланы хапарлашханлары.
Къайгъыларын чачаргъа кюреше,
Къарачайгъа дайым таралгъанлары...

*Сарыагъач — Келес,
1984 джыл.*

Оноу этсенг, деб келгенед
Бир кюн шагърейим:
«Джашаууму юй бийчем бла
Зыраф ашырдым кёбюн.

Кесими унутуб, бар эсими анга бёлдюм,
Багъалатдым, аядым, сыйын кёрдюм...
Ырхы къобуб, зарауатлыкъ
Салгъанча джериме,
Хауа тюрленди, къайгы тышдю юйюме...

Тубан басханча тюзню, джунчууду халым,
Къайры джанлады суймеклик, кюсетди джазым?
Тыбыр суууду, шош юйюрюм къуу-шуу болду,
Рахатлы кёлюм, шайтан джелча, терк бурулду.
Чууакъ кюн мутхуз кёрюндю, толгъан ай—
джарты.

Оноу эт, джашаууму боллукъмуду дамы?»
«Чамланма, — дедим ол шагърейге, —
кесингсе терс,

Кесинги унутуб, анга бёлгенсе артыкъ эс.
Ашыкъгъанса, оноулашмай, сен юйленирге,
Ашыкъ, оноу сорургъа къуб-къуру джюрегинге!

*Преградна стансе,
1970 дж.*

Ушайла бир-бирлерине толкьунла,
Таула, терекле, тюзле, гоккала...
Бир ата-анадан туумасала да,
Ушайла бир-бирлерине адамла.

Ушайла бир-бирлерине джелле,
Джорюшлери бла, сызгыргъанлары бла,
Ушайла бир-бирлерине джануарла,
Къарамлары бла, халилери бла.

Сакълайла джашауда кёб тюрлю джолла,
Ала кеслерине бизни чакъыралла.
Джууукъ-тенг тюл эсек да, адамла,
Керек кюнде болайыкъ керти къарнашла

Ёмюрден ёмюрге кёче келелле,
Адамлыкъ, суймеклик, джолдашлыкъ,
тенглик.

Адамла, арагъыздан къурумайын,
Нюзюрюгюз болсун джашауда тюзлюк.

Учкулан эл.

АБАДАНЛАГЪА УШАРГЪА ЁЧ ЭДИМ

Мен гитче сагъатымда бир ёч эдим,
Абаданланы къатларына барыргъа.
Аланы ушакъларына эс ийиб,
Бек суюе эдим тынгылаб туругъа.

Къайсы болса да бири хыны сёз айтса:
«Сен сабийсе, не барды санга былайда,
Абаданланы араларына кириб,
Айтханларын ангылар болумунг къайда?!»

Алай этгенине джюрегим къыйнала,
Кёлюм къала эди аллай адамгъа.
Огъурлу кёлу бла биреу башымы сыласа,
Къууаныб къарай эдим абаданлагъа.

Камсык сабий, учуна эдим джашаугъа,
Туура абаданлача сёлеширге.
Тамада къарнашларымы эниклей,
Излей эдим урунургъа, кёб зат этерге.

Къараб туруб элде бир кюн къарт акканы
Сабыр-сабыр тютюн тартханын джаратдым...
Аны «эниклерге» кюрешгенимде,
Тамада къарнашыма кесими «сопалатдым»...

Кимни да кетмейин турады эсинде
Сабийлигинде кёргени, эшитгени.
Кёгюрчюнню сюргени, кырдыкда чабханы,
Тутушуб, хорларгъа дайым излегени.

Абаданланы арасында болуб,
Не ушакъгъа къызгъан кёзюуде да,
Къатыбызгъа сабий келиб кёргенлей,
Акъыл бёлеме, къалырча бир зат эсинде.

*Къарачай шахар,
1965 джыл.*

Барды элде бир адам,
Сабыр-сабыр сөлөшгөн.
Огъурлу сёзлерин
Адамлагъа юлөшгөн.
Игилигим джукъсун деб,
Бар къарыуун салады.
Адамлыкъны хакъындан
Кёб бюсюреу табады.

Усталыгъы врачды,
Джамагъатха джарагъан.
Ауругъанны сау этиб,
Анга тенгча къарагъан.

Инджилгенни джарсыуун
Кесиникича билген,
Джюрегини джылыуун
Кимге да тенг юлөшгөн.
Тюзлюгюню джилтини
Кёзлеринде джанады.
Джюрек джылыуу бла
Адамланы багъады.

*Чапаяев эл,
1960 джыл.*

Джазгы джырлагъа тынгылай таула,
Баш къагъа туралла туурамда.
Джюрек джарсыууму къозгъай булбулла.
Барама кетиб орамда.

Кёрюндю меннге сиймеклик былай:
Джер бёленнгенча ала кюйюзге,
Огъурлу джазны хурмет кюннуден
Къууаныб барама юйюбюзге.

Сингди сиймеклик, таза суу кибик,
Кюч алды саным, джаным да,
Алай а, билмейме, не болду меннге,
Тохтады накъырдам, чамым да...

Къол аязынга элтиб салгъанма
Джюрекни алтын ачхычын,
Энди уа чыртда чыдаялмайма,
Аны сен келиб ачхынчы...

Ана, табада гырджын бишире,
Олтурады печни кьатында,
Туурагъанланы тенг юлеше,
Къарайды балаларыны аллына.

Къууаныб, чабыб кириб келеди,
Оюнун кьоюб, джашчыкъ орамдан.
«Атам табылды! — деб кычырды. —
Эшитдим аны чыган кьатындан...»

Бу хапар илгендирди да ананы,
Къолундан исси табасы ычхынды.
Тюшюб, сабийни бутун кюйдюре,
Тенгерей барыб, джарылды-сынды...

— Оу! Мен джарлы! — деб кычырыкъ
этиб,

Ана тауушдан толтурду юйюн.
— Мен андан эсе ёлге эдим, — деб, —
Кёкюрегине кысды сабийин.

— Мени джер къабсын, кьолум
кзурусун! —

Деб къаргъады аяусуз ол кесин, —
Дуния джарыгъым, джашау насыбым,
Ол сизсиз, — деди — алты сабийим.

Узаймай барыбыз да олтурдукъ
Юйде тепсини тегерегине.
Анамы ол кюн тепсиде алгъышлары
Бир бек джаралла мени джюрегиме...

«Хаман огъур танг атсын джерибизге, —
Деди ана, — къралыбыз джашнасын!
Кёб берекет, насыб — элибизге,
Къазауат оту энди джанмасын».

...Ана джашауну эртде атханды,
Ата да къайтмады ызына.
Алай а экисини иннетлери
Джашайды бюгюн балаларында...

Эртденликде тереземден кюн таякъ
Шыкыртсыз джастыгыма тюшгенди,
Сора, ышара, къулагыма шыбырдаб:
«Уян! Джаз келгенди!» — дегенди.
Иги сагъан, джюрегими джылыуу,
Кюн таякъча, хар джюрекге джетгеед,
Сора барыб, ариууму ийнакълай:
«Кёзюнгю ач! Джаз келгенди!..» дегеед.

*Къарачай шахар,
1963 джыл.*

КЁМ-КЁК ДЖУРТУМУ НАРАТЫ

1.

Тауладан аяз ураед,
Булутла ойнай юсюнде.
Нарат сюелиб тураед,
Кыуш кыанатланы тюбюнде.

Кёкден чайкылыб кыараед
Мен джатыб тургъан бешикге,
Салкыын аяз чакыраед
Мени ойнаргъа эшикге.

Джашил тилинде айтаед,
Бешик джыр меннге наратым.
Тау аяз кыайтараед...
Таурухед сабий сагыатым!

2.

Джашил бешикден чыкыгъанем,
Кереем таулагъа кыучакъ.
Аякъ юсюне тургъанем —
Этеем кюн бла ушакъ.

Чыкъ тюшген кырдык мылыед,
Хар тамчы бир алтын мынчакъ.
Ана кыюнча, джылыед
Чегет керген сейир кыучакъ.

Алтын джумарыкъ тутханча,
Эки тейри кылыч бирден.
Мен аланы тутханча,
Узакъ бармай юйбюзден.

Хар зат алай кёрюнед,
Джер сейир джомакъ кибик.
Эсим кёкге бёлюнед, —
Кёк чексиз ариу, мийик.

Ана сютно сюйгенча,
Мен сездим нарат тилни.
Бешик джырны сюйгенимча,
Мен сюйдом кыарампилни.

Дун-дунияда табигъатча,
Аллай ариу бир джукъ болмаз.
Сабийликде, тау наратча,
Багъальды меннге Кавказ.

Нарат чегет шош къарайды,
Мени кёкге алландырыб,
Тейри кылыч кёз алдайды,
Чакъырады сукъландырыб.

Аны юсю бла секирген джаш
Къыз болады, деед анам.
Кёк джашнаса эриген таш
Къаты болад, деед анам.

Не болса да, ол болсун деб,
Мен секирдим, болмай тыйгъыч.
Сейир умут бир толсун деб,
Тас болгъунчу тейри кылыч.

Къачмай, кетмей шош турады,
Джети бояу джети кёкде.
Джети кёпюр ол къурады,
Къайда эсе да, джети чекде.

Чабыб барыб, мен чынгайма,
Тутдурмайды тейри кылыч.
Халкъ айтханны мен сынайма,
Табалмайма кёкге басхыч...

Джети кёпюр, чырт тутдурмай,
Быргъадыла мени кеннге.
Сабий чакъны мен унутмай,
Джетиб къалдым бу кюнлеге.

Огъай, огъай, керек тюлдю
Джаш сабийге къыз болургъа.
Джашау сынджыр кесек тюлдю,
Джокъду заман тынч солургъа.

Тюзлюк деген тас болду да,
Къонгур джылны келди къачы.
Къыйынлыкъдан халкъ толду да,
Хапар джетди, бушуу ачы.

Таула — мыдах, кёк кьаралды,
Кьобан суу джылай саркьа.
Халкьым нек, кьайры барады?!
Нек сарнайды кюмюш шоркьа?

Аны билген адам джокьду,
Азаб сезе гюнахсызлай,
Хар кюнюбюз ёлюр отду —
Кёчюрюлдю сау Кьарачай...

Мени халкьым бек джылайды
Айырылыб туугьан джуртдан.
Минги Тау... Мыдах кьарайды...
Ахсынады ызыбыздан.

Ауушла бютюн кьуджурла,
Тилсизчады ёхтем Кьобан.
Джыламукула чучхурдула,
Келген кибик ахырзаман.

Темир бугьа кьычырады,
Эшелонла тизилишиб.
Кёчюрюлюб халкь барады,
Джюзге, мингге юлешиниб.

Исси бурчакь тёгюледи,
Окьдан толу таулу кёзле.
Темир бугьа ёкюреди,
Эшителмейме адам сёзле.

Халкь бушууун джурт этеди,
Джылайд тауда джашил нарат.
Джазыу бизни кьайры элтеди?
Мурдарлагьа джюз минг налат.

Насыб джулдуз джукьланады,
Кьум тюзледе халкь кьырыла.
Сау ёлгеннге сукьланады,
Артыкьлыкьгьа джер джарыла.

Тюшлеримде кёрюнеди
Нарат чегет кьаялада.
Кюн тубаннга бёлунеди,
Сууукь тауда, талалада.

Тилсиз болуб тынгылайды,
Ёксюз кибик, ёхтем Кавказ.
Теберди сарнайд, шууулдайд,
Къыйынлыкъдан толу арбаз...

Ышанганлай мен тураем,
Ашхы, сейир умутлагъа.
Джуртдан хапар мен сораем,
Джюзюб баргъан булутлагъа.

Сакълай эдим мен ашыкъмай,
Ийнаныуум джюрегимде.
Тилек тилей, чырт къаджыкъмай,
Джурт кёрюнюб тюшлеримде.

«Сен тёз, джашым, къой джылама,
Этме, бала, былай аман,
Джолгъа терк-терк сен къарама,
Келир бизге иги заман,» —

Деед анам, кёл этеед,
Джабсараед джюрегими.
Кече кюн да ол тилеед,
Сюрте эди кёзлерими.

Тансыкъ болуб мен джылаем,
Табалмайын бир джол, бир ыз.
Джанкъылычны мен сакълаем,
Сюймесем да болургъа къыз.

Анасы ёлген джаш тёкгенча,
Джыламукъ, кёзю толуб,
Джанкъылыч мен ётгенча,
Къалгъанча, къызчыкъ болуб,

Кёз джашланы мен тегеем,
Тансыкъ болуб Кавказыма.
Киши джерде мен ёгеем,
Кеталмайын мен ызыма.

Тюшлеримде кёб келеед,
Сау болгъан кибик анам.

Инджиуюмю ол кёреед,
Шагъат болуб саудан алам.

Тёзген адам төш ашайды,
Деед меннге хаман ол.
Джуртсуз кьуш да аз джашайды,
Табмай кьалса кёкге джол.

Тюш сейирди, деученбиз биз,
Ёлген атам келиб кьалды:
Юйдегиле төртеуленбиз,
Бир кьол башымы сылады.

Сезиб кьойдум — ата кьолед,
Меннге тийген эркелетиб.
Кьуш, кёкнюча, скойген ол эд,
Ата джуртну юлгю этиб.

«Хайт де, джашым, сен бюгюлме,
Кюреш, кьадал, джашар ючюн.
Ата джуртдан сен тюнгюлме,
Анга кетер чыгъар бир кюн!» —

Деди меннге, тынчлыкь табмай,
Чыдамаучу ата ауаз.
Ауузуна чыртда чабмай
Тынгыладым — разыд Кавказ.

Алтын мюйюзлю буулача,
Сиз тау төббеледен кьарай.
Бирде уа, чучхур суулача,
Саркьасыз мийикледе джырлай.

Бирде, турнала учханча,
Кьарайсыз кёкледен джерге,
Бирде, джулдузла джаннганча,
Кетгенча ёрлеб мийикге.

Мени сиз кёб чакьырасыз,
Ёрле деб, таугъа, ауушха.

Атымы айтыб кычырасыз,
Тынгылайма нарат тауушха.

Ёрлеб барыб тансыкылайма,
Къарайма кёз алмай сизге.
Хур, кызыныча, кычакылайма,
Нюр тегесиз джерибизге.

Эркелетиб, мен сылайма,
Сизге кере тансык кычакъ.
Наратларым — къанатларым,
Джюрегиме энгда сиз джакъ...

Сюймеклик ачад назик кёзлерин,
Бир кюн джюрекде тууду, джашнады.
Сюеме дерге тилим джетмейин,
Ариуум, атынгы сагына башладым.

Къатынга барыб джууукъ къараргъа,
Мадар табалмай бир бек джарсыйма.
Сюймеклик джашайд тынгы бермейин,
Къайгы алгъанма джашлай башыма.

Биреу биреуню суйген адетди,
Суйгенме сени, джаным, терслеме.
Джазыу буюрмай къойса уа сени,
Мен сенсиз джашау къалай этерме?..

Сен джарты джолда къоюб кетсенг да,
Ызынгдан къараб, барыб турлукъма.
Тубанла басыб, джолда аджашсам да,
Сюймеклигим кюзгюдю, санга джол
табарыкъма...

Преградна стансе.

АЙЛЫ ДЖОЛЧУКЪ

Биягынлай джарыйдыла джудузла,
Ёшюн джарыкъ узаталла ауушла,
Айлы джолчукъ чакъырады кесине,
Джазыуумса, ашыкъсанг а тюбешиуге...

Ай барады булутлада бугъа-бугъа,
Сюйгенлени кесине тарта-тарта.
Джылы джауум себелейди юсюбюзге,
Айлы джолчукъ кёрюнеди кёзюбюзге...

Бу ингирде тюбешиуде умут этдим,
Кёлюмдегин билдиралсам санга дедим.
Тил тутула, эс ташлайма джолумда,
Гокка хансчыкъ а ышарады къолумда...

Шум болдула тегерекде терекле,
Сюйгенлеге этген кибик тилекле.
Айлы джолчукъ ёрге бизни тартады,
Джюреклеге «сюймеклик» деб джазады...

*Къарачай шахар,
1966 джыл.*

Эслегенимде кечеде джулдузну,
Учуб кетиб, къарамдан тас болгъанын,
Ант этдим, ариуум, ол кёзюуде,
Тенглешдирмезге сени бла ариулугъун.

Эслегенимде омакъ джанкылычны,
Кёзюмю къамата, ташайгъанын.
Тенглешдирмезме, дедим, мындан ары,
Сени бла аны нюрлю къанатларын.

Кёргенимде къачда назик гюллени,
Мууал болуб, ауа баргъанларын,
Ант этдим энди тенглешдирмезге
Сени бла, ариуум, гюллени барын.

Эслегенимде керти суйгенлени
Адам сёзледен кёб ачыгъанларын.
Ант этдим, къолумдан келгенича бир.
Суйгенлени джакъларгъа барын...

*Архыз эл,
1979 джыл.*

ОГЪУРЛУ КЪАРАМЫНГ...

Кёзле арыб барсала да,
Саггышлыма, джукъу кетгенд кери.
Кёз туурамдан кетмей тураса,
Таралтма да, атла бери...

Джюрегим, кёлюм оноулаша,
Кёб оюмла къурайла.
Ай кече бла хапарлаша,
Джюрегими тарайла...

Ай булутха барыб киргенлей,
Татлы джукъу сингди кёзлериме,
Гокка хансча, сен да къалтырай,
Тюшдюнг мени тюшлериме.

Ай джарыкъгъа сейир бёленнген
Кёрдом къыйылгъан къашларынгы.
Тюнюмдеча, ийнакълай сыладым
Тенгиз толкъунлача чачларынгы...

Табигъат да чомарт ышара,
Алтын кюн тауланы къучакълайды,
Сени ол огъурлу къарамынг
Танг чолпаннга бир бек ушайды...

Хар кьуру да кьараучанма
Кёб тюрлю аналагъа.
Сора сагъышлы айтама:
Къалай бек ушайла анама!

Хар кьуру да кьараучанма
Сюйюмлю ана кёзлеге.
Кече, кюн да джарыта бизни,
Аладан джарыкъ тёгюле.

Хар кьуру да кьараучанма
Огъурлу ана кёоллагъа.
Сора сагъышлы айтама:
Къаллай къанатладыла ала!..

Хар кьуру да тынгылайма
Анала айтхан алгъышха.
Сабийликден синггендиле
Ашхы сезимле кьызгъа, джашха.

Джашауумда санар эдим
Муратыма мен джетгеннге,
Ананы ашхы нюзюрюн
Джетдирсем адам кёлюне...

Тюбешселе суйгенле,
Терекле шыбырдайла.
Сёлешселе джюрекле,
Джуддузла джарыйла...

Тюбешселе суйгенле,
Джериме кьуут келеди.
Сюймекликни кьууанчы
Таудан, тюзден да ётеди.

Сёлешселе суйгенле,
Джашил бет алады джер.
Бу дуня ариулукъну,
Шо, сен да къараб бир кёр...

Сюймекликни къанаты
Тейри джарыкъгъа ушайд,
Ариу, сабыр хапары
Къушдан да дженгил учад.

Сюймекликни сезими
Сууда чабакъча джюзеди.
Сюймекликни ачыуу
Тютюнсюз отда кюйдюреди.

Тюбешселе суйгенле,
Озуб кеталмаз атлы.
Къарайла сейирсиниб
Хар адам, хар къанатлы.

Сёлешселе суйгенле,
Уянадыла таула.
Аланы эслегенлей,
Джырлайдыла булбулла...

Бу джашауда
Кёб джашаугъа тюбейбиз,
Дунияны
Кенглигин да сезебиз.
Сюймеклик а
Келир сынгар бир кере,
Санынга да,
Къанынга да къарыу бере...

Сюймекликни
Къайры да элтирикме,
Къыйынлыкъны
Юсю бла сакъ ётдюре.
Тенгизден,
Таудан да атлатыб,
Табигъатда
Ариулукъгъа тенглещдире.

Эй, ашхы мурат,
Къанат кер да, бир джарыт,
Сюйгенлени
Атламларын, джолларын.
Ай, джашау,
Шо, ёломню кес да джолун,
Сюйгенлеге
Узатмазча эт къолун!..

*Доммай,
1981 джыл.*

Къалай чыгъайым мен тангнга?
Къоймайса мени джукъларгъа.
Аллында шагърей болгъанек,
Энди уа багъалыса манга.

Къыссам да эки кѣзюмю,
Къарайма дуня джарыкъгъа.
Джашауда тюбегенме
Мен, сенича, ариу къызгъа.

Уппа этеме тюшюмде,
Ийнакълай ариу бетинги.
Чачынгы сылай тюнюмде,
Тансыкълайма кюлгенинги.

Айырыу къыйын тиеди,
Солуу тыйыла кѣкюрекде.
Ызынгдан къараб къалгъан а,
Ауур тиеди джюрекге...

Джылама, джаным, ариуум,
Джазгъы танг бла къайтырма.
Тилейме, болчун джазыуум,
Бек суйгеними айтырма.

1992 джыл.

Бу джашауда
Кёб джашаугъа тюбейбиз,
Дунияны
Кенглигин да сезебиз.
Сюймеклик а
Келир сынгар бир кере,
Санынга да,
Къанынга да къарыу бере...

Сюймекликни
Къайры да элтирикме,
Къыйыплыкъны
Юсю бла сакъ ётдюре.
Тенгизден,
Таудан да атлатыб,
Табигъатда
Ариулукъгъа тенгешдире.

Эй, ашхы мурат,
Къанат кер да, бир джарыт,
Сюйгенлени
Атламырын, джоллары.
Ай, джашау,
Шо, ёломню кес да джолун,
Сюйгенлеге
Узатмазча эт къолун!..

*Доммай,
1981 джыл.*

Къалай чыгъайым мен тангнга?
Къоймайса мени джукъларгъа.
Аллында шагърей болгъанек,
Энди уа багъалыса манга.

Къыссам да эки кёзюмю,
Къарайма дуния джарыкъгъа.
Джашауда тюбегенме
Мен, сенича, ариу къызгъа.

Уппа этеме тюшюмде,
Ийнакълай ариу бетинги.
Чачынгы сылай тюнюмде,
Тансыкълайма кюлгенинги.

Айырыу къыйын тиеди,
Солуу тыйыла кёкюрекде.
Ызынгдан къараб къалгъан а,
Ауур тиеди джюрекге...

Джылама, джаным, ариуум,
Джазгъы танг бла къайтырма.
Тилейме, болчун джазыуум,
Бек сюйгеними айтырма.

1992 джыл.

Эслегенем бир кюн сени орамда,
Не зат эсе да бир ариу зат кьолунгда.
Джашауда тюбегенча муратыма,
Сюймеклик джол келтирди сени манга...

Джаз келгенлей чагъадыла терекле,
Джазны нюрюн аладыла чегетле.
Къанатланыб башлайдыла джюрекле,
Джерге кьууат саладыла суйгенле...

Джазыууму болчу, джаным, ёзеги,
Джазда, джайда джашнаб тургъан тереги.
Кечеледе зауукьлу, татлы тюшюм,
Сау ёмюрча кёрюнед кёрмеген кюнюм.

Ахсындырмам, джылатмазма, кыйнамам,
Ёмюрлеге чырайынгы элтirme.
Кыйынлыкъла басханда да мени,
Сакъларыкъма джюрекде суймекликни.

*Чапиев эл,
1971 джыл.*

Мараб тургъанча,
 Бир атлы джетди.
 Джамчыгъа чырмаб,
 Сермеб алыб кетди...
 Сюрсем а, джетдирмей,
 Ташая барад.
 Къамчисин гузаба
 Атына салад...
 — Уятды ауазынг
 Болгъанча кёлкъалды,
 Тюшле да салалла
 Джюрекге джюз къайгъы...
 Къутхардынг пелахдан,
 Къутургъан атлыдан,
 Садакъча чыкъгъан эдинг,
 Ётдюргюнчю ол тардан.
 — Аны ючюн болуред
 Къарамай озгъанынг,
 Орамгъа сыйынмай
 Ашыгъыб баргъанынг...

Кюлдюк экибиз,
 Сейирсине тюшге,
 Сюймеклик тартады
 Джангыдан кесине.
 Танг себед бизге
 Тейри джарыгъын...
 О, бошалмасын
 Сезим азыгъым...

Дондагъы шахар

АДАМ БЛА СЮЙМЕКЛИК

— Дуния джарыгъым, суймеклик,
Не ючюн джаратылганса сен?

— Джашауда менсиз болмазса деб,
Джер бла бирге туугъанма мен.

— Бир-бирде кюнча джылытаса,
Бирде уа алай нек бузлатаса?

— Адам, джолунгу терс кесмегенме,
Алай а ачыкъ кёб сёлешгенме...

— Субай, кука сёзлени айтыб,
Бирсиле сени нек теджейле?

— Аны ючюн артыкъ терилиб,
Алагъа бой бериб кетмейме...

— Тубеймидиле сени джолунгда
Джюзюнге тамгъа салганла?

— Хо, не джашырыу, тубейдиле,
Аны ючюн юлюшсюз къалганла...

— «Сюеме» дерге тилим джетмесе,
Къайдан болушлукъ мен табайым?

— Джюрекден джюрекге джол барды,
Сезимле къанатынг болайым...

— Ай медет, джашауум къысхады,
Санга термилгенлей барама.

— Джюрекден джюрекге джол барды,
Сезимле къанатынг болайым...

— Ай медет, джашауум къысхады,
Санга термилгенлей барама.

— Джюрекке дарман — суймекликме,
Ёмюрге биргенге къалама...

Къарачай шахар.

Джазгы танг ата келгенлей,
Булбул да джырын тартады.
Джукъудан уяна таула,
Сюймеклик бизге къайтады.

Къая рандан шоркъа саркъа,
Баш энишге мыллык атады.
Тауну кёкюрегин сылай,
Кюмюш суратын тартады.

Джазны белгиси — джанкъозла,
Эркин солуйла наратла.
Ауушла башы булутла,
Джерде уа тууалла ашкы умутла...

*Ялта шахар,
1974 джыл.*

Огъай, джаным, не дыгалас этсем да,
Сенсиз кечиниб чыртда болалмайма.
Сени эслемей бир кюн къалсам а,
Санга таралыб чыдаялмайма...

Хар къарамынгы, атламынгы да
Тюнюмде, тюшюмде ариу кёреме.
Дуняны зауугъу — ма соймекликни
Сенден сингигенин, ариуум, билеме...

* * *

Къыш келди да кетди,
Джаз да эрлай ётдю.
Джай къарамдан ташайды,
Къач да джарытмады.

Сен келдинг, кетмединг,
Джюрекге джарыкъ тёкдюнг.
Дуниямы джарытдынг,
Муратыма джетдирдинг...

Нарсана шахар.

Хар огъур тангы атханы сайын,
Ашыгъама сени кёрюге.
Джюрекде ауаз эсимде барын
Суутмай санга бир джетдирсе.

Сюймеклик ача назик кёзлерин,
Бир кюн эсими кючлеген эди.
Сени кёрюб, таныгъанлы бери
Сейир дуниягъа тюшюрген эди...

Къатынга барыб джууукъ къараргъа
Чурум табмайын джарсыйма...
Ой, сагъышларым, кече тюшлерим,
Сенсиз джашаргъа кьоймайла.

Сен кёзюмдесе, тилейме, унутма
Адам сёзюне чырт къарама.
Сюйгенден сюйюб, кюйгенден кюйюб,
Санга таралгъанлай къалама...

Чапиев эл

Джашнагъан джерде, ышара гюлле,
Джашлыкъ джырларын эшелле.
Булбуллу тангла, джайгъы ингирле —
Сынджыр таулагъа тюшелле.

Шахар къойнунда субай наратла —
Керпесленелле джюрек таралта.
Хапарлашалла къайын терекле,
Сакълайла сени ариу тюльпанла...

Майна, чапракълы джашил терекле,
Къанат къагъалла акъ кёгюрчюнле.
Сакълайла сени кёкде булутла —
Джюрекден чыкъгъан ашхы умутла...

Чыкъсанг а, джаным, ингир джолума:
Керти нёгеринг мен а болурма.
Сора джырлачы, болуб булбулчукъ,
Хар кече джаннган джарыкъ
джулдузчукъ.

«Эсгериб джюрю, тюзюн айтама,
Аккылы бөлесе башхагъа», —
Дединг да меннге гурушха этдинг.
Джууаб сакъладынг ашыгъа...

Кыйналла мени айтхан сёзлеринг,
Джюрек тенгизча чайкъалды.
Ма ол кюн сеннге биринчи кере
Болганем мен да кёлкъалды...

Дуня зауугъу — суймекликсе, билеме,
Джаратылгъанлы санга термиле келеме.
Джаз келгенлей чагъыб башлайла терекле,
Къатланыб башлайдыла джюрекле...

Таныгъанлы бери орамда тюнюмде,
Сормагъанлай тюшюб турдунг тюшюме.
Не узакъда, сенден кенгде болсам да,
Сен болгъанча кёрюнесе биргеме.

Ашыгъама дайым кёрюрге, тюберге,
Къолларынга узатыргъа гюллени...
Тилим тылмачлыкъ этелмесе да мени...
Ийнан, суйгенлерине кёзлерими...

*Архыз эл,
1985 джыл.*

Уялама, тартынама, тюбесек,
Бетинге къараб айгалмайма кёллюю.
Айырылгъанлай а — кюеме, бишеме —
Билеме, къайтмазын ол кюнню...

Огъай, джаным, не дыгалас этсем да,
Сенсиз кечиниб чыртда болалмайма.
Сени эслемей бир кюн кълсам а,
Санга таралыб чыдаялмайма...

Хар къарамынгы, атламынгы да,
Тюнюмде, тюшюмде ариу кёреме.
Джазыу тюбетмей, къатылыкъ этсе да,
Сюймеклик джашар джюрекде билеме...

*Къарачай шахар,
1964 джыл.*

Кёреме тюрсюнюнго гюлню ышаргъанында,
Ашхы нюзюрюнго тангланы къарамларында,
Джюрек тебиуюнго Къобанны толкъунларында,
Сабырлыгъынгы уа — ингирни шошлугъунда,

Джашау джолунгу турналаны ызларында,
Кёлюнго джарыкълыгъын кюнню
джарыкълыгъында,
Ич чырайынгы — Дондагъы акъ къайынлада,
Умутларынгы — джуртуму кёк тангларында...

*Ростов Дондагъы шахар
1986 джы.г.*

СЮЙМЕКЛИКНИ ОРАМЫ ДЕБ АТАЙМА...

Энтда озама сени орамынг бла
Биягъынлай терезеден къарайса.
«Къууанчым, джаным, сабыр атла», — деб,
Аллай бир, ариуум, нек тараласа?..
Сора кюн таякъча джарытаса
Баргъан джолумда кёзлерими.
Къууанч тыбырлы болуб атлайма,
Теренде сакълай сезимлерими.
Узайыб барсам да кёз туурангдан,
Ийнан, суйгенден суюе барама.
Ма бу орамгъа, ким да эштирча,
«Сюймеклик орамы», — деб айтама...
Мен а хазырма джацъау узуну,
Сен барлыкъ джолдан таймай барыргъа,
Назик къарамынгдан къарыу ала,
Джазыуунг болуб ёмюрге къалыргъа...

Огъары Теберди.

Келчи, джаным, ариуум,
Кёксюл тангны джазында,
Сакъларыкъма мен сени,
Сюймеклигим — антымда.

Чакъырама ышаныб,
Кечелени, кюнлени.
Сени ючюн ийнакълай,
Тереклени, гюллени...

Орамларын элинги
Тансыкълайма сени ючюн.
Танг джарыгъын джеринги
Ийнакълайма сени ючюн...

Къанатлыча, келирме,
Джелни-боранны хорлай.
От джалындан ётерме,
Сюймеклигими сакълай.

Джангыз сёзюнг — джашауум,
Таралтады, сакълатад.
Сенсиз джашаргъа кьоймай,
Джюрегим санга ашыгъад...

Джёгетей Аягъы ш.

ЁМЮРЛЮК ТАУУШ

*Уруш тюзде дэсигитлик этиб
ёлген аталагъа атайма*

(поэма)

Багъалы джерим, тыйыншлы кёрюб,
Джазны чагъына чакъырдынг мени.
Акъыртын солуй, мутхуз кюнюнгде
Кёк кюйюзюнге ачдым кёзлени.

Сансыз этмейин, айырыб, ол кюн,
Джазы бутакъны узатдынг меннге.
Соруусуз джетиб, ачы къазауат,
Ата сезимни тас этди кеннге...

Атамы ызы, тартаса мени
Азгек ёзенни ёрге-энишге,
Азгек, атамча сюеме сени —
Бересе къанат сен джаш джюрекке.

Аякъ юсюне миннген кюнюмден,
Джерим, тылпыуунг дарманды меннге.
Рахатлыкъ ючюн джан берген ёхтем
Атамы ызы къалгъанды сенде...

Кавказны чалбаш таракъ таулары,
Ма, сюелесиз кюнден нюр алыб.
Огъурлу эртден атханы сайын,
Кёкге чыгъасыз омакъ джасалыб...

Къууанчлы майны джарыкъ кюнюнде,
Тартады мени тау джолчукъ ёрге.
Субай наратла, сабыр шууудай,
Эжиу этелле хурметли ёзеннге.

Къарайма сизге, Теберди таула —
Бурма чегетли сыртларыгъызгъа.
Атамча, джылы салам береме
Мен да огъурлу къартларыгъызгъа.

Талпыб къарайма Муху Ауушда
Таякъ жангурлу кёк ингирлеге.
Атамча, кийиб джамчы эм башлыкъ,
Барама бюгюн кьой сюрюулеге.

Атамы ызы кьалгъанды сенде,
Кёрмесем да кесин бюгюнлюкде.
Шоркьалы ёзен, джаным, Азгегим!..
Болгъанма кьонакъ мен да бешикде.

Къараб кёргенлей, кёрюндюнг кёзге.
Къучакъны ачыб тургъанча меннге.
Тансыкълаб, кюсеб, болмайын ёзге
Джашлыкъ саламны келтирдим сеннге.

Къайдады атам? Кьошда болурму?
«Атам, ата-а-ам!» — деб кычырды джюрек.
Джууаб эшитмей, мурат толурму?
Тауладан таууш чыкъды гюрюлдеб.

...Озса да кёб джыл, саркъса да кёб суу,
Джарыкъ джырлайса, бауурум, Азгек!..
Туралла кьошла, хуна буруула,
Алай а джокъду атам а, Азгек...

Узун наратла, къашха къаяла! —
Кёзню джибитмей, айтыгъыз хапар,
Эй, эски кьошла, джагъада ташла!
Атамы юсюнден айтыгъыз хапар...

Майнама, атам чалыучу тала —
Кёрюнеди кёзге чалкъы ызлары..
Къапхакъ башындан эшитиледи:
«Суусаб келтиригиз!» — деген ауазы.

Кюнорта сюрем. Кюн кыздырады,
Сюреди суугъа зыр-зыр кьойланы.
«Ата-ам, ата-а-ам!» — деб кычырды джюрек,
Кёкге джая къарышхан кьолланы.

Джюрегимден чартлагъан сёзле да
Эрлай хауагъа сингиб кетдиле.
Меннге къаяла, джан аурутханча:
«А-та-а-аи! — деб мыдах джууаб этдиле...

Азгек ёзеннге кере къанатла,
Джан-джаныуар джырлайды, бирлешиб,
Меннге кёл этиб тургъан наратла,
Шыбырдайдыла бирден, тиллешиб.

Ма бу халымы эслейди ол кюн,
Муху Ауушдан тюшген бир атлы,
«Салам алейкум!» — деди акъсакъл,
Сый бериб, къолун тутдум ол къартны.

...Къарт хапар айтады: «Тау джайлыкълагъа
Чалкъычы джыйын чыгъыб тургъанды.
Сени атанг бек оюнчу-чамчы,
Этимли, уста улан болгъанды.

Кёзлерин джаба къалын къашлары,
Атанг узун бойлу адам эди.
Чырт эсибизден бизни кетмейди
Огъурлу къараб, сейир кюлгени.

Къол таш атыуда, тутушда да.
Джыйында атанг таукел болгъанды.
Танг белги бере, къолунда чалкъы —
Чалкъычылагъа юлгю болгъанды.

Ол къайгъырыулу, чырайлы киши—
Тюзлюкню тамам бек джакъллагъанды.
Тыйыншлы кёрюб, джыйын атангы
Акъсакългъа да кёб сайлагъанды.

Сюйюб тауланы, кютюб малланы,
Джашауун таулада ашыргъанд ол...
Ёзге башланыб бир ачы уруш,
Джуртун сакъларгъа кетди бир кюн ол.

Бизни къралгъа зарлыкъл муратда,
Къанлы душманла, айтмай, чабдыла.
«Рахатлыкъл джашау бузулсун!» — деб,
Къара къазауат ала ачдыла.

Зулмучула къазауат ачхан кюн,
Элlege зарауатлыкъл салдыла.
Сабийни, къартны, кёб онгсузланы
Юйлери отджагъасыз къалдыла.

Ата джуртну къыйын кюнюнде,
Тору аджирин эрлай джерледи.
Саут-сабасын алыб къолуна,
Атанг урушха таукел тебреди.

Гитлерчиле излелле мычымай,
Украинаны мууал этерге.
Белоруссиягъа ёртенни салыб,
Сора Россиягъа терк джетерге...

Къарнаш милетле, туруб, бирлешиб,
Къара кюнде кенгде къалмалла
Къралыбызгъа къатылгъан джаугъа
Къоргъашын джангур, ёлюм ачалла.

Сталинграддагъы сермешиуледе,
«Ура!» — деб, джаугъа къушча атылды.
Душман къолундан джюзген сууукъ окъ
Атангы джюрегине чанчылды...

Айтды ахыр сёз орус тенгине:
«...Къанлы душманны кёрге кёмюгюз!
Хорламлы болуб, Азгекге барыб,
Тебердини да, шо, бир кёрюгюз...»

Джазыу джолу тохтады атангы,
Уянмаз джукъу басды терк аны.
Каскасына къонуб, акъ кёгюрчюн,
Бир зат мурулдай, анга къарады...»

...О, ачы уруш, ачы къазауат,
Танытмай къойдунг ата тюрсюнюн,
Кёзлеге — суу, джюрекге — джарсыу
Салгъанса, анама меннге да ол кюн...

Ана джыламукъла кёб кёзледен
Къан тамчыла болуб акъдыла.
Джауну уундан Ата джуртума
Азмы тюшдюле кетмез джарала...

Зулмучулары джетиб зараны,
Бутсуз, къолсузла — санаусуз джюзле...
Къыйынлыкъны сынагъан сабийле —
Бюгюн азмылла бизде ёксюзле?!

Азмылла бизде башсыз къатынла,
Эрсиз да къалгъан, джашсыз да къалгъан?
Джюрегинг эрир, барсанг къатына...
Ётген азабдан чачы агъаргъан.

Азмыды бизде, джангы келинлей,
Къазауат кюнден башсыз къалгъанла?

Джылла бла сакълаб, азыб кёзлери,
Ёмюрлюкге насыбсыз болгъанла...

Къарангы болуб турурла таула,
Чыкъмаса ай да, кюн да орнундан.
Насыблы тенгле — атасы саула! —
Байрам этелле тутуб къолундан...

...Эй, атам, къайда басдырылгъанса?
Узакъ элдеми, огъесе тюзде?..
Бюгюн а мени джокъ эди хатам,
Сенден хапарсыз болгъандан ёзге.

Къабырны башы бузлабмы турады? —
Эрин джылыуум эрлай эритсин.
Огъесе кюнмю кемсиз къыздырад? —
Кёзюмден тамчы къысха джибитсин...

Къралгъа чабхан къанлы джаулагъа
Сен шкогунгу таукел бургъанса,
Джюрегинг элек болуб къалгъышчы,
Таулуну сыйын мийик тутханса.

Ауушла башы къарла джылтырай,
Кюн джетсе, эриген да этелле,
Сени юсюнгден ауур бушуула
Не иссиде да эрирча тюлле.

Джангыз суратынг бла ант этеме,
Мамырлыкъ дуняны джакъларгъа.
Ата джуртума сюимеклигинги,
Кир къондурмайын сакъларгъа!

Атамы ызы... тартаса мени
Азгек ёзенни ёрге-энишге,
Азгек, атамча, сюеме сени —
Бересе къанат сен джаш джюрекге.

Озалла джылла, саркъалла суула,
Джарыкъ джырлайса къачан да, Азгек!
Джашнайла таула, джырлай булбулла,
Алай а джокъду атам а, Азгек!

Аякъ юсюне миннген кюнюмден,
Джерим, тылпыуунг дармаңды меннге:
Рахатлыкъ ючюн джан берген ёхтем
Атамы ызы къалгъанды сенде...

Саггышла, саггышла, саггышла...
Ёхтем сезимле уяталла.
Шымал кёкню бирден джарыта,
Мында акъ кечеле тууалла.

Бурулуб баргъан кёк толкъунла
Неваны джырын эшелле.
Ол кёзююню сакълагъан кемеле
Узакъ джолларына кетелле.

Акъ кечелеге сейирсине,
Дуниягъа оюм бергенди Пушкин.
Биринден бирине кёче,
Джашнарыгъын кёргенди джерин.

Джерде кёбдю сейир кечеле,
Аланы къайсы бирин кёргюн.
Къараб бир кёрген чырт унутмаз
Акъ кечелени сейир кёзлерин...

*Ленинград,
1977 джыл.*

Кече да, кюн айланч джоллада,
Ызларын кьоя джаш санларымы,
Чыртда эринмей айланлыкьма мен
Излеб табаргьа ашхы шартланы.

Быллай умутла сабийлигимден,
Сагьышда ётед кюнюм, хар кечем.
Ёмюрле джазы, джашауну эни —
Адамлыкь, сениге табылмаз ёлче...

Излеб турлукьма ашхы шартланы,
Джазыуум кьайры бурса да мени:
Аланы табыб, гюлленича, бериб,
Кьууандырыргьа, адамла, сизни!..

*Уруп,
1967 джыл.*

Чууакъ кечени джуддузлары
Ышаргъанча инсанлагъа,
Джашаууму джарыкъ джырлары
Ышарсынла, анам, санга.

Кёкде кёксюл кёгюрчюнле
Къууанганча мамыр тангнга,
Къууанама, сени кёрсем,
Ийнан, анам, сен баланга.

Къартлыкъ хорлаб къоймасын,
Анам, сени санларынгы.
Ёмюрлюкге къалыб кетсин
Джылыуу къолларынгы!..

Кюнню биринчи таякълары
Нюрюн чачханча таулагъа,
Джюрекни джылы макъамлары
Аталсынла, анам, санга.

Сиз тюлмюсюз, эркишини хар кьайда
Джашаууну тутуругъу, джёнгери?
Сизсиз джашау джукъ да тюлдю дуняда.
Махтау сизге, тиширыуну кёзлери!..

Сиз тюлмюсюз, сабий тууса джашаугъа,
Кирпик кьакъмай, танг атдырыб тургъанла,
Къыйын кюнде уланлагъа кёл бериб,
Къыйынлыкъны зауукълукъгъа бургъанла!

Архыз таланы хурмет джеринде
Акъ къайынчыкъ керпеслениб къарайды.
Къачан келсем да, джарыкъды меннге,
Къарамы бла джюрегиме джарайды.

Алгын кирик, къара таш да турады,
Къара джерге къымсыз басыб бауурун.
Тау суу да кѣмюк этиб къайнайды,
Биягынлай бардырады дауурун.

Насыбымы «тейри эшиги» ачылыб,
Марал кирик, чыкъгъан эдинг аллыма,
Чегет гюлден тылпыу бере сѣзлеринг,
Сейир сезим къошхан эдинг къаныма.

Энтда тѣгед кюн, алгынча, джылыуун,
Адамла да суюуб къарайла бизге.
Джырлайыкъ биз суюмекликни хорламын,
Къошулгъанды джашау джолубуз бирге...

Эртденликде
Ийнакъ къуруб кюн таякъ,
Нюрюн тѣге,
Тереземден къарайды.
Бурма терек, суююнуб,
Танг аяз бла
Къутас чачын тарайды...

Кюн джылыуу
Санларымы тирилтиб,
Ашхы тангны
Джоралайма мен санга.

Термилеме
Эс билгенли беричин,
Кюн таякъча,
Джарар ючюн халкъыма...

ЧЕГЕТДЕ АТЫЛМАСЫН ШКОК...

Чегетде шок атылган таууш эштиди,
Джюзген окъ, барыб, неге эсе да тийди,
Ташхамы, агъачхамы, терекгеми тийди?
Огъесе къанатлыгъамы, джаныуаргъамы тийди!?
Не кимни эсе да муратын толтурду болур,
Не да кимге эсе да ауур къайгъы салды ол окъ.
Арабин, къайсы джанлыны джолун кесди?
Огъесе аны атханны этдими харам, токъ?
Атылмасын чегетде шок,
Табигъатны бузулмасын рахатлыгъы.
Адам къолундан ёлмесин джаныуар,
Табыллыкъды ансыз джашар мадар.

*Лаба ёзенде,
1969 джыл.*

* * *

Сукъланмайма джашауунга, тилчи, сени,
Айла, джылла орун табмай кьалтырагъан.
Ичинг къара кёсеу болгъанын билдирмей,
Адамлагъа кёзбау болуб дайым тургъан.

Сёзюн эте биреуно ачытыр ючюн,
Кече, кюн демей, джан-джанынгы
къармагъан.

Джашайса, арбазынга кюн тиймейин,
Кеси насыбынгы кесингсе урлагъан.

Сиз адаргысыз. Ичибизде тюбейсиз.
Огъурлу джер да кёлтюреди сизлени.
Сизни уугъуздан мингден биреу джарсысын,
Алай а джарсылалмазсыз сиз кёблени...

Мен озуб бара орамда,
Сен терезеден къарайса.
«Къууанчым, джаным, сабыр бол!» — деб,
Ичингден ахсына тураса...

Кюн таякъ болуб джолумда,
Джарытаса кёзлерими.
Гокка хансчыкъ болуб къолумда,
Джылытаса джюрегими.

Асыры кемсиз къыйналма,
Къайтмады деб сойгеним.
Ашыгъыб эртде чакъырма,
Кеси баргъынчы джюрегим...

*Огъары Теберди,
1959 дж.*

Хар затны барды
Энчи ышаны,
Джерими — дамы
Дунияны — тангы.

Кырдык ёседи
Кюннге кериле,
Тау сюеледи
Кёкге тиреле.

Джулдуз чыгъады
Ашхам болгъанда,
Гугурук кычырады
Танг атханда.

Хар нени барды
Кесини джыры.
Ауушну — къары.
Адамны — сыры.

Кюнню джарыгъы,
Сютню акълыгъы.
Отну джалыны,
Чибинни джаны.

Къалай игиди
Джашауну бары.

Ёртенланы Азретге

Джюрегингден къайнаб чыкъгъан сёзлеринг
Ма бюгюн да биргебизге джашайла.
Туудукълагъа къоюб кетген оюмларынг
Битим берген сабанлагъа ушайла.

Оюмланы тенгизине ашырыб
Джюздюрюрге боллукъса сен адамны.
Назмуларынг учундурад джюрекни,
Хар бир сёзюнг — деменгили эм дамлы.

Мууалланникъ тюлдю сени терегинг —
Ол халкъына сыйлы кёгет береди.
Ана тилин сие билген хар таулу
Фахмунг ючюн сени сыйлы кёреди...

Джашау, ачхычым кьолунгдады,
Тюбетсенг да тик джарлагъа.
Джазыуум чексиз джолунгдады,
Чыгъарсанг да айланч джоллагъа.

Джашау, кьууанч джырым сендеди,
Джашлыкъгъа акъ кьанат битдирген.
Джашау, ашхы муратым сендеди,
Джангы хорламгъа тебдирген.

* * *

Джашау джарсытхан кѣзюуледе да,
Табсызлыкъ, гурушха этмегенме биреуге.
Кыйынлыкъ тауу басхан кюнледе да,
Ийнаныб тургъанма джюрегимдегиге...
Бирде сууута, бирде уа — джылыта,
Джашау эрке ѳсдюргеменди мени.
Уллу, гитче ишим да кѣлюме джетмей,
Халкъыма джаратайым келлик кюнлени...

* * *

Джюрегим, кѣлюм оноулаша,
Кѣб оюмла кѣурайла.
Ай кече бла хапарлаша,
Джюрегими тарайла...

Ай булутха барыб киргенлей,
Татлы джукъу сингди кѣзлериме.
Гокка хансча, сен да кълтырай,
Тюшдюнг мени тюшлериме.

Ай джарыкъгъа сейир бѣленнген
Кѣрдюм кыйылгъан къашларынгы.
Тюнюмдеча, ийнакълай сыладым
Тенгиз толкъунлача чачларынгы...

Табигъат да чомарт ышара,
Алтын кюн таулану кѣучакълайды.
Сени ол огъурлу кѣрамынг
Танг чолпаннга бир бек ушайды...

*Огъары Теберди,
1959 джыл.*

«САКЪЛА» ДЕГЕНЕНГ...

Аскерге тебрей, сен берген эдинг
Суратчыгынга кьол салыб.
Кьолуму кьыса: «Сакъла» дегененг,
Ызынгдан кьалдым таралыб...

Таулу элими кьарты, джашы да
Бир кёб алгышла айтдыла...
Саукьалды айта, узайыб кетдинг, —
Кёзлерим джолгъа кьатдыла.

Сюйген Джуртунгу узакъ чеклерин,
Тауун-тюзюн да сакълайса.
Ах, иги сагъан, бир кёрюр эди,
Сен сафда кьалай атлайса...

Сен сюел, солдат, сакълыкъны тутуб,
Душман аягъы басмасын.
Сюймеклигибиз, нёгеринг болуб,
Аджалдан сени сакъласын...

Къарачай шахар, 1964 дж.

Къайгы, кыйынлыкъ, ёлюм, бушуу...
Биригиб дуняда джашайдыла.
Билмей тургъанлай, адамланы,
Джетиб, аяусуз джокълайдыла.

Кыйынлыкъ джетеди кёб затдан:
Кюртледен, ырхыдан, элиядан...
Ёлюм, къара къолун узатыб,
Юлюшюн алады джашаудан.

Тенгиз къобса, къайыкъ чайкъалады,
Къайгы уа джюрекни эзеди.
Бушуу кёллениб бир къадалса,
Къарт, джаш деб къарамай инджитеди.

Аджал, къайгы, кыйынлыкъ, бушуу...
Кёб къатыладыла адамгъа.
Къууанч, насыб аслам болурча
Къайгырайыкъ джашауубузгъа.

*Джёгетей Аягы сахар,
1972 джыл.*

ОЛ КЕРТИ ДА АДАМЛЫКЪНЫ ШАРТЫДЫ

Къыйналгъанны ангыласанг джарсыуун,
Бушуу кюнде джюрегингден къайгъырсанг,
Инджилгеннге шохлукъ къолну узатсанг,
Ол керти да адамлыкъны шартыды.

Ата джуртну неден да бек сыйласанг,
Душманындан, кёз гинджича, сакъласанг,
Рахатлыкъны хар къайда да джакъласанг,
Ол керти да адамлыкъны шартыды.

Хар анагъа анангача къарасанг,
Джетген кюнде джумушуна джарасанг,
Ана къачны мийикде туталсанг,
Ол керти да адамлыкъны шартыды.

Сабийчикни бешигинде тебретсенг,
Абынганны аякъ юсюне салсанг,
Кёгюрчюню юйюрюнге юретсенг,
Ол керти да адамлыкъны шартыды.

Халкъ насыбха энчи юлюш къошалсанг,
Къыйын кюнде артыкъ да бек эсгерсенг,
Кече, кюн да мамыр джашау ишлесенг,
Ол керти да адамлыкъны шартыды.

Адамлагъа сен игилик эталсанг,
Къыйынлыгъын зауукълукъгъа буралсанг,
Керек кюнде кесингеча къайгъырсанг,
Ол керти да адамлыкъны шартыды.

*Джэгетей Аягъы ш.
1969 джыл.*

САРЫ ЧАПРАКЪ

Сары чапракъны, келгенлей джюрюб,
Джолну джанында эследим терекде.
Джелчик шыбырдагъанлай, ол юзюлюб,
Хауада къалтырай тюшгенин джерге.

Джерден алыб, къол аязыма салыб:
«Келчи, учурайым сени», — дедим.
Сары чапракъ да ауазыма тиллениб:
«Бутагъыма тюшалсам, тилейме», — деди.

Къол аязыма былай алгъанлай,
Хыны джелчик эрлай учуруб кетди.
Ызындан къараб, къыйналыб туруб,
Кёлюме, эсиме кёб сагъыш келди...

Кёрдюм гюллени мууал эте джолунда,
Къачны, атлаб, джерибизге келгенин.
Хурметли тюзню джашауун къоратыб,
Джайны биргесине алыб кетгенин...

Джайны ызындан алай айтыб къычырдым:
«О джай, бери къайтар турна тизиуню,
Терекден къуу болуб тюшген чапракъны,
Булбулгъа — джырны, джерге — иссиликни!»...

Джууаб эшитирем деб, кёб туракъладым,
Алай а, не келсин, къарамым талды.
«Ай, огъур бла кел, берекетли къач!» — деб
Къарт амма бир джанымдан алгъышын айтды.

Хауа шошлукъгъа синге сёзлерим,
Пушкинни тизгинлерин окъудум.
Болдина къачларын тюшюре эсиме,
Къачха суйюнюб мен да джырладым...

*Къарачай шахар,
1962 джыл.*

КЪРАЧАЙ АТНЫ ЮСЮНДЕН БАЛЛАДА

*Бегеулланы Борисге, Тебуланы Ахматха,
Орусланы Кълычха атайма*

Ариулукъ, кюч да башха
Сеннге бергенд табигъат,
Акътуякъ, джулдузкъашха
Къарачай тукъумлу ат

Къанаты эркишини атды,
Дейд мени халкъым.
Дуния билед ишинги,
Къарачай тарпан атым.

Тау сыртлыкъ, джашил тала,
Джолларынг — мийикледе,
Билмейсе арый, тала
Таулада, кенг тюзледе.

Кёкде тау къуш учханлай,
Чабыб бараса дженгил.
Чолпан джулдуз джаннганлай,
Отлауунг — гелеу, ингил.

Акъ башлыкъ, къара джамчы
Кийиб минсе таулу джаш,
Болмайды сенден алчы
Туягъынг чакъдыра таш.

Джамчы — таулуну юйю,
Сен — аны къанатлары.
Сенсе кечеси, кюню,
Сейирлик джомакълары.

Сизге суйюноб къарай,
Къайынла бла наратла
Сизни бла Къарачай
Махтанад, таулу атла.

Сени билед шох эм джау
Джууукъда, узакъ кенгде.
Учуб барад Минги Тау
Хар къуру да юсюнде.

Кърал Думаны депутатлары тыш къралгъа кетиб бара. Акъбай улу Азрет онгдан биринчи. 1995 джыл.

Чучхурла кьобуз согъуб,
Эштиледи даурбаз.
Сен дарман хауа тогъуб,
Тойгъа чыгъады Кавказ.

Сейирлик мал, махтаулу,
Кёк къарайд сениге суюб.
Къалай насыблыд таулу,
Чабдырса юсюнге миниб.

Бараса чарса чабыб,
Урады кызыу джюрек.
Тауда сокъмакъла сала,
Учаса ёхтем, бёгек.

Кёб ата-бабаларым
Кёзлериме кёрюне,
Сен — мени къанатларым,
Элт тауланы төрюне!

Мен барайым, учайым
Биргенге айгъа, кюннге.
Кёз тиерчад чырайынг,
Ушайса ариу нюрге.

Таурух кибик, сейирлик
Суюген джуртумду антым.
Аны кибик багъалыд
Къарачай дюлдюр атым.

Башланнганд къарачай зат
Минг ёмюр мындан алгъа.
Джюрютгенд къарачай ат
Кёб сейир тукъум тамгъа.

Билгенле Тау Артында
Къарачай тамгъаланы.
Таулу сени къатынгда
Иеси къанатланы.

Эртдеден тарих болуб
Келедиле тамгъала.
Таула атладан толуб
Кёрюнмей къалсын тала!

Науруз, Будиян, Адурхай
Тукъум тамгъа кёб.
Сейирд уллу Къарачай,
Дунияда ол бир чёб.

Тёзюмлюд Къарачай ат,
Джюрюйдю джолсуз джерде.
Терен къарда да барад,
Къуш учхан кибик кёкде.

Чыныкыгъанды таулада
Кесине табады аш.
Учуб барад хауада
Туякълары къаты таш.

Ол туягъы бла урса,
Тешеди къалын бузну.
Сора арт аякъларында шыи турса,
Сукъландырады таб джулдузну.

Джайлыкъла кюнде кюйюб,
Саргълалса тала эм тау,
Джылкычы ишин суююб,
Излейд мийикде отлау.

Къулакъламай тубанны,
Джолну табаса зорлаб,
Сен джангурну, боранны
Истемей бараса хорлаб.

Таулада салкъын ура,
Джел тарайды джалынгы.
Джоллада кетиб бара,
Джукъ тыялмайд аллынгы.

Байрам кюнледе чарсда
Озаса учханча джел.
Отлайса гелеу хансда
Къушкъулакъ, ингичге бел.

Ариу сёзча, ийнакълау
Таб джарашады сеннге.
Сукъланады Минги Тау
Чабдырыб барсам меннге.

Сынаб къарасанг эсленед,
Алтын таурухча бир зат:
Сени кѳрген: сейирсе дейд,
Къанатлы Къарачай ат!

Келесе, мен чакъырсам,
Сен дыбыртлаб, къууаныб,
Юсюнге миниб барсам,
Дуния къарайды сукъланыб.

Терк джетесе тору атым,
Къулакъ ийиб сѳзюме,
Джарсыйса, мыдах болсам,
Джити къараб кѳзюме.

Керти шохумса мени,
Сен ышангылы тенгим.
Къалай бек сюеме сени!
Халал, джигер нѳгерим.

Къыйынлыкъ джетиб, джаралы
Болса иенг, къатындан
Кетмейин сакъ тураса,
Этесе юлюш джанынгдан.

Тилинг бла ол джигитни
Джалайса бетин, къолун
Джыламугъунг джълытады
Аны баргъан джолун.

Джанына джанынг болуша,
Юсюнге салыб, сакъ бараса,
Ёлген иенге кюе, бише
Ёмюрге таралыб къаласа.

Ашыгъаем дженгил ёсюб кетерге,
Джулдузлагъа, толгъан айгъа ёрлерге
Сабийликден къалгъанды мени эсимде,
Туугъан джерим, таурухдача, кёзюмде.

Сейирсине къарайма мен кёзлеринге,
Октябрны нюрюн текген кюнлеринге,
Кёрмегенме сенден ариу ёмюрде,
Багъалыса, туугъан джерим, сен меннге.

Тамашады тауунг, тюзюнг, тенгизинг,
Чакъыралла кеслерине гюллеринг.
Урунуугъа чакъыралла акъ тангларынг,
Шохлукъ къолун узатады хар адамынг.

Туугъан джерим, джау киргенде чегинге,
Къара тютюн басханьнда кёгюнгю,
Асланлача сермешдиле уланларынг,
Барыбызгъа багъалыды улуу Хорламынг.

Сенде тууб, джашайма мен, ёсеме,
Эркинликни, чууакъ кёкню тюбюнде.
Узакъ кетсем, тансыкъ болуб кюсейме,
Сени бла насыблыма, билеме.

*Уруп,
1967 джыл.*

АДАМЛЫКЪ

Къыйын болсала да, адамлыкъ, джолларынг,
Чыкыгъан эдим эртде джолоучулукъгъа,
Сабийлигимден къууана келгенме.
Адамлада эслеген огъурлукъгъа.

Джюрегимде тууа ашхы умутла,
Кенг джуртума рахатлыкъ излегенме,
Адамлагъа уа эм баш саугъагъа,
Адамлыкъ, сени алгъа теджегенме.

Къалай хурметлиди, адамлыкъ, джолунг,
Татлыды джанынг, сен джашауну дамы.
Багъалыса, сатыб а алынмагъан,
Къалай ашхылыкъды кёбледе барынг.

Ушата ауазын булбул ауазгъа,
Кёзлерин джарыкъ тёкген джуддузгъа,
Тиширыуну сыйын алай кёлтюребиз,
Тенгleshдиребиз дуняда ариулукъгъа.

Къарамын — кюннге, чырайын — гюлге,
Ушатабыз махтай тиширыулану.
Кимни да эсинден кетмей турурча,
Не бла тенгleshдирейик адамлыкъны?

Излей кесибизде, излей башхалада,
Ашхы шартланы биз кёре билейик.
Джашай джерибизде, къууана джашаугъа,
Адамлыкъны сыйын ёрге кёлтюрейик...

Аналаны огъурлу ышаргъанлары,
Аталаны ёхтем къарамлары,
Джашауну — тамалы, джерни — туз-дамы,
Къалай игиди адамлыкъны бары!

*Джэгедей Аягъы шахар,
1970 дж.*

АТАМА

Танытмагъан къазауатды тюрсюнюнгю
Атам, санга термилгенлей джашайма,
Унутмайын анам айтхан сёзлеринги,
Туугъан джерге къайтырынгы сакълайма.

Излегенлей эштирге ауазынги,
Кече-кюнле, кёб джыпланы ашырама,
Эслегенлей къолларында анамы,
Уппа этиб, суратынгы тансыкълайма.

Атам, сени сагъынсала адамла,
Башым кёкге джетген кибик болама.
Ёмрюмде кёрмесем да тюрсюнюнгю,
Санга ушагъан къарнашыма къарайма...

Джуртунг ючюн къазауатха атлана,
Анг этгенсе джауну хорлаб къайтыргъа.
Уруш тюзде джигитлеча джан берген
Хапарынги солдат тенглеринг айтханла...

Танытмагъан къазауатды тюрсюнюнгю,
Атам, санга таралгъанлай джашайма,
Сени кёзюнгден кёрюб, багъалата,
Туугъан джерге суймекликни сакълайма.

Урул,
1967 джыл.

ТЮШЮБЮЗ СЕЙИРДИ

Къарангы кече
Кёзню алджатад.
Джазны чагъы да
Сууукъсуратад.
Татлы тюшюме
Соруусуз кирдинг,
Рахат джукъума
Къайгъыны бердинг...
Эл орамында
Чыкъдынг аллыма,
Кёзле нюр тёге,
Къараялмайма...
Джууукълашханлай,
Озуб тебрдинг.
Назик къарамны
Сансыз джибердинг.
Тил тутулгъанча,
Атлаялмайма.
Сен а, узая,
Сууукъ къарайса...
Кенгден эшитилди
Ат аякъ таууш.
Ташла тюшгенча,
Зынгырдады аууш.
Чардакъ башлада
Кёк кюкюреди,
Къайгъысын чача,
Элия тепсейди.

КЁГЮРЧЮННЮ УЯСЫ

Джазны башы къарагъанлы огъуна,
Балконума юйюрсюндю кёгюрчюн.
Къадалды да ол уячыкъ ишледи,
Чууакъ кёкден джылытырча ашхы кюн.

Кече, кюн да тынгысызды къанатлычылыкъ,
Гаккыларына бауурчугъун басады.
Джелле, джангурла тынгы бермеселе да,
Джанламайын уячыгъын сакълайды.

Джаратылдыла анга балачыкъла,
Ёшюн джылыуун толусу бла береди.
Кесине къоркъуу тюшсе да, сан этмейин,
Уясына къайгъырыб кюрешеди.

Къараб туруб дайым аны халына,
Ашчыкъ-сууучукъ салыб турдум аллына,
Сора мени тургъаныма къайгъыра,
Рахатлыды къанатлычыкъ джашаууна.

*Черкесск шахар,
1974 джыл.*

О кьайры ашыгъасыз, тау суучукъла,
 Джангызлыкъ сынамай, кьошулургъамы?
 Ангылайма. Бирге кьобан кьуаргъа,
 Сора бирге рахатлы барыргъамы?
 Алайды, адамладача болады,
 Табигъатда да джурюйдю адет.
 Биз да ашыкьгъан эдик кьошулургъа,
 Алай а джазыу кьоймады, ай медет...
 Таньшдыкъ бир тойда, тюбешдик кьёб кере,
 Къарадыкъ, кьууандыкъ айгъа, кюннге да,
 Ашхы сезимле тууа джюрекледен,
 Кьууаныб кьаралла шагърей-тенгле да.

«Сюеме» дедик бири бирибизге,
 Сезимле сыйынмагъанча джюрекледен.
 Сукъланыб къарадыкъ джанкьылычха,
 Кьёк бла джерни кьошхан сейирлигине.
 Кьолла кьошула, бирге айландыкъ,
 Гюллю орамгъа, театргъа джол салдыкъ...
 Ички сёзюбюз тышына чыкьмайын,
 Суймеклик сезимни теренде сакъладыкъ...
 Джарыкъ сёлешдик, насыбха атладыкъ.
 Ишге ашыкьдыкъ, юйге биргед джолубуз,
 Джашауда кьууанч, бушуу да юлешдик.
 Бир кюн а эрлай бузулду халыбыз...
 Сёзчуле арагъа кьайгъы салдыла,
 Кирсиз сезимле дженгил сууча бардыла.
 Толкъунла ургъанча кеслерин ташлагъа,
 Суймеклик чайкъалды, тюшдю кьайгъыгъа.
 Ашыкьгъан суучукъла кьошулуб кетдиле,
 Кьошулгъунчу уа кьёб сынауладан ётдюле.
 Биз а джашайбыз тау суучукълагъа сукълана.
 Джюрекледен джарсыула кетмейин къалдыла...

Преграднa стансе.

Кетер заман джетди...
Джолгъа атлана, къарайма кёзлеринге,
Сакълайма не айтырынгы,
Сюймейме мыдах къалырынгы...

Бусагъатлай талай атлам этиб,
Тохтайса, джылы къолларынгы бошлайма.
Огъурлу къарамынг, ышаргъанынг
Тарталла кеслерине, алай а бир джукъ
айталмайма...

Алай ненча кере болгъанды, таралтханды
Айырылыу джюреклени кёб къыйнагъанды.
Поезд къызыу алыб барса да узакъгъа,
Бар эсим бугъунуб сенде къалгъанды...

Къайгъырма, джаным, энтда мен къайтырма,
Сюйгенлей сени джашауда къалырма,
Тансыкъ болгъанымы санга шыбырдай,
Къуб-къуру кесинге акъыртын айтырма...

Москва шахар.

Къарайма санга кёзлерим талмай,
Кюннге бёленген мени тау элим.
Къууанчлы болуб насыбдан толуб,
Биргенгедиле джюрегим, кёлюм.

Мени дуниям сеңден башланад,
Джарытыб тургъан саулай джерими.
Не узакъда да джюрек ары таралад,
Къалай унутхун туугъан элинги...

Ташлы орамла, кёк тереклеринг,
Багъальдыла хар юйюнг манга.
Элими сыйын чыгъара билген
Сенде джашайла ашхы адамла.

Къанат битгенча, ойнайла санла,
Къобуз согъулса арбазда,юйде.
Къууанчлы болуб алгъыш айтама,
Элими суююб келген келиннге.

Танг да атады таракъ таулагъа,
Къанатын джая ауушха, сыртха.
Элим-юйюм, джарыкъ кюнюмсе,
Баш урама ийилиб аллынгда.

Элле кёбдюле сейир джуртумда,
Джюрек илеширча къалай ариула.
Джанкъылычимса, сабийлигими антыса,
Кенгде турсам да, санга элтелле ашхы
умутла...

Огъары Теберди.

Сюеме мен, ийнакълайма ана тилими,
Андан ала башлагъанма билимни.
Тили барды хар джанны, джаныуарны,
Алай а онглуду тили адамны.

Ана тилим, сѣнгмез кюнюмсе сен,
Бир зат джокъду багъа бла санга джетген.
Сени кючюнг бла сѣгерикме осаллыкъны,
Сени бла махтарыкъма асыллыкъны.

КЪАЧНЫ КЕЛГЕНИ

Алтын тамгъалы
Бурма чегетле,
Буула эниучю этекле.
Къачхы ингирге
Ауаз бергенча,
Шыбырдайдыла терекле.

Къызыл таланы
Эки джаякълай,
Акъ булутла баралла.
Чарсха ашыкъгъанча,
Ёхтем тау къушла
Ауушла таба учалла...

Къачха кёл сала,
Джырлай къаяла,
Тау башла мынгаялла.
Къачхы танглагъа
Бой бергенча,
Доммайла шош туралла...

Тау къобанланы
Эмилик джюрюшлери
Аз сериуюн болгъанла.
Толкъунла эркелетген
Сейир джагъалары
Кёб мынчакъладан толгъанла.

Къаллай сейирди,
Туура таурухдача,
Кавказгъа къачны
Атлаб келгени.

Таугъа, тюзге да
Къанатларын кере,
Юйлеге насыб теджей,
Адамлагъа берекет келтиргени.

*Доммай,
1984 джыл.*

УМУТЛА

Ашхы умутла узакъгъа элтесиз,
Джетдиресиз таугъа, тюзге тенгизге.
Учундура ашхылыкъгъа элтесиз,
Алай а джеталмайсыз кёлюбюзге.

Сиз келигиз, ашхы умутла, джокълагъыз,
Къайтарыгъыз сабийликге, джашлыкъгъа.
Къаратыгъыз ашхылыкъгъа, джарыкъ
тангнга,
Къаратмагъыз, тилейме, къазаутха.

Ашхы тангла, ашыгъыгъыз онгсузгъа,
Мыдахлыгъын къоратыгъыз кёлюнден,
Къыйынлыкъдан, артыкълыкъдан
сакълай аны,
Насыблы, юлюшлю этигиз джеринден.

Ашхы умутла, аулатасыз джерни, кёкню.
Кёкюрекге джыясыз кёб джарсыуну.
Кёлюмю не къадар джарытсагъыз да,
Сайламазма манга табын джашауну.

*Ялта шахар,
1969 джыл.*

СЕНДЕН АРИУ ДЖЕР БАРМЫДЫ, КАВКАЗЫМ!..

Сенден ариу, джюрекеге асыу
Бармыды джер, джаным Кавказым,
Тюркге, арабха кетген таулула
Термиле джашагъан, Кавказым.

Ата-бабаларымы тыбыры,
Тауланы уясы — Кавказым.
Джугъутурлу, къушлу джерлеринг,
Бешик джырымса — Къарачайым.

Акъ кышларынг, сагъышлача, тууа,
Бютюн хурметли, ёхтемсе, Кавказым.
Джырлай къаяла, джашнай талала,
Чакъырады кесине Доммайым.

Кюмюш секиртмеле, киришли таула
Аланла суйген, чал Кавказым.
Ранларынгдан буула ёкюре,
Къалай ариуса, Къарачайым!

Сенден ариу, джюрегиме асыу
Джокъду сау дуняда, Кавказым.
Къарчаны джери, эрке уланынг
Сени бла насыблыд Къарачайым.

*Доммай,
1990 джыл.*

НАРАТЛА

Наратла, таурухда ёхтем нартлача,
Таулагъа нёгерсиз, кёкге уа кьанатла,
Тамырла теренде джерден кьарыу алыб,
Сакъ сюелесиз, суйюне джашаугъа.

Тилсиз тюлсюз, чыдамлысыз ташлача,
Ауушладан таймай ёхтем кьарамыгъыз.
Наратла, тау бла бирди джаньгъыз,
Къаныбызгъа сингеди чайырыгъыз.

Наратла, кёлюм мыдах болгъан кюнде,
Джууукъ барыб джюзюгюзге кьарайма.
Сейир дунягъа бютеу эсим кетиб,
Сабий джылларымдача тансыкьлайма...

Наратла, ныгъышда рахатлы кьартлача,
Хапарлаша турасыз джылла узуну.
Окъ-тоб тие, кюртле кьоркьюу салгънда да,
Джигитлеча узатхансыз адамгъа кьолланы.

*Доммай,
1990 джыл.*

САЛАМ

Хар адам суйюнюб айтады,
Бир-бирине тубей: «Салам!»
Сабийлигимде эштген эдим
Эм биринчи айтыб къарт аккам.

Къаллай бир джарыкъ, джылыу барды
Бу къысха огъурлу сезде.
Адамны муратын джетдире,
Къууанч юлешед кезден кезге.

Узакъдан келген къонакъгъа,
Сыйын кёрюб, беребиз салам.
Узакъ ёмюрлени биринде
Айтхан болур бу сёзню алан.

Кёксюл танг, джаратыла келиб,
Нюрюн чачханча кёк таулагъа,
Джюрекле айтадыла: «Салам!..
Къарачайдан, Россия, санга».

*Огъары Теберди,
1982 джыл*

КАВКАЗДА ТАУЛА ШОШ СЮЕЛЕДИЛЕ

Шаркъ кюнню алтын таякълары
Ийнакълагъанча тауларымы,
Джашаугъа джол ачхандыла
Джарыкъ умутлары анамы.

Къарангы кече аджашхан атлы
Ашыкъгъанча джетерге къошха,
Бюсюреу этеме не заманда да
Анасын джокълай билген джашха.

Къанатлы ашыкъгъанча кёкге,
Къууат алыргъа теренинден.
Къайгъымы чачаргъа джюрекден,
Оноу соргъанма, анам, дайым сенден.

Къартлыкъ кючлей барады сени,
Джылла бла таркъаяды къарамынг.
Джюрегими джылытыб туралла
Огъурлулугъунг, бар адамлыгъынг.

Билеме, ана кёлю баладад,
Джюрекле бирден тебедиле.
Джерге, джашаугъа къууат бере,
Кавказ таула шош сюеледиле.

*Чапаев эл,
1970 джыл.*

Кюзюде къараб кёрюрсе
Тыш сыфатынгы.
Алай а къайдан билирсе
Ич дуниянгы?

Адамла айтыб эшитирсе
Игилигинги,
Алай а къайдан билирсе
Кеси халинги?

Сагъатха къараб билирсе
Сен заманынгы.
Алай а къалай эсеблерсе
Юй байлыгъынгы?

Базманнга тюшюб билирсе
Ауурлугъунгу,
Алай а къалай ёлчелерсе
Адамлыгъынгы?

Врачха соруб билирсе
Ауругъанынгы,
Алай а кимден билирсе
Джашау къадарынгы.

Тюкенден сатыб алырса
Хар не керегинги,
Алай а къайдан алырса
Ишленмекликни?

Булутсуз кёкню кёрюрсе
Керти тазалыгъын,
Алай а неде кёрюрсе
Джюрек тазалыгъын?..

ОРУС ТЮЗДЕ БАРАМА...

1.

Кетиб бара кенг талада —
Орус тюзде,
Мен кёреме танг алада
Гюл кюйюзде:
Джылтырагъан чыкъ тамчыла,
Кёзюнгю алдай.
Учадыла къарылгъачла,
Ариу джырлай.
Сейир табийгъат, суююнуб,
Джашнайды эртден.
Хар гюл да омакъ кийиниб,
Ышарады джерден.
Аяз да урад шошуракъ,
Хансла уяныб.
Суучукъ да — таза чокъуракъ —
Саркъад къууаныб.
Ариулукъ, тиер кибик кёз,
Тёгерек омакъ.
Табмайма суратлар сёз:
Орус тюз — джомакъ.
Алтын кюн кереди къанат,
Чыкъдан чыгъад тер.
Къалай сейирди табигъат,
Аламатды джер!
Сары къонгурау гюлледе,
Эште зынгырдау,
Барама кюзгю кюнледе,
Джокъду мында тау.
Чагъады тамаша муртху,
Джыры — эсимде.
Чакъырады, болса да бурху,
Торгъай кесине.
Къайын терекле тизилиб,
Джолну къатында.
Мен баш урама, ийилиб,
Солуй салкъынында.
Чыммакъ, къызлача санлары,
Алай сейирлик.

Барды аланы джанлары,
Сыйлары — мийик.
Ала кьубулуб джашнай да,
Назик чайкьала.
Белгили джерни башына,
Орус кьайынла.
Есенин, джаныча, сойген,
Субай кьайынла.
Ол соймеклигин айтхан —
Назик кьайынла.
Джуддузла кибик кёзлери,
Джарыкь ышара.
Кюн тийгенча, сёзлери,
Кесине тарта.

«Чырай кёрсенг, кьачма», — деб,
 Бош айтмайды халкъ.
 Эследим намыс, адеб,
 Ашхы миллет шарт.
 Салам бердим кьууаныб,
 Сейир кьанкьазгьа,
 Мен кьарадым суйюноб,
 Алтынчач кьызгьа.
 «Сау бол, тюбегенинг ючюн,
 Челекле толу», —
 Дедим, ышарды кьыз, кюнча,
 Узатды кьолун.
 Атын айтды кьыз, танышдыкъ:
 «Марусяма мен».
 Суйюноб, кёзле тюбешдиле,
 Дуния болду кенг.
 «Ашхы улан, сен кавказлы,
 Танылад энинг.
 Озуб кетме бу арбаздан —
 келгенди келин,» —
 Деди меннге ариу кьанкьаз,
 Джунчуй, уяла.
 Эки кёзю — накьут-налмаз,
 Кёксюлдюм ала.
 Сордум кьызгьа: «Кимди келин? — »
 Деб гынтдылыракъ.
 Ол кёргюздю меннге кесин,
 Аз ышарыракъ.
 «Джууукъ болугьуз, разыбыз,
 Тойгьа, кьууанчха.
 Сыйын кёрюб кьууанныкъбыз
 Келген кьонакьгьа...

3.

Союлгьанды талай кьой,
 Кьаз, бабуш, тауукъ.
 Чайкьалады орус той —
 Уллуду зауукъ.
 Эштелле кёб тюрлю ауаз,
 Фахмуду — кёзлеу.

Къутурады дауурбаз —
Башланад тепсеу.
Кюн бурад джерге эсин,
Джокъду кёлекке.
Чыммакъ кийингенди келин,
Ушайд мёлекге.
Джашла къарайла сукъланыб,
Андан кёз алмай.
Къызла чыгълла къууаныб,
Тойгъа тёзалмай.
Айтылады ариу алгъыш,
Халкъ тынгъласын,
Тас болуб мыдах сагъыш,
Насыб чайкъалсын.
Зынгырдай чын, мияла
Къайнайды чагъыр.
Келин бла кюеу уяла,
Уппа эте. Джыр
Тохтаусуз келед тёгюлюб,
Булбул джюрекден
Орус той сейир кёрюнед,
Къарасанг кенгден.
«Уппа!» деб къычыралла кёбле —
Алайды адет.
Аякъ тюбде сынмай чёбле
Ичебиз шербет.

4.

Олтурады къатымда къарт,
Ёшюню — саугъа.
Сол джанында бийчеси бла
Киреди даугъа.
Киши айтад къатынына:
«Джашлыгъынга къайт,
Тоюбузну сен эсинге
Тюшюрюб бир айт...
Бизни тойму, буму иги,
Къара столлагъа!
Тюзню болмай къалмаз тиги,
Берчи тюз багъа.
«Тепси — мында, къалгъан — анда
Онглу эди той.

Кесмесек да биз, мындача,
Не тууар, не кьой.
Кьаллай джырла суймекликге
Этген эдик биз.
Шарты барча хар заманны,
Башхалыгъы бар.
Суймекликсиз хар адамны
Джашау джолу тар».
Алай айтыб джууаб берди
Келбетли ана,
Разы болуб, кез-кьаш керди
Эри да анга.

5.

Кьобузчу согьад кьобузну —
Маруся тебсейд.
Нюр джарыкьны кезлеринде
Хар адам эслейд.
Бу кьууанчдан, бу насыбдан
Джюреги кьана,
Джыламукула кезлеринде —
Харс урад ана...
Суймекликни эм джашлыкьны
Джесириме мен!
Ёмюрлюкге кьарнашлыкьны
Джырчысыма мен!

*Москва шахар,
1976 джыл.*

МИНГ БЮСЮРЕУ АДАМЛА, СИЗГЕ!

Джашауумда кёб сынаудан ётгенме:
Бюгалмагъандыла ачлыкъ, ёксюзлюк,
Кёб тюрлю адамлагъа тюбегенме,
Нюзюрюмден а джанлатмагъанды тюзлюк.

Болмасам да мен озгъан къзауатда,
Ёлюмню къарагъанма джюзюне...
Къыйынлыкъ-пеладан къутхаргъанла,
Минг бюсюреу, огъурлу адамла сизге!

Излемегенме кесиме табсыныб,
Ишни тынчын, кийимни багъалысын,
Ийнан, махтау тартмайын чырт кесиме,
Адамны багъалатама ачыкълыгъын.

Тилейме хар адамгъа тёзумлюлюк,
Ёмюрге — ёмюрлюк, кёкге — тазалыкъ.
Джериме — соймеклик, элиме — байлыкъ
Джуртума, дунягъа да рахатлыкъ!

*Черкесск шахар,
1975 джыл.*

СЫБЫЗГЫ

Ызын кьоймай джазгы кюн
Батаргьа джууукьлашады.
Кьарт таулу кьолуна алыб
Сыбызгысын таралтады.

Тегерек бирден эшитеди
Тау суучукьну джырлагьанын.
Сыбызгы ариу тили бла
Чыгьарад булбулну макьамын.

Тюшюред таулу эсине
Кьазаутны отлу джылларын.
Солдат тенгини бушууун
Сыбызгы согьад джазыуун.

Сыбызгы тарта кесине,
Джюреклени таралтады.
Кьыйын джылла керюнелле,
Тынгылагьанны ахсындырады.

Сыбызгы сейир тилинде,
Айтады емюрле хапарын.
Бурунгу таулуланы да
Ауур сагьышларын...

Согьады таулу сыбызгы
Халкьымы ауазын бере.
Джерге, кекге — хар неге,
Адамгьа уа артыкь багьалы керюне...

*Теберди шахар,
1977 дж.*

Эй озуб баргъан кюнле,
 Джарыкъ кюнле,
 Мутхуз кюнле,
 Къарангы кечеле,
 Эртденле,
 Ингирле,
 Ашхамла!
 Кёргюзе, седрей баргъан сагъатла,
 Ашыгъыб кетиб
 Баргъан такъыйкъала,
 Учхун болуб ташайыб,
 Баргъан секундла!
 Былай къайры ашыгъасыз,
 Кесигиз къынлы къалмай,
 Адамланы нек ашыкъдырасыз?
 Арабин, неге алландырасыз,
 Гузабалайсыз, тебдиресиз:
 Ишге, окъуугъа, солуугъа,
 Джолоучулукъгъа, гёзетге, спортха,
 Тюбешиулеге, къууанчха-тойгъа,
 Къошулуугъа, айырылыугъа,
 Къыйынлыкъгъа...
 Алаймыды? Алай эсе уа —
 Сиз бир къауумсуз,
 Кёб тюрлю болумла къурайсыз.
 Не дыгалас этселе да,
 Адамланы джашауларын
 Аямай къысхартасыз...
 Хар адамда аз тюдюле
 Ашхы башламла,
 Ашхы муратла,
 Ай медет, бир тола барсала эдиле,
 Къоя барсала эдиле
 Биргелерине огъурлу ызла...
 Ашыкъдырмагъыз
 Аманлыкъчыны ишин толтурургъа,
 Джолларын кесигиз мурдарны,
 Дертликге, сатлыкъгъа
 Заман бермегиз,
 Джолларын джарытыгъыз
 Ашхыланы.
 Адамлыкъгъа онг беригиз,
 Къысхартмагъыз джашауну.

Кёзлерингде
Кёкню чууагъы,
Кёрюнедиле
Сюймекликни кьюуанчы,
Джазны атлаб
Келген чырайы,
Тюбешгенибизни
Ариулугъу...

Джаз бла бирге
Табигъат да айныйды:
Чегетге — булбул,
Тюзлеге — кырдык.
Сюймекликни
Джюрекледе джашырыб
Къаллай бирни
Экибиз турдукъ...

Акъ тангла
Шош эртденле,
Бизни кеслерине чакъыра,
Нюрлерин
Теджейле гоккала.
Къанатла джая
Айлы кечеле,
Ызыбыздан къарайла.

Булутла чачылалла,
Турнала узаялла,
Биз а къалабыз,
Ызларындан тарала...
Алай огъуна
Барсынла кюнле,
Биреу биреуге ашыгъа...
Кьюуана сюйгенле...

*Джёгетей аягъы шахар
1971 джыл.*

ДЖАШЛЫКЪ, ДЖАРЫКЪ МУРАТСА

Ай джашлыкъ, адамны муратыса,
Кесинге таралтыб озаса.
Джашыртын джетген сер къартлыкъгъа,
Алай дженгил нек хорлатаса?..

Керексе, джашлыкъ къурт-къумурсхагъа,
Терекге, къанатлыгъа, адамгъа...
Хар неге, кимге да — багъалыса,
Къууат-кюч бересе джашаугъа.

Элтгенсе, джашлыкъ, кёблерибизни
Джурт ючюн сермешиулеге.
Насыб, къууанч да юлешгенсе,
Къарата ёлюмню да джюзюне...

Не болумгъа тюшоре келсенг да,
Къызгъанмагъанса джылыуунгу.
Отха, ырхыгъа, къуртге тюбетсенг да,
Сууутмайса суймеклик джолну...

Ай джашлыкъ, нюрсе, джарыкъ муратса,
Сен барда насыблы джашайбыз.
Ёмюрлюк отунгдан джылына,
Санга тарала биз къалабыз.

Къарыу алдыраса таудан, кёкден,
Ётдюресе сабийликни чегинден.
Чыгъара ауушха, айгъа, кюннге,
Айт, нек къутхаралмайса ёлюмден?!.

Кимге да къосетмейин кесинги
Къызгъанмайын кер нюр къанатла.
Юйлеге берекет келтире, насыблы эте,
Къууанчлы джашасынла джерде адамла!

Чаноев эл.

ЮЙЮМ — КЮНЮМДЮ

Хыны джелле
Сыйпалай бетими,
Джазыу тыбырдан
Узайтханда мени,
Ата юйюмю
Отджагъасы джылытханды,
Не узакъда да
Суутмай кёлюмю.

Сабий кюнлеримден
Огъуна тюбегенме
Джарлы адамгъа,
Ачха-токъгъа да.
Джолумда тюбегенле
Аллайла да:
Къууандыргъанла,
Суутханла да.

Кёргенме тюшюмде
Таулада наратла.
Тюнюмде къарасам, —
Тюзледе топракъла.
Сабий кёзлени
Джыламукъла джуугъан,
«Гырджын бер», — дей,
Чабхан балала.

Къарагъанма
Хыны кёчеменнге,
Бир сагъатха къуралыб,
Арбазын къоюб кетгеннге.
Бушуу онгларын
Алгъан кёблеге,
Къыйынлыкъ джетиб,
Чачылгъан элlege...

Джарыкъ эм джылыу джерге, хауача, керекдиле,
Бирча бек керекдиле адамлагъа да.
Аны ючюн болурму гокка хансланы да
Аланы кеслерине чакъыргъанлары да.

Кюнню да джокъду башха къайгъысы,
Джер джюзюне джылыуун бергенден ёзге,
Бар кючюн, къууатын аямайын,
Табигъатха бютеу джашауун беред.

Хар не да кюн тийсе ариу кёрюнеди:
Джылтырайла секиртмеле, ауушла, къарла,
Тенгиз, тюз да нюрге бёленедиле,
Кюннге суююне джырлайдыла къаяла.

Суюмеклик а алай джаратылад джюрекде:
Сезимле къанатлары, кюн таякълача, джетелле,
Адамдан джерге, гюлге, терекге кёче,
Джашауда джарыкъ ызла къоюб кетелле...

Сочи шахар.

Улугъан итле,
 Сарнагъан къаяла,
 Къабакъ эшиклери
 Бегиген арбазла,
 Къалай унутулсунла
 Товар вагоннга къуюлуб
 Баргъан юдегиле, адамла?!

Кюнлери къарангы болуб,
 Атала къазауатда къалыб,
 Къан тегюб, сермешгенде,
 Сабий, къарт деб къарамай,
 Хыны ашырылгъанла...

Тюзлюк хорлады,
 Жанлары саула
 Ызларына къайтдыла.
 Таула кёб хапар айтдыла...
 Къууанч, бушуу да
 Аралашханла,
 Алай а джюрек джарала
 Сау болуб къалмайла...

Джылла седредиле
 Къайтдым арбазгъа...
 Арытса да джолоучулукъ,
 Къулач кереме таулагъа,
 Тансыкълайма элими,
 Нюр текген кегюмю,
 Юйюмю-кюнюмю.

Кёрдюм, къууандым
 Атам сыйген тийреге,
 Къууат берелле
 Юйюмю терезелери,

Кёрюб къууандым
 Чардагъы, мюйюшю,

Босагъасы, хар бир элиси,
Эшитилед кьулагъыма
Анамы бешик белляуу...

Къууанама Тебердиге,
Учкуланнга, Доммайгъа...
Ёхтем халкъымы
Дуняда барына.
Андан жаратылад
Сюймеклигим — адамлагъа,
Ашхы муратларым —
Уллу джуртума.

Огъары Теберди.

* * *

Отда да кюймез,
Бычакъ да кесмез,
Зорлукъгъа сатылыб,
Тас болуб кетмез.

Къурчдан да къаты,
Кюнден да джарыкъ,
Джашауну дамы —
Тюзлюкдю аты.

* * *

Джашау тенгизди.
Биз — анда чабакъ.
Ма ол тенгизде.
Джюрек къайыкъды.
Аджал тюбсюзю,
Ол бизге — къармакъ.
Замансыз къонакъ
Болмасын ол сизге!..

ТОЙГЪАН ДЖЕРДЕН...

1.

Келес тюзню джырыб бара эдик,
Кьолумдан тутуб, джазыкь анам мени.
Анамы биргесине джюрюсем,
Насыблыгъа санай эдим кесими.

Ол ичинден кюе тургъанлайына,
Тышына билдирмезге кюреше эди.
Аны мыдах болуб кыйналгъанына,
Сабий джюрегим эзиле эди...

Бизден сора джалан тюзде бир джан джокь,
Башыбыздан кюн кыздырады тамам.
Абай базаргъа узакь тюл эди джол,
Бизге негерлик эте эди алам.

Анам джолда бара тынгылаб турмай,
Мени бла ушакь этерге ёч эди.
Бюгюн бюгече да эсимдедиле,
Анамы айтхан акылы сёзлери.

«Бар эди, балам, насыблы кёзюуюм
Атанг кьазауатха кетгинчи дери.
Зауукьлу джашадыкь элде, кьошда да,
Белляу айта ата-бабангы джери.

Той баргъан арбазда, кьобуз согьулса,
Джаш тёлю чыгьыб, уста тебсей эди.
Накьырда, чам айта, оюнла ойнай да,
Харс да кьаты урулуб, кьууанч тёгюле.

Кём-кём кьобанны сейир толкьунлары,
Кьууанчны сезгенча, эжиу этгендиле.
Кёкде баргъан булутну кьанатлары,
Кёб ашхылыкьла юйюрге теджегендиле.

Унутма, джаным, балам кёргенинги.
Иншаллах, биз Кьарачайгъа кьайтырбыз.
Аллах буюрса, атанг да кьайтыр,
Кёргенибизни джашырмай айтырбыз.

Сакълаб турлукъла кюселген таула,
Ёзенде элчик, тау къушла, джайлыкъла.
Аджал табарла къан ичген джаула,
Кавказ Джуртха къайтырла таулула.

«Сандже, кюнюнг ашхы болсун, эгечим, — »
Деб таулу киши саламлашыб ётдю.
Анам айтханлагъа бёлюнуб эсим,
Хар сёзю къаныма, джаныма сингди.

«Тойгъан джерден туугъан джер багъалыды»
Деб айтхандыла ёхам таулула.
Киши джерде Джуртха суймекликлерин
Джюрек терде сакълагъандыла ала.

2.

Баш иеси болмагъан хариб анамы,
Джарлылыкъ басыб кыйын джыллада,
Ол аты сабийни сакълаб джашауун,
Сагъыш этмегенди кеси башына.

Къатында болмайын джууукъдан киши,
Ички сѣюн айтыб, бир тѣгюльорге.
Кечеси, кюню ауур эди иши,
Беш эгечден бирин табмайын кѣрюрге.

Джазыуу, къууанчы да биз болуб,
Сюйюнуб къарай эди кѣзюбюзге.
Оюмлу сѣзлерине тынгылай анамы,
Къалкъыб къала эдик сейир тюшле кѣре...

Танг аласында ол къобуб кетеед,
Ишлеед тарала, мамукъ тюзледе.
Кюн арада, келиб, бизни джокълаед,
Къоллары ауруй ауур кетменден.

Кѣзлеринден тамган исси джыламугъун,
Сабий къолларым кѣб кере сюртгенле.
Тансыкъ болсам, излей барыб аджашыб,
Мамукъ тюзледе джукълаб къалыб кетгенме.

Азмы къыйнагъанбыз таулу ананы,
Оюннга къызыб, биз бирер джерде.
Къууанч сезимле джарыта эдиле бетин,
Барыбызны, джыйылыб юйде кѣрсе.

3.

Мангылайына джыйрыкъла тюше,
Азыб баргъанын эслейме аннямы.
Кече арасында уяныб къала эдим,
Эслеб, сагъышха кетиб тургъанын.

Сабий джюрегим ауруулу болаед,
Ауур ахсыннганын эшитиб аннямы.
Нени этерге да учуна эдим,
Джарыгъан бетин кѣрюр ючюн аны.

Аны ючюн болур, къарасам ана кѣзлеге,
Бюгюн да джангы туугъанча болама.
Ана джылыуу сингиб къаныма,
Кѣлюмю джарытадыла сагъышла.

Китаб артмагъым... Школдан ашыгъыш келеме.
 Мыдахма, нек эсе да таб тюлдю халым.
 Босагъадан ауруб тургъан анамы эслейме...
 Кычырыкъ этиб, ёлме, ання, деб джыладым.

«Джылама, балам, тынчайгъан этеме,
 Бюгюн кёб ишлеб, алгъаракъ келгенме.
 Былай кел да, бир къучакълачы, джаным,
 Биягъындай машакъ джыйыб келтиргенме...»

Ол сау болгъанча кёрюб, мен къууана,
 Къаты къучакълаб, джаягъын ба этдим:
 «Аннйачыгъым, сени бир бек сюеме,
 Дунияда сенден ариу джокъду.» — дедим.

«Ийпанама, къартлыкъ балам, къууанчым,
 Мен кетсем да, артымда къал, кёб джаша».
 Биягъы анням кесин унутду,
 Ушхууур теджей, айтды: «Джашым, аша».

«Балам, джашау хар джаннга татлыды.
 Джашагъан аманны да, игини да кёред,
 Хар инсанны мангъылайына джазылыбды,
 Джазыу къайры да бурад, къайры да элтед».

«Ёлсем да ёлдиом демез эдим, джашым,
 Ол джазыкъ атаңгы бир кёрюб ёлсем.
 Умутлума, бир кюн чыгъарыкъды аты,
 Къайгырырса, мен бу дуниядан кетсем».

«Ауур джаралы болгъанма Сталинградда,
 Сау къалсам, Аллах айтса, къайтырма»,
 Деген къагъыты келгенед атаңгы,
 Ол, эшта, дагъыда кетгенди урушха.
 Биз да атландыкъ джаханим джолгъа,
 Тауларыбыз гюрджюлеге къалдыла.
 Къайгъы кирди, насыб эшикни джабды,
 Тангларыбыз аман бла атдыла.
 Келиб къабырыма бир кычырырса,

Ёлген сау эсе да, атангы аты чыкъса.
Ышанама, ол джан берген джерге барлыкъса,
Бу хапарны ол эштирча айтырса:
— Къыйын болду. Алий, сенден айырылыу,
Биз къалгъанек сени ызынгдан таралыб.
Джерибизни, сени да кюседик,
Сен — урушда, биз да тауладан къысталыб.
Биз кёрмеген, сынамагъан не къалды?
Джаханимни джети къатына джырыб къайтдыкъ.
Тарыгъыуубузну Аллахха айтдыкъ,
Ол болушуб, ызыбызгъа джартыбыз къайтдыкъ.
Балаларынг бауурумда ёсдюле,
Аманны, игини да кёб кёрдюле.
Барын да юйдегили этиб кетеме,
Адамлыкъны аманат этгенме.
Ёртенни ёртенинден ётсек да,
Намысны, сыйны мийикде тутдукъ.
Сени ючюн, джаным, артыкъ да кёрюб,
Атагъа суймекликни балада къалдырдыкъ.
Сау эсенг, Аллах юйдегинге къайтарсын,
Ёлген эсенг, Алий, ол дуниянг кенг болсун.
Аманатынгы, билгенимча, толтурдум,
Хар сабийинги ашхы мураты толсун...

Мен сагъышларымы айтдым, балам,
Джюрегими ауазына тынгылай.
Эсинг барды, хариб анамы осияты, деб,
Тёлюледен тёлюлеге айтырлай...

6.

Алкын джашем. Ол сёзлени алыб джюрек,
Къар эригенча, санларым эридиле...
Анниямдан узая, кенгде къала баргъанча,
Мыдах сёзлери, чапракъ тюшгенча, кёрюндюле.

Джукъ айталмай, тилим тутулгъанча болуб,
Ауур къайгъы мыйымы кючледи.
Таулу анамы айтханы джюрегиме,
Ол кюн огъуна ич дунияма тюшгенди.

Анням дуниядан эртде кетгенди,
Уруш тюзде джан бергенди атам.
Аланы экисин бирге къараб кёрюрге
Бек термилгенме, кюсегенме тамам.

Къарайма экисинден къалгъан джангыз суратха,
Джанымы кыйнайды толмагъан муратым.
Къайда да тюрсюнлери туурамдадыла,
Джюрекге тынгы бермейди антым.

Сагъышлы къарайма туудукъларына,
Кёрюрмеми деб, ушагъан ышанларын.
Сагъышлыма: арабин, джокъларламы
Огъурлу амма бла джигит аккаларын...

*Теберди-Келес-Чимкент
1978—1986 джылла.*

Биринчи сүймөклик
Болуб гокка хансчыкь,
Джюрек бачхамда чагъады.
Хар эртден сайын
Манга къанат бериб,
Биргеме джолгъа чыгъады.
Бу ашхы сезим
Къарангы кече,
Чолпан джуддузча,
Джолну джарытад.
Кёкде учсам да,
Джерде барсам да,
Туурамдан кетмей,
Ышарыб турад...

Къарачай ш., 1962 дж.

Амгъата Башы кялын чегетде,
Ёседи субай кяйын терекчик.
Ол кзуру да сюеледи кзубулуб,
Кзубулгъанча отоуда келинчик.

Сюрюючю джаш кятына барыб,
Таягъын бир джанына терк атды.
Зыбыр кюллары бла белчигин сылай,
Уппа эте, терен ахсынды...

Буюгъуб тургъан тилсиз терекни
Джашил сыргалары кялтыралла.
Адам джарсыуну ангылагъанча,
Сюймеклик тилде ала джырлалла...

Къыйналла мени сууукъ сёзлеринг,
Алай оюм этдим: унутайым сени.
Узайыб тебретим мен сенден кери,
Чакъырсанг да къайтмазча бери.

Кече да бара, кюндюз да барама,
Джерни джети къатын ётгенча болама,
Тенгизден, таудан, тюзден да ётеме.
Къарасам: босагъанга тюшюб турама...

Аляска-Америка, 1995 джыл.

Джашил кырдыклы солумлагъа
Ашхам бауурун басханды.
Тау хауаны эркин тогъусанг,
Джаш джюрегинге балхамды.

Буруш Сыртында терекле
Къурмашча чыммакъ-акъ чагъа.
Ала сыйюнуб кенг дунягъа,
Чайкъаладыла баш къагъа...

Таулада санга тарала,
Джайлыкъда малла кютеме.
Къараб тур мени аллыма,
Санга джыр, гюлле да элтеме...

АРАБ ТЕФТЕРДЕН

Бу кюн иссиликден кюл болуб кьалмай,
Кьалай чьдайсыз джангурсуз, джерле?
Айрымканлача, кьум тюзледе орналыб,
Кьалай кечинесиз суусуз элле?

«Кьалай джашайдыла араблыла
Бу джерледе?» — деб, сорурунг келед.
Сайламайын тик, тюз деб, джарлыла,
Мангылай кьыйындарын анга берелле.

Аллахны кючю, кьудрети кьбдю:
Бедуин джашайды кьуйген джерледе.
Отлау кьрмейсе — кьойла кьютеди,
Джан сала джашайд кьум тюзлеге...

Египет, 1995 джыл.

КЪЫЗЫЛ ТЕНГИЗ

Алтын тюрсюн алыб төб-төгереги,
Кыйырсызча көрюнед Къызыл тенгиз.
Ариулугъуна ариулукъ джетмейди
Аталынса керек эди «Къыз тенгиз».

Узакъдан джууукъдан да термилелле
Кыйбба-къызыл тенгизни көрюрге.
Араблыла исси кюннге эрише,
Джюрек джылыулары бла бөлейле нюрге.

Къызыл тенгиз къралны байлыгъыды,
Деселе, кёбле сейирсинедиле.
Анга джол салгъан, джууунуб кетген
Саулукълу болуб къайтады, дейле.

Гокка хансла джасамасала да,
Къум тюзле бергенле ариулукъларын.
Суратчы ёмюрюн ашырса да,
Салыб чыгъалмаз нюрлю джагъасын.

О, Къызыл тенгиз! Къызны тенгизича,
Къууат салыб тураса муслиман джерге.
Аллах айтса, джол чыгъар кёб таулугъа
Суусураг джюзюнгю барыб көрюрге.

Барырла къартла, кызла, джашла да,
Араб тенгизи тарта кесине.
Толкъунла мында зикир айталла
Аллахны атын сала эсинге...

*Егунет.
Каир шахар,
1995 джыл.*

Джюрегимде бишген назмугъа
Сингдиралсам халкъымы сырын,
Аны окъугъан адамлагъа уа —
Къартларыбызны алгъышларын.

Ол сагъатда мен санар эдим
Ашхы муратыма джетгеннге.
Адамлыкъны, шохлукъну шартын
Келлик тёлюлеге элтгеннге...

Лаба

ТЁРТТИЗГИНЛЕ

Биялмагъан эсенг джашауунгда
Сокъурну, сангырауну да джарсыуун,
Ангылармыса ёмюрюнгде
Насыбны, бушууну да татыуун.

* * *

Дуниягъа алай джаратылабыз:
Биреулен алгъа, биреулен а артха.
Ана къолдан туздам ашайбыз,
Къаллай ыз къоябыз джашауубузда?

* * *

Хыянат джетиб адам ауушса,
Замансыз, джашлай кетди, дейдиле.
Къыйынлыкъ неден джетгенин унутуб,
«Аджалы алай болур эди», дейдиле.

* * *

Биреуню мыдахлыгъын кёрсем,
Аны бла тенгликге мен да джарсыйма.
Джерде къыйынлыкъны эслесем,
Анга тёзелмей бир бек ачийма!

* * *

— Ишингден, джашауунгдан хапар айтчы,
Ауазынг керекди эфирге, — дедим мен.
Онгсунмай: «Сёлешалалыкъ тюлме», —

дединг, —

Былай нек ыйлыкъдынг ана тилге сен?!

* * *

Тепси тегерекде олтурсанг,
Къуру да махтау берелле сенинге.
Бюгюн а унутуб къойгъанла,
Кёл этерге кюреш кесинге!

* * *

Толкъун кёб ташны быргъайды джагъагъа,
Мынчакълача, ариу тизиледиле.
Алагъа оюм этиб къараб турсанг,
Энчи тамгъалары кёрюнедиле.

* * *

Алгъын этген игиликни унутдунг,
Тюненегин энди эсгердинг эсенг а.
Огъай. Бюгюннгюню да эрлай унутдунг,
Тамбла игилигими билир эсенг а?

«Таш бла ургъанны аш бла ур», — деб
Айтылады бизни тау халкъда.
Биреу аманлыкъ этди эсе,
Дерт тутуб турма сен арда.

* * *

Заман джели къууады:
Бирде джаяума, бирде атлыма...
Халкъыма джараялсам деб,
Сабийликден муратлыма.

* * *

Тюшюмде кёрюб аннямы,
Чакъыргъанча кесине.
Къабырын барыб сыладым,
Не тюшгенд деб эсине.

* * *

Башымы къайгыла басыб,
Бирде амалсыз болама.
Аланчыкъ: «Аття!» — дегенлей,
Барын унутуб къояма.

* * *

Кёб термилдим джюзюнге къараргъа
Къагъанакъ кюнюмден бери, атам.
Сау-эсенсе деб, ышана сакъладым.
Ёлген эсенг а, къабырынгы табмай къоймам.

* * *

Байлыкъ, келгенича,
Кетиб да къалады.
Адамлыкъ а хаман да
Ёрге алады.

* * *

Бир къауумла тепси джанында,
Халкъны сиебиз, деб кёб айталла.
Асламысына уа джашауда
Айтхан сёзлерин унуталла.

* * *

Адамгъа игилик этер ючюн,
Чыртда аямагъанма кесими.
Адамлыкъ хакъындан кюреширге,
Бериб тургъанма бар эсими.

* * *

Уллу-гитче деб, къарамайын,
Сыйлыны сыйын кёрейик.
Джюрекде орун игиге кёбдю,
Келлик тёлуге юлгю берейик.

Мен эсими билген кюнюмден башлаб,
Ангыладым Джуртсуз насыб келмезин.
Джазыу джолу мени кьайры элтсе да,
Ата джуртну джюрегимден тебмезин!..

* * *

Озгъан кюнюнг зыраф кетди эсе,
Кьайтармазса энди ызына.
Джуртунга хайырынг тиер ючюн,
Бюгюн огьуна кьайгыр тамблагъа.

* * *

Джюрегими кьанын сыгъыб,
Минг джыр джасам да санга,
Ата джуртум, борчлума
Кьуру да сени аллынгда.

* * *

Джаш джюрекни элиб отха атсам да,
Эритмез, эритгенча сёзлеринг.
Отну алыб кёкюрегиме бассам да,
Кюйдюрмез эд, кюйдюргенча кёзлеринг...

* * *

Кёкде учхан кьанатлыны,
Аны да барды джаны.
Тюзде ёсген гокка хансны,
Аны да барды джазыуу.

* * *

Ата джуртум, сенде тууб ёсгенме,
Мамырлыкьны бешигине бёлениб,
Топрагьынгы уппа эте джашайма,
Джазыуума разы болуб, кёллениб.

* * *

Баш урмайма, алданмайма
Тыш ариулугьунга.
Сукьланама, термилеме
Бар адамлыгьынга.

* * *

Кьыш суукьду, —
Юшютед, бузлайды бет, кьол.
Алай а чырт буз болмаз
Джюрекден джюреке джол!

* * *

Кьум тюзню теренинде
Кьара суучукь чыгъад.
Джолу кьыйын болса да,
Кесини ызын кьояд.

* * *

Джол джанында, озуб бара, эследим,
Ариу чагыб гоккаланы.
Ай медет, къалай болур эке, дедим,
Тамбла джазыулары аланы.

* * *

Къоркъуб ёссе, эс джыяр деб,
Сабийин хыны къагъад анасы.
Арабин, абадан болгъан кюнде
Кесине джетмезми хатасы?

* * *

Бир юйню къаты бла оза,
Сабийин ачы къаргъаб эшитдим ананы.
Ол къаргъыш анга тиймесин деб,
Тилек тилей, джазыкъсындым баланы.

* * *

Шохумса, этимсе, деб къайгъыра,
Къыйын кюнюнде халал болушдум.
Бюгюн сен меннге керек болгъанда,
Алай бир джанына нек турдунг?!

* * *

Къарачай ючюн, халкъ ючюн деб,
Бар къарыууму салыб кюрешдим.
Бир къауумланы халкъны юсю бла
Кеслерине ишлегенлерин кёрдюм...

* * *

Къууанч, бушуу да аралаша,
Джашау баргъанын кёреме.
Къарт бла сабийни насыблы этерге
Къолумдан бир келсе, деб термилеме.

* * *

Хар бир ана да баласын
Бауурунда, къол аязында ёсдюреди.
Балала уа аналаны башларын
Бир — ёрге, бири — энишге тюшюреди.

* * *

Джюрекден чыгыб асыл сёз
Джюрекке джетмей къалмаз.
«Аманлыкъ этгенни эки юлюшю — кесине!»
Ызына къайтыр, узакъ бармаз.

* * *

Адам инсандан джаратылыб,
Келебиз бу дунягъа.

Бир-бирибизге джарайыкъ,
Кетгинчи ол дунягъа.

* * *

Бу дунягъа бир кёзюуде келселе да,
Ушамайла джазыулары, антлары да.
Бир орамда, бир хауада ёсселе да,
Бирча тюлдю ашамлары, хантлары да.

* * *

Къарачайны кёб тюрлюдю тебсеулери,
Сейирдиле аланы хар бириси.
Айырыб сюеме «Абезекни»,
Санларымы ойнагады ол тири.

* * *

Джашау тенгизди, биз анда чабакъ,
Джюрек а — къайыкъ ма ол тенгизде.
Аджал тюбсюздю, ол бизге — къармакъ,
Адамла, замансыз къонакъ болмасын сизге!

* * *

Ызымдан мараб, хаман джюрюйсе,
Билирге излейсе хар неми.
Кёрмегеннге санама, эртде эслегенме:
Кёлеккеми орнуна джюрюгенинги...

* * *

Тыш къарамынга къараб ким да:
«Бу ушагъыулу адамды», — дерикди.
Сора, халинги билгенлей а,
Кёлю чыгъыб джанлаб кетерикди.

* * *

«Аламдан джуддуз юзюб берейим», — деб,
Къол аязынгы аязыма салдым.
Эсли кёзлерингден къарыу алыб,
Айтхан сёзюме кесим ыйлыкъдым...

* * *

О, ёхтем халкъым, сени «сюеме», — деб,
Ёмюрюмде кыгчырмам.
Джашынгча керти сюйгеними уа
Бир кишиден да джашырмам.

* * *

Джюреклене отджагъасын сууутмай,
Кече кюн да ышырайыкъ мыдыхын.
Сюймекликни сезимлерин къурутмай,
Теренде сакълайыкъ джылыуун...

* * *

Эки тау тёппеге кёпюр болуб,
Джол салгъанча джанкъылыч,

Эки джюрек да, насыбдан толуб,
Ёмюрлеге салсынла бачхыч...

* * *

Адамла, сизге олду тилегим:
Джашауугъуз узакъ болсун.
Къууанчда, тойда айтылырча,
Юйюгюз насыбдан толсун!

* * *

Бир кёб изледим, ариуум, сени,
Джюзюне къарадым кёкню.
Ауладым къадалыб кёб джерни,
Сен а табдырмадынг кесинги...

* * *

Дон сууну джолу узакъды:
Ашыгъады, къошулады тенгизге.
Арабыз джууукъ болса да,
Къошулмайбыз бир-бирибизге...

* * *

Озгъан кюнюнг зыраф кетди эсе,
Къайтаралмазса энди аны ызына.
Джамагъатха хайырынг тиер ючюн а,
Бюгюн огъуна къайгъыр тамблагъа.

* * *

Адам тууду, аякъланды, сёлешди,
джашады, ёлдю...
Ай медет! Къайры, нек къоюб кетди?
Биреу терек орнатды, биреу юй салды,
къууандырды.
Биреу а кёблени ахсындырды, ачытды...

* * *

«Джюрек, санга къанатла битиб,
Джер джюзюн ауларча болсанг, не этерсе?»
«Аны юсюнде къазауат этелмезча,
Рахатлыкъны къаласын ишлерикме!»

* * *

Тенгимсе деб, кёб заманны ийнаныб турдум.
Кёзюме къараб кёб кере кукаландынг.
Джашауум къыйынлашханлай а—
Чырт сан этмей, бир джанына бурулдунг...

* * *

Биреуню джангылгъанын кёрюб,
Не эсе да бир бек къууандынг.
Заман тюрленди, сен да джангылдынг,
Энди анга къалай къарадынг?!

* * *

Арбазынг дайым кѳуу-шууду,
Хоншугѳа кѳз-кѳаш бермейсе.
Биреу, келиб, кѳабакѳ эшикни кѳакѳса,
Аны ушатмайын, уллу терлейсе...

* * *

Адам кѳолундан джаралы болгѳан кийик
Кѳан дыгалас этеди энтда джашаргѳа.
Кѳлю барыб кѳалай аталды аны,
Кѳрсе эди аны орнуна кесин салыргѳа...

* * *

«Таш бла ургѳанны аш бла ур», — деб
Айтылады бизни тау халкѳда.
Биреу аманлыкѳ этди эсе,
Дерт тутуб турма сен артда.

* * *

Джашауну эсгере башлагѳанлы бери
Ангѳладым джуртсуз насыб келмезин.
Джазыуум мени кѳайры атлатса да,
Ата джуртум джюрегимден тебмезин...

* * *

— Бу дуняда тюзлюк джокѳду! — деб
Кѳычырды биреулен залдан.
— Арабин, анда уа кѳалайды,
Келген эсенг, сен ол бир дунядан?..

* * *

Кѳыш сууукѳ юшютед —
Бузлайла кѳол, бет.
Алай а буз болмаз чырт
Джюрекден джюреке джол.

* * *

Баш урмайма, алданмайма
Тыш ариулугѳунга.
Сукѳланама, термилеме
Бар адамлыгѳынга.

* * *

Джашау, хар атламым кѳзюнгдеди,
Терс джанына сен ашырма.
Джолларыбыз бизни биргеди,
Сени бла хар кѳайры да хазырма!

ЭКИТИЗГИНЛЕ

Экибиз тубесек, чагъалла гоккала,
Тюбешмей таралсакъ, тюшелле

чапракъла...

* * *

Джашаугъа къарасакъ, суюнюб, бир кёзден,
Джашлыкъ да джырлайды насыблы

джюрекден.

* * *

«Сюеме», — дединг да, менден кетдинг

биреуге,

Энди не бетинг бла къарайса кюзгюге?!

* * *

Этген игиликлерими ангыламадынг,
Сора, бир сагъыш этчи, не хайыр табдынг?

* * *

Кече кюн да кесинге таблыкъ излейсе,
Тегерегингдегилени уа чырт кёрмейсе...

* * *

Танышдыкъ... Тюбешдик... Джашайбыз бир элде,
Сюймекликни юсюнден сёлешдик бир тилде...

* * *

Анам, джаным, акъ сютюнгю эмизгенсе меннге,
Аны ючюн минг бюсюреу, табынама сеннге.

* * *

Къарнашлабыз, бир анадан туугъанбыз,
Джашауда уа къаллай ызла къоябыз?

* * *

Суудан, джелден, ёртенден да ётерме,
Сюймекликни сакълагъанлай джетерме...

* * *

Халкъым! Кюнюмсе, хауамса, джашауумса, сен.
Анамача, борчлума сени аллынгда мен.

* * *

Артыкъ сёлешиб, эришсенг биреуге,
Учуз кёрюнюрсе аны кёзюне.

* * *

Сен насыблыса, халал урунуб джашасанг,
Не болумда да адамлыгъынгы сакъласанг.

* * *

Къалай джукълайым, джаным, мен?
Джууаб бермей къойгъан эдинг сен...

АЙЛЫ КЕЧЕЛЕ

(джыр)

Айлы кечеле джарыкъ ётелле,
Булбулла джырлай хауада.
Сюйген джюрекле, толуб тилекле,
Хапар айталла таулада.

Узат къолунгу, джарыт джолуму,
Джюрек эшигин ачайыкъ.
Кёкде — джулдузум, джерде —
булбулум,
Ашхы умутла чачайыкъ.

Ай да ышара, сен да уяла,
Бир-бирибизге илешдик.
Таулу шахарда балий терекчик
Насыбны бизге юлешди.

Ай да тегеди туугъан джериме
Джулдузлу кёкден джарыгъын.
Бу ариу кече санга айтама:
Биргемед, ийнан, джазыуунг...

Айдан уялмай кёлонгю бир айт,
Мен да таулагъа къарайым...
Сюймеклигими ким да эшитирча,
Таралыб, санга джырлайым...

*Къарачай шахар,
1962 джыл.*

КЪАЙСЫ ДЖЕРДЕНСЕ, СЕН?

(джыр)

Джарыкъ тангымы кёюню
Ариу нюрюсе сен.
Кавказ тауланы джуддузу,
Къайсы джерденсе сен?

Ариу къыз, сени кёргенни
Къыйылады саны.
Бурундан келген адетди
Сайлагъан ариуну...

Джанкъылыч бетли, хурметли,
Тауланы къызыса.
Нюрлюсе, ариу иннетли, —
Джуддузну ызыса...

Айдан, кюнден да ариуса,
Къууанчлы джаша сен.
Айыб этме, атынгы айт,
Къайсы джерденсе сен?

Келмейди кеси аллына
Сюймеклик кимге да.
Келчи, келчи огъур танг бла,
Сюймеклик, бизге да...

Джарыкъ тангымы булбулу,
Ариу нюрюсе сен.
Кавказ тауланы джуддузу,
Къайсы джерденсе сен?

Уруп

1970 джыл

СЕН ЭСИМЕ ТЮШЕСЕ...

(Джыр)

Джазны тангы атханлай,
Сен эсима тюшесе.
Кюн да нюрюн чачханлай,
Насыблыма, билесе.

Гокка хансчыкъ чакъгъанлай,
Сен эсима тюшесе,
Ол да мууал болгъанлай,
Сагъышлыма, билесе.

Турналаны кӛргенлей,
Сен эсима тюшесе,
Кӛкге садакъ атылса,
Сагъышлыма, билесе...

Къуш уядан учханлай,
Сен эсима тюшесе.
Чыпчыкъ андан къачханлай,
Сагъышлыма, билесе...

Булбул джырын тартханлай,
Сен эсима тюшесе.
Сенден хапар айтханлай,
Насыблыма, билесе...

Ай туурагъа чыкъгъанлай,
Сен эсима тюшесе.
Кесинг нӛгер болгъанлай,
Насыблыма, билесе.

Чолпан джудуз чыкъгъанлай,
Сен эсима тюшесе,
Андан ариу кӛрюне,
Джашаууму нюрюсе...

*Къарачай шахар,
1961 джыл*

ДОММАЙДА САКЪЛАЙМА...

(джыр)

Акъ башлыкълары
Доммай таулары
Хар кьуру сени сакълайла,
Гоначкир сууну
Кёк джаякълары,
Толкъунла, джырлаб башлайла.

Сюйген джюрекни
Джырлагъанына
Къаяла, къушла тынгылайла,
Таулада ёсген
Гокка хансла да
Алгъынча сени сакълайла.
Таулары кызы —
Джарыкъ джуддузу,
Атынгы айтыб джырлайла...

Кёз кирпичлеринг
Кюнден нюр алыб,
Манга сюйюмлю къарайла...
Назик сёзлеринг,
Кёрген кюнлерим
Сенсиз джашаргъа кьоймайла.

Сюймеклик тангы
Атыб келеди —
Сейир джарыкъгъа къарайма,
Доммай талагъа
Келлик джолунгу,
Джаным, ашыгъыб сакълайма...

*Ленинград шахар,
1981 джыл*

КЁРГЕНМИСЕ АЛЛАЙ КЁЗЛЕ?

(джыр)

Кёргенмисе аллай кёзле:
Ала кёзле къара кёзле.
Къарасала кирпичледен
Джюрегинге нюр себелле...

Кёргенмисе аллай кёзле:
Кём-кёк кёзле, назик кёзле.
Чакъыралла кеслерине
Сюймекликден толгъан кёзле...

Кёргенмисе аллай кёзле:
Огъурлула, джарыкъ кёзле.
Къыйынлыкъда, зауукълукъда
Арымайын кюч бергенле.

Кёргенмисе аллай кёзле:
Къууанч, насыб юлешгенле.
Махтау тартмай кеслерине,
Ала бизге сый берелле...

*Къарачай шахар,
1977 джыл.*

СЁЛЕШЕДИЛЕ СЮЙГЕНЛЕ

(джыр)

— Эртденни гюлча,
Чыкъсам аллынга,
Не этериксе?

— Джазгы джелчикча,
Ийнакъ сёлешиб,
Мен да кёрлюкме.

— Мен къаты ауруб,
Бек инджилсем,
Не этериксе?

— Джер джюрегинден
Дарман табыб,
Санга берликме.

— Кёгюрчюн болуб
Арбазгъа къонсам,
Не этериксе?

— Сен кеталмазча,
Алтын уячыкъ
Мен ишлерикме.

— Джерин джылытхан
Экинчи кюн болсам,
Не этериксе?

— Кюн къолларынга
Рахатлыкъны бегит, — деб,
Джазыб берликме...

— Марал джангурча,
Тёппенгден куйсам,
Не этериксе?

— Тау джугъутурча,
Къая эрнинде
Кёл кенгдирликме.

— Къоянчыкъ болуб,
Къачсам джолунгда,
Не этериксе?

— Атлыча джетиб,
Сермеб алгъанлай,
Мен кетерикме.

— Бешикчик болуб
Тюшсем юйюнге,
Не этериксе?

— Уланчыкъ салыб
Кёкюрегине,
Тебретирикме.

— Ийнеча тюйрелсем
Омакъ кюйюзге,
Не этериксе?..

— Джибек халыча,
Терк сууурулуб,
Ызынгдан джетерме.

Къарачай шахар.

АТЫНГЫ АЙТЫБ ДЖЫРЛАЙМА...

(джыр)

Сюймеклик сингиб,
Къыз джюрегиме,
Кёк терезеден къарайма.
Кёкде булутха,
Ашхам джулдузгъа
Атынгы айтыб джырлайма.

Сени джюрегинг —
Мени джюрегим
Экиси бирча тебелле.
Къайры барсам да,
Къайда болсам да
Хаман да сени кёреме.

Дуняа джарыгъым,
Кавказ тауларым,
Кюнню нюрюне бёлене.
Кёлюме джетмей,
Къалдырсанг да,
Тураса сен ариу кёрюне...

Унуталмайма,
Эде тураса.
Таралыб санга джашайма,
Сюймеклик ауаз
Чакъырса мени,
Атынгы айтыб джырлайма...

Сени тансыкълай,
Сени ийнакълай,
Гокка хансланы сылайма,
Сюйгенле, суйюб,
Къараучу тангнга
Атынгы айтыб джырлайма...

Кёлюм, джюрегим
Излеб туралла,
Сенсиз джашаргъа къоймайла.
Айгъа шыбырдай
Сюймеклигими,
Атынгы айтыб джырлайма.

*Хурзук эл,
1982 джыл.*

ГЮЛЮСЕ ДЖЕРИМИ

(джыр)

Сукъланама къанатлыгъа,
Кёрлюкдю сени.
Джюрегими таралгъанын
Билдирсе мени.
Ашыгъама, ариучугъум,
Джазны кюнюне.
«Сюймеклик» деб, джазар ючюн
Кёкню джюзюне...

Сукъланама Кавказымы
Кёк тауларына,
Ала къуру да къарайла
Сени аллынга.
Иги сагъын, тюшге эдинг
Келиб юйюме,
Бар эсими берир эдим
Сеннге, суйюне...

Тауларымы кёгюрчюню,
Джазгъы гоккасы.
Сюймеклигими сезими
Сенде тохтасын.
Ай да, кюн да экибизни
Алай джарытсын:
Джашауумда энди сенсиз
Кюнюм батмасын...

ДЖУЛДУЗЛА КЁГЮНГЮ ДЖАСАЙЛА...

Джеримден келбет, Джуртумдан хурмет
Кюнден нюр алгъан шахарым,
Таула къойнунда, суула бойнунда
Сен юч ёзенни джалгъадынг.
Кёкле тубюнде, къанатла джайыб,
Къушча, орналгъан шахарым.

Кёксюл жангурла дауурбаз къагъа,
Орамларынгы джел сылай,
Бу ариу къачны сейир къучагъы,
Кюн таякъла да ийнакълай,
Таула тёрюнде, суула бойнунда,
Джарыкъ джулдузча, джылтырай.

Сенде ёсеме, сенде табама,
Окъууда, иште насыбны.
Узакъгъа кетсем, тансыкъ болама,
Сен джылытаса джанымы.
Сени бир кёрген, кюнлю шахарым,
Сюйюб айтады атынгы.

Тау этегинде гокка хансчыгъым,
Сюймеклигимча тазаса...
Булбуллу тангла, кёкде турнала,
Джаш тёлю суйген шахарым.
Татлы тюшюмча, суйген джазымча,
Джашна Къарачай шахарым.

Болгъанд джолунгда къыйын джылларынг,
Хапар айталла ауушла,
Теберди, Мара, Учкулан таула.
Къартла этелле алгъышла.
Эркинликни кюнлю, шохлукъну къолу,
Джуртума берелле къанатла.

Мийик джулдузла кёгюнгю джасай,
Алтын уялы шахарым.
Кетмез джашлыгъым, сенсе насыбым,
Огъурлу, джылы шахарым.
Кёк сууларынга, джашнагъанынга,
Чакъыр кесинге, шахарым...

*Къарачай шахар,
1978 джыл.*

Ийнакълайла мени ючюн,
 Ышара санга,
 Чакъырадыла бизни да
 Сүймеклик тангнга.

Сукъланама адамына
 Келир ёмюрню,
 Ариулугъунгу джырларла
 Ала да сени.
 Мыдах болмай ол заманда
 Ашыр кюнюнгу,
 Джашарыкъса джырларымда,
 Сакъла кесинги...

Джерни ёшюнюн джасайдыла
 Кёксюл будайла,
 Сабанланы джашнатадыла
 Ол джашил джайла.
 Биягъынлай чагъадыла
 Чегет этекле.
 Сагъышлана сакълайдыла
 Чынар терекле.

Сукъланама дунияны
 Сейирлигине,
 Ариулукъну белгисича,
 Джаш тюрсюнюнге.
 Джашауумда, хар заманда
 Береме багъа
 Сени меннге джолукъдургъан
 Ол ашхы адамгъа.

Нюр тегюлед чырайынгдан
 Джылыта джерни,
 Джашаууму нюр таягъы,
 Сейир эртдени.

Къарачай шахар.

Кърал Думаны Председателини заместители А. Чилингаров бла Думада культура секторну тамадасы И. Богданова Акъбай улу Азретте «Россия Федерацияда искусстволаны махтаулу къуллукъчусу» деген атха тыйыншлы болгъаны бла алгъышлай турган кезюю. 1996 джыл. Москва шахар.

Акбай улу «Россия Федерацияда искусстволаны махтаулу кьулукъчусу» атха не болгъан кюн аны алгъышларгъа келген джердешлерини арасында: солдан оннга — Чекуналаны Ачахмат, Аджиланы Солтан, Доюланы Разият, Айдинланы Люба, Айдинланы Халин, Токаланы Энвер. 1996 джыл.

Акъбай улу Азрет (онгдан биринчи) депутат тенглери бла. 1996 джыл.

Акъбай улу автограф береді. Москва, 1996 джыл.

Акьбай улу юй бийчеси Айгюл (Байрамуькланы Фатима) бла джаш-чыггы Алан. Москва, 1996 джыл.

Депутат Акьбай улу Америкада, 1995 джыл.

Акъбай улу Азрет О. Сосковец бла Россия Федерацияны Правительство юйюнде. Москва, 1996 джыл.

Акбай улу Азрет Финляндияны премьер министри бла Хельсинкиде тубешнуде. 1995 джыл.

ВЛКСМ-ни АК-ни алгыннгы биринчи секретары Е. М. Тяжелников Акбай улуну эртделен иги танышыды.

Акъбай улу Азрет компьютер бла ишлегенни джаратады. 1998 джыл.

Акбай улу Азретни Ата Джурт кьазауатда башсыз кьалгъан атасы Алийни кьабыры табылгъанына аталгъан эсгериу джыйылыуну кёзююнде, Кьрал Думада. Сёлеше тургъан депутат А. А. Зотиков. Москва ш., 1998 джыл.

Акъбай улу Азрет депутат М. Якуш бла.

Акъябай улу Азретин «Действительный член Петербургской академии наук и искусств» болганы бла алггышылайдыла тенглери. Москва, 1998 джыл.

Акбайланы Азретни атасына аталган джыйылыуну кезююнде Чекуналаны Ачахмат анга кыйгы сёз береди. Кърал Думада, 1998 джыл.

Акъбай улу джашчыгы Алан бла. Москва, 1997 джыл.

Акъбай улу Азретни юй бийчеси Айгюл (джазыучу Байрамукъланы Фатима) бла джашчыкълары Алан. Москва, 1999
ДЖЫЛ.

Акъбай улу Думада ишлеген кыиыстинде. 1999 джыл.

ДЖАНГЫЗ КЕСИНГЕ...

(Джыр)

Сукъланама къанатлыгъа —
Кёрлюкдю сени.
Джюрегими таралгъанын
Билдирсе мени.
Ашыгъама, ариучугъум,
Джазы кюнюне,
«Сюймеклик» деб джазар ючюн
Кёкню джюзюне...

Сукъланама Кавказымы
Кёк тауларына.
Ала къуру да къарайла
Сени аллынга.

Ийнакълайла мени ючюн
Ышара санга,
Чакъырадыла бизни да
Сюймеклик тангыга.

Сукъланама адамларына
Келир ёмюрню,
Ариулугъунгу джырларла
Ала да сени,
Мыдах болмай ол заманда
Ашыр кюнюнго.
Джашарыкъса джырларымда,
Сакъла кесинги...

Джерни ёшюнюн джасайдыла
Кёксюл будайла,
Сабанла джашнатадыла
Ол джашил джайла.
Биягъынлай чагъадыла
Чегет этекле.
Сагъышлана сакълайдыла
Чынар терекле.

Сукъланама дуняны
Сейирлигине,
Ариулукъну белгисича —
Джаш тюрсюнюнге.
Джашауумда, хар заманда
Береме багъа
Сени меннге джолукъдургъан
Ол ашхы адамгъа.

Нюр тегюлед чырайынгдан,
Джылыта джерни,
Джашаууму нюр таягъы,
Сейир эртдени.
Иги сагъын, тюшге эдинг
Келиб юйюме.
Бар эсими берир эдим
Сеннге суйюне...

Тауларымы кегюрчюню —
Джазгъы гокгасы.
Суймеклигими сезими
Сенде тохтасын.
Ай да, кюн да экибизни
Алай джарытсын:
Джашауумда энди сенсиз
Кюнюм батмасын...

СЮЙМЕКЛИК ВАЛЬС

(джыр)

Огъурлу кюнле,
Ийнакълай сени,
Тохтаусуз барадыла.
Джазгы джангурла
Сюймеклик джыргъа
Даурбаз къагдадыла...

Ариу ингирле,
Ашыгыш бизге
Келиб, кетедиле.
Ашхы умутла
Таулу джуртумдан
Узакъ элтедиле.

Къарылгъашчыгъым,
Къайдаса мени?
Кёрюрге излеб
Джарыкъ бетинги,
Джашил талада
Сакълайма сени...

Теберди сууну
Кёк джагъалары
Джарыкъ селешедиле.
Субай боюнлу
Акъ маралла да
Былайда тубешедиле.

Сеннге джюрекден
Таралгъанымы
Толкъунла эслейдиле.
Сен къатымда болмасанг,
Мыдахланыб,
Ташланы терк силдейдиле.

Къалын кирпичле
Джарыкъ эртденде

Къалтырайдыла.
Эшмелеринг
Кюн тюбюнде
Назик джылтырайдыла.

Сени джаратхан
Чомарт джашаугъа
Бюсюреу джырны
Джырлайма.
Джаш джюрегиме
Атынгы джазыб,
Тюбешир кюнню
Сакълайма.

Черкесск, 1976 джыл

СЮЙМЕКЛИК ЭРТДЕНИ

(джыр)

Сюймеклик эртденге
Тюшюрген сен болдунг.
Сюймеклик тенгизде
Джюздюрген сен болдунг.

Экибиз тюбешсек,
Чагъарла гюлле,
Айырылсакъ, джел къагъыб,
Чапракъла тюшерле.

Кюн къалсакъ, тюбешмей,
Джыл киби кёрюнюр.
Хар бир такъыйкъа,
Ай киби кёрюнюр...

Таулагъа къарасакъ,
Экибиз бир кёзден,
Джашлыкъ да джырлайды
Насыблы джюрекден.

Джашауда мен сенден
Бир затны тилейме:
Джюрекни таб-таза
Боллугъун излейме...

Нарсана шахар, 1965 дж.

ХУРЗУКЧУ КЫЗНЫ ДЖЫРЫ

(джыр)

Хурзук тауланы кёбдю джурлары,
Ала бары — бирча ариула.
Ишде джигерле — джер джулдузлары,
Сюймеклик джырны джырлайла.

Джазны белгиси — назик жанкёзла —
Хурзук таланы джасайла.
Кече хурмети — джарыкь джулдузла
Джюрек төрюмю кёозгъайла.

Ариу суратдан сени кёзлеринг,
Ышара, манга къарайла.
Къайда болсам да, ышаннга салыб,
Туурамдан мени марайла...

Ол Москвадан джазгъан сёзлеринг
Къыркъынчы письмонг болгъанды.
Дуня башында ариу сёз барысы
Бу письмогъа тюшюб кългъанды...

Къарла эрийле, суула саркъалла
Хурзукну башы тауладан.
Ой, мени наным келе болурму
Ашыгъыб Уччулан табадан?

Бу ариу джазгъа суююне, турнала
Аууб келелле ауушдан.
Сюймеклигибиз толу болурча,
Сен келирмединг ызларындан...

АЙМЕЛЕК

(джыр)

Мингитаулу джуртума
Ай джарыгъын төгеди.
Джюрегими кьанаты
Аймөлегим келеди.

Көксюл тангны джарыгъы,
Суусураты джерими.
Кьутас чачын джел тарай,
Аймөлегим келеди.

Тауларымы көгюнден
Джудуз юзюб алайым.
Көк толкьунлу кьолунгу
Аязыма салайым...

Сюймекликни джарыгъы,
Аймөлекни сезими.
Дуниямы тынгысыз
Этгендиле кезлери...

Джудуз джокълайд кечени,
Тюнюм, тюшюм а—сени...
Турна сюйгенча джазны,
Сюйгенме Аймөлекни.

Акь кьанаты тангымы,
Кьарачай кьыз, Аймөлек...
Джашаууму джарыгъы,
Толкьун кьанат, Аймөлек...

Нарсана шахар

УНУТМА МЕНИ...

(джыр)

Ахыргы чапракъ тюшед терекден,
Ахыргы турна учады кёлден,
Къарайма джолгъа кёзлерим талмай,
Кетгененг ол кюн бир сёз айталмай...

Къайдан да кёрдюм джолумда сени,
Къарамынг тартад, къоймайды мени.
Кёзле кёзлеге джарыкъ тегелле,
Джюрегим-эсим санга элтелле.

Тансыкъ болгъанма, чыдаялмайма,
Арабыз тенгиз — атлаялмайма,
Унутма мени бек суйгеними.
Суймеклик, насыб тегген джерими.

Джазыу тюбетмей, къатылыкъ этди,
Шайтан джелчикча, бурула кетди.
Энди турабыз тарала-кюйюб,
Бир-бирибизни алгъынча суйюб...

Ючкекен, 1983 джыл

АЛА КЁЗЛЕРИМ АЙТЫРЛА

(джыр)

Къачхы джангурчукъ тереземи къагъад,
Ол шыбырдайды атынгы.
Сени тансыкълай, мен ыйнакълайма
Къол аязымда картынгы.

Дуня джарыгъы — ол суймекликди,
Тынгысыз этгенди джанымы.
Киши билмейди, киши эштмейди
Къыз джюрегимде къайгъымы...

Озса да айла, озса да джылла,
Тюрсюнюнг эсде джашайды.
Мени джазыуум башха болса да,
Сенсиз джашаргъа къоймайды.

Биринчи тюбег кёрген кюнюмден
Джюрегим санга илешди.
Таулу джуртуму ариу хурмети
Насыбны бизге юлешди.

Мени джюрегим — сени джюрегинг,
Экиси бирча тебелле.
Сени атынгы айтыб джырласам,
Дуня ариу кёрюнед...

Ёхтем къарамынг, тау илячиним,
Кёзюмден чыртда кетмейди.
Джашау джолуму джарытыб турад,
Сууутуб бериб кетмейди...

Бир билге эдинг бек суйгеними, —
Ала кёзлерим айтырла...
Кёк джазларымы суйген турнала,
Кавказ таулагъа къайтырла...

КЕЛИННИ ТЕБСЕУЮ

(Джыр)

Къыз чыгъа эсе, келин келеди,
Эки юйде да къууанч болады.
Алгъыш айта, орайда тарта,
Къарачайда той алай барады.

Арагъа чыгъыб сыйлы акъсакъл,
Къууанч тебсеуню аллын башлайды.
Анга сый бере хурметли келин,
Сюйюмлю къараб, эслеб атлайды.

Къартны джашны да кёлю джарыкъды,
Къууанч келгенди саулай элге.
Нюрюн теге, огъурлу келсин,
Харс уругъуз, тенгле, келиннге!

Джазыу тенглеге алгъыш этейик:
Сабий къюлкюден толсун юйюгюз.
Джер да джашнай, насыбха атлай,
Зауукълу ётсун кюнде кюнюгюз.

Адеб-намысны сакълай билсегиз,
Ашхы муратла, келин, толурла.
Къайынны сюйсенг, тийрени билсенг,
Сенлей насыблы кёбле болурла...

Къалай сейирди, ариуду джуртум,
Сюйгенлеге къанат болады.
Алгъыш айта, орайда тарта,
Къарачайда той алай барады.

Къобан район

ТАНЫШДЫКЪ ТОЙДА

(джыр)

Танышдыкъ бир тойда,
Экибиз тобешиб.
Тебседик, селешдик,
Джюрекле илешиб.

Согъулду тау къобуз
Зауукълу, тауушлу.
Джарыкъды харсыбыз —
Арбазда той уллу...

Джырладыкъ къошулуб,
Бир джерге олтуруб,
Ышара башладыкъ
Туурада биз туруб.

Къууанчха къарадыкъ
Экибиз бир кезден,
Къошулуб джырладыкъ
Насыблы джюрекден.

Ойнатыб санланы,
Урчукъча, бурулдукъ,
Сюймеклик отуна
Бир сейир тутулдукъ...

Харсла да таркъайыб,
Чачылды тоюбуз.
Шахарны арасы
Биргеди джолубуз.

Сюймеклик сезимни
Кючюне сыйындыкъ.
Алай бла экибиз
Бир юйге джыйылдыкъ...

Къарачай шахар

АТЫНГА ДА АЙГЮЛЬ АТАБ...

Тау элими — Тебердини — джашыма...
Сюймекликни отун кьуйдунг ашыма.
Джашаума, джюрегиме алгъанма,
Джөгетейде сеннге тюбев кьалгъанма.

Кёксюл тангны чырайыса, Айгюлюм.
Кюнню нюрюн алгъанса сен, тау гюлюм.
Сынадыла экибизни кёб джылла,
Ашыкъмадым, ашыкъмадынг, ариуум.

Кёкден джудуз юзюб алыб берелмем —
Татлы тюшюнг, таза хауанг болурма.
Алтын кьала ишлеб сеннге теджемем —
Ёмюрлюкге дагъан болуб кьалырма.

Джерни джети кьатын аулаб кьайтайым,
Джудузлагъа, айгъа кьараб айтайым
Кёлюмдеги кьууанчымы джашырмай,
Атынга да Айгюль атаб джырлайым...

Танг джарыгъын тегед юйге, арбазгъа,
Джууукъда тау суучукъ эжиу этед анга.
Мюйюшден самыр, чардакъдан гугурук
Сагъайтдыла атыб келген тангнга.
Отджагъаладан тютюн чыгъад ёрге,
Танг аласындан кийинген терекле.
Чакъыралла бизни урунуугъа кюнле,
Джууукъ болугъуз, адамла, юйюме!
Барама элимде, тегерекге къарай,
Таза хаудан тогъуйма, солуйма,
Тилейме: джуртума ёмюрге рахатлыкъ,
Дунияны байрагъы болгъаед адамлыкъ.

*Чапаяев эл,
1987 джыл.*

БАР, БАЛАМ, КАВКАЗГЪА...

Къартлыкъ балам, Аланчыкъ,
Тансыкъ этдинг, балачыкъ.
Тау элде къонакъдаса,
Сабийсе — джомакъдаса.
Анда кёрсенг сен тайчыкъ,
Мангылайында — айчыкъ!
Минейим деб тилеме,
Бек сюесе, билеме...
Къулач керген гюллю джай,
Къатчыгынгда — азмьч тай,
Кюн таякъла джылтырай,
Ойнайса, зауукъ этиб,
Эсинг хар неге кетиб...
Сыйдам таякъ атчыкъла —
Чабышасыз джашчыкъла.
Сен ачмагъан эшик джокъ,
Сен кирмеген тешик джокъ,
Сен минмеген буруу джокъ,
Сен сормагъан соруу джокъ...
Табигъатны къойнунда,
Къобан сууну бойнунда
Джашайдыла джууукъла,
Аланы, балам, унутма.
Ала — сени тамырынг,
Сырынг, сынынг эм джырынг...
Анангдан — сени джанынг,
Атангдан — джорек къанынг.
Къартлыкъ джашым, Аланчыкъ,
Тансыкъ этдинг, балачыкъ...
Анда дунияны да кёр,
Тауларыма салам бер.
Ойна, бала, сен ойна...
Мени унутуб къойма!
Эркишича, сансыз тур,
Джылаб, бетинги джойма.
«Аллах берген жан балам», —
Дейд къарт атанг ийнакълай.
Аланым-палапаным,
Дейди аттянг тансыкълай...
Къартлыкъ балам, кёб джаша,
Огъурлу джолну башла.
Аллах айтса, ёсерсе,
Халкъгъа джараб кетерсе!

Москва ш., 1998 джыл.

Акъ бетине кызыл нюрю тѣполе,
Таулу кызычыкъ кѣзлеучюкге джетгенди.
Аны кѣрюб, кеталмайын, джолоучу,
Джюрегини ишлегенин сезгенди...

Кѣзчюклерин кѣм-кѣк суугъа сюзюлте,
Олтургъанды кызычыкъ, джырлай джагъада,
Джолоучу да, къайдагъысын унута,
Бир кесекни сюелгенди къатында.

Суу ичерге излегенди джолоучу,
Акъ маралча, таулу кызыны къолундан.
Кетиб баргъан ишин къююб, унутуб,
Бурулгъанды муну таба джолундан...

*Къарачай ш.,
1965 дж.*

АЙ КЪАНАТЫН КЕРЕДИ

Ай джарытыб мийикде,
Къар таулагъа тюшеди.
Джибек кибик ийире,
Булутланы эшеди.

Тауда сейир сахарны
Ай нюрю бла бёлейди,
Къучакълашхан эгечле —
Кёк сууланы кёзлейди.

Сени юсюнгден бу джыргъа
Ай болушлукъ береди.
Сени келлик джолунга
Акъ къанатын кереди...

Кенгден къараб таныйма,
Ай джарытхан джолунгу.
Ашыгъама сыларгъа,
Ай къанатча, къолунгу...

*Къарачай ш.,
1965. дж.*

АККАНЫ СЁЗЛЕРИ

Ёмюрюмде унутмам
Къарт акканы сёзлери:
Арбазынгдан къурутма
Мамырлыкъны терегин.

Хар терекде, бутакъда
Огъур бюртюк юйресин,
Келген, кетген къонакъ да
Татыуундан бир кёрсюн.

Он бармакъны къыйыны
Халал болсун алагъа.
Дарман орнун туталса,
Инджилгеннге джараргъа...

Аллай умут тебдире,
Кенг джашауну ауладым,
Сизге баям этерге
Къаламыма узалдым...

*Огъары Теберди
1959 дж.*

Сюймеклик сингиб
 Къыз джюрегиме,
 Кёк терезеден къарайма.
 Кёкде булутха,
 Джарыкъ джудузгъа
 Атынгы айтыб джырлайма.

Школчу тенгле
 Джорюучю джолчукъ
 Эсимден чыртда кетмейди.
 Эки кёзюмю
 Къаты къыссам да,
 Ол кюнча къолум джетмейди.

Унуталмайма, —
 Эсде тураса,
 Джюрек төрюмде тураса,
 Сюймеклик ауаз
 Чакъырад бизни,
 Эшитиб, къалай чыдайса?

Сюймеклигими
 Джокъду къыйыры,
 Отда мыдыхча джанама.
 Сен джарты джолда
 Къоюб кетсенг да,
 Санга таралыб къалама.

Сюйген джюрегим
 Излеб турлукъду,
 Ёмюрюнг кенгде болсанг да,
 Мен джашарыкъма
 Санга термиле,
 Джазыу тюбетмей къойса да.

*Преградне стансе,
 1969 дж.*

БАГЪАЛЫДЫ АНА ДЕГЕН

Джашауунгда, билсенг, сени,
Багъалыды ана деген.
Кёзлерин туугъан джеринги
Кёрюрге сени юретген.

Бурху кюнюнгден ёсдюрюб,
Акъыл сёзле, хали берген.
Терс атламгъа джибермейин,
Джашауунга джол кёргюзген.

Кеси юлюшсюз къалса да,
Баласын юлюшсюз къоймагъан
Кёзлери джылай талса да,
Санга ышарыб тургъан.

Къыйынлыкъ тауу басса да,
Башха ючюн инджилген.
Бармыды сау дуняда
Анача баласын сюйген?

Джолгъа ашыра, ызынгдан
Кёб тилекле тилеген.
Муратына джеталырма
Табхан анасын сюймеген?!

Уллуду ана къудрети,
Анангы аныча сен сюй,
Хар джашагъан кюнюнг ючюн,
Аллына келиб, башынгы ий...

*Огъары Теберди,
1959 дж.*

Хар кѳуру да кѳараучанма
 Сѳуйюмлю ана кѳзлеге.
 Кече, кюн да джарыта бизни, —
 Аладан джарыкѳ тѳгюле.

Хар кѳуру да кѳараучанма
 Огѳурлу ана кѳоллагѳа.
 Сора сагѳышлы айтама:
 Кѳаллай кѳанатладыла ала!..

Хар кѳуру да тынгылайма
 Анала айтхан алгѳышха.
 Сабийликден сингедиле
 Ашхы сезимле кѳызгѳа, джашха.

Джашауумда санар эдим
 Муратыма мен джетгеннге:
 Ананы ашхы нюзюрюн
 Джетдирсем адам кѳлюне...

Огѳары Теберди
 1959 джыл

ШАХАРЫМЫ ДЖЮРЕГИНДЕ ДЖУКЪЛАЙСА

*(Белгили генералны Махаметлени Кёккёзни
джашы Солтаны эсгере)*

Шахарымы джюрегинде джукълайса,
Шыбырдайла шоркъа суула, кёк таула.
Тау этекде шош къабыргъа барыб,
Къарайдыла кёб миллетден адамла.

Ётгюр къарам, кескин, ариу сёзлеринг
Кишиликни къанатларын кердиле.
Таулулагъа, кёкге, джерге, хауагъа
Ёмюрлюкге джарыкъ бериб кетдиле.

Тулпарланы уясыды Хурзук элинг,
Акъ башларын джасайдыла джулдузла.
Къалай сейир, хурметлиди тейри джеринг,
Сыйлы атын айтдыралла адамла.

Сермеб алыб шкогунгу къолунга,
Къанлы джауну ненча кере къаушатдынг.
Не узакъда, кенгде болсанг да, Солтан,
Къарачайны джюрегингде сакъладынг.

Кёб сынады джазыгу сени Генерал,
Къыйын кюнде джуртунг ючюн сермешдинг.
Тансыкъладынг суйген джуртну, халкъынгы, —
Туугъан халкъынгы кёчюрюлгенин билмединг.

«Таулучукъла, сиз да ёсюб джетерсиз... —
Деб айтханды эртдегили бир таулу. —
Къарачайгъа халал къуллукъ этерсиз,
Сакъ болугъуз», — дегенди хорлай, джауну.

Тау илячин, тулпар Солтан, генерал,
Унутулмаз халкынг барда чырайынг.
Джюреклени джылытханлай турлукъду
Къумуш тюзде халкынга ахыргъы айтханынг.

Ёлмегенсе, джашарыкъса ёмюрге.
Хар таулуну Ата джуртда джюрегинде.
Сеннге ушагъан таулу уланла туусунла,
Эртдегили Къарачайны джеринде.

Къыйналгъанлай ёмюрлени къалырла,
Таралгъанлай Хурзук таула, таулула.
Сени атынгы уланлагъа кёбле атарла,
Хапарынгы тёлюлеге ала айтырла.

Хурзук эл

БИЗ САБИЙ ЭДИК, БИЛМЕЕК...

Биз сабий эдик, билмеек,
Джазыу айыра барлыгъын.
Школгъа баргъан кюнледе
Сабийлигибиз къаллыгъын.

Биягъы субай терекчик
Сюелед баргъан джолунгда.
Юсюнде омакъ чепкенчик.
Мен да, болгъанча, къатынгда.

Имбашчыгъынга тѣполюб,
Бурма чашчыгъынг кѣзюмдед.
Бал татыу эте сѣзлеринг,
Булбул ауазынг эсимдед.

Къайры кетдиле ол джылла?
Джел алыб сюрюб кетгенча.
Къайда къалдыла умутла?
Экибиз мурат этгенча...

БИР КЮН ЮЙЮНГЕ БАРГЪАНЕМ...

Элинги кёрюб,
Джеринги суююб,
Бир кюн юйюнге баргъанем,
Джаньыма джараб,
Ананга къараб
Сени джаратыб кьойгъанем...

Болджал салмайын,
Кишиге айтмайын,
Ахыр сёзюнгю сакъладым.
Къууанчым къайнай,
Джюрегим ойнай,
Къол аязынгы сыладым.

Кесим кесинге,
Къарай джюзюнге,
Ички сёзюмю айтайым.
Мен сени таныб,
Джюрекге алыб,
Юйюме къууаныб къайтайым.

Терекча, чагъа,
Тау сууча, агъа,
Джашаугъа хурмет салайыкъ.
Къууанчха къарай,
Насыбха атлай,
Биз ата-ана болайыкъ.

КИМ БИЛЕД, СЮЕРСЕ...

Ким билед, суйюб кьалырса,
Менича, Доммай таулары.
Кюнча, ийнакьлай чыгьарса,
Джылыта суйген джаньмы.

Сени кёрюрге термиле,
Кёб джазны, кьышны ашырдым.
Джюрек тёримде теренде,
Бек суйгеними джашырдым.

Ким билед, алгъан болурса,
Джазгьы гюлледен чырайны.
Тюбеген сайын айтырма:
Кёрмедим сенден ариуну.

Ким билед, кёрюб тюшюмде,
Тюбесек, джайгьы чилледе,
Айталмасам а тюнюмде,
Келирме кьачны кюнюнде.

Бораннга, джелге бой бермей,
Дунияны аулаб кьайтырма.
Къалай суйгеними акьыртын,
Къара суучукьгъа айтырма...

АКЪ КЪАЙЫНЛАНЫ КЪАТЫНДА

Джууукъ орамда джашайса,
Толгъан айчады сыфатынг.
Акъ танглача джаратыла,
Кёк терезенгден къарайым.

Турнала кёкде учалла,
Келчи, алагъа къарайыкъ.
Акъ къайынланы къатында
Булбул джырлайды, тынгылайыкъ

Дуня джарыкъды, сейирди,
Бу ариулукъгъа къарайыкъ.
Сюймеклик бизге келгенди,
Не айтырыгъына тынгылайыкъ.

Акъ сагъышларын тауланы
Келтиргенд бизге саугъагъа
Кюн таякълача, нюр тёге,
Къарачы, чууакъ аламгъа.

СЮЙМЕКЛИК ДЖОКЪДУ ДЕСЕЛЕ...

Сюймеклик джокду деселе,
Джаньыма дженгил джетеди,
Алдаулукъду деб сѐлешген,
Ол акъылсызлыкъ этеди.

Сюймеклик сайламайд тынчын —
Таудан, тенгизден ѳтеди.
Не арымайын, талмайын,
Джюрекге сингиб кетеди.

Барды джюреги, кѳзлери
Акъылы, сыйы, намысы.
Келсе, кетмейди ѳмюрю
Сау болуб къалмайд джарасы.

Сууда батмайды, кюймейди
Джыл сайын чагъыб турады.
Керти сюймеклик ѳлмейди,
Сатлыкъны чырта кечмейди.

НЕ СЮЙСЕНГ, АНЫ ЭТЕЙИМ...

Бююннге дери джашайма
Ариу сёзюнго унутмай.
Кёрмесем алай болама,
Джашауум сенсиз кьурурлай.

Сюйгенден сие барама,
Айтчы, ариуум не этейим,
Быллай бир мени таралтма,
Не суйсенг, аны этейим.

Кьоюб кетсенг да, турлукьма,
Кёлюмден кетмей, кюйгенлей.
Арада тенгиз болса да,
Турлукьма сени суйгенлей.

Айтчы, ариуум тахсангы,
Джет десенг, джелча джетейим.
Сормай келирча юйюнге
Кёлюнге кьалай джетейим?

Баргъан джолунгу сакълайым —
Джазыуум сеннге элтеди.
Айтчы, ариуум, не этейим?
Джюрегим чыгъыб кетеди.

ЭШИТ, КЕЧЕРМЕ...

Умут этиб сакълайма.
Къайгъылыд кече.
Алай да бир айтама:
Къал анда, къал, келме...

Угъай, юйюнге къайыт,
Къалмайын джолда.
Къадалыб чакъыр, дейди
Суратынг къолда.

Умут этиб сакълайма
Къайгъылыд кече.
Таш тюл эсе джюрегинг,
Эшит, кечерме...

Джудуз кюйсе, джанмайын
Тас болуб кетед.
Сюймеклигим къоймайын
Сени алыб келед...

КЪАРАСАМ КЪАРАМАЙСА...

Къарасам къарамайса,
Тюбесек тынгыламайса,
Джыласам сан этмейсе,
Къатымдан а кетмейсе...

Мен сенден кетейим,
Кетиб да не этейим?
Болмаса туракълайым,
Кёлюмю айтмайым...

Ким биледи билмейин,
Джюрегинг суймейин,
Келтирдинг юйюнге.
Суймеген кюнюнгеде.

Къарайма кёрмей кёкню,
Атлайма басмай джерни,
Джаулугъум къолумдады,
Джангызлыкъ джолумдады.

Къайдагъымы унутуб,
Бетими джыламуку джууб,
Баргъанлай эследим,
Дуниянгы эскердим...

Къаласа джюрекде,
Мен айтхан тилекде,
Кесиме къайытайым,
Бир джукъ да айтмайым...

КЪАЧХЫ ИНГИРДЕ

Лекция бошалганлай, студентле эшик хауагъа чыкъдыла. Институтну аллында, кенг майданда тюрлю-тюрлю боялган ариу тапчанла, джаш кезлеге кезбау болуб, кеслерине тартадыла. Къауум-къауумгъа юлешине, барыб, бир бёлек студент, джашла бла кызла, табджанлагъа олтурадыла.

Аладан узакъ болмай, майданны ортасында тёртеулен сюеледиле. Джашланы бири, Алийни кезюне джити къарай:

— Алий, сен не эсе да салкъын кёрюнесе бюгюн, — дегенинде, джашла, даурларын тохтатыб, Алийден джууаб сакъладыла. Алий, бетине кызыл къан уруб, джукъ да айтмай, джерге къарады...

— Да, джаш джюреке бир «джилтинчик» тюшген болур, — деб кюлдю Энвер. Чёрчеклигинги бир къой, — деб сёз къошдула къалганла. Алий, джашланы шош болганларын эслеб:

— Бир джукъ да болмагъанды, тенгле, — деб, бир кесек джунчуяракъ да болуб, костюмуну тюб тоймесин этерге узалганлай, къонгурау къагъылды...

Литературадан дерс барады. Алийни эки тенги, устазны сёзюне тынгылагъанча да эте, кезюу-кезюу аны таба кез джибере, къуш-муш этедиле.

— Алан, билемисе, Алийни джюрегин тейри адамы бир сагъыш кючлегенди, не болур деб келюнге келеди?

— Тюзюн айтсакъ, Хасан, мен аны таныгъанлы биринчи кере кёреме былай мыдах болуб, ансы къачан да джарыкъ, кюлсенг — кюлген, тебсерге, джырларгъа уа усталыгъын къайсы бирибиз да джаратхан иги тенглерибизни бириди, — деб шыбырдашханларын эслеб, устаз сабыр ауаз бла айтды:

— Хасан бла Мунир, мен сизни ушагъыгъызгъа чырмау бола болурмамы?

— Кечигиз! — деди Хасан. Бир кесекден ала дагъыда шыбырдашмай тохтаялмадыла:

— Мунир, сен сейир адам кёреме! Къыйынлыкъда да, заукълукъда да, не бош затда да тенгле бирге солуб, бир къабынны эки бёлуб джюрюрге керекдиле, сора ол ичги сёзюн тенглеринден джашырмазгъа уа керек эди...

— Да, тенглени ичинде да эм бек ышанган бир тенг болады, башхалагъа айтмазын анга айтыргъа болур...

Лекцияла бошалдыла. Студентле аудиторияладан узун коридоргъа къуюлдула. Актовый залны эшигине абадан харифле бла: «Бюгюн, 28-чи октябрда, ингирги сагъат сегизде, студентлени солуу ингирлери боллукъду», деген билдириу омакъ джазылыб турады. Билдириуню къатына эки къызчыкъ барыб окъуйдула. Ала таба джууукълашыб келген Алий бла Мунир сюелгенлени бири Асият болгъанын таныдыла.

Была алайгъа джетгенлей, оноулашыб тургъанча, Алий бла Асиятны къарамлары тюбешдиле. Экисини да бетлери бирден къызардыла...

— Салам! — деди, быланы экисини да бир кесек джунчугъанларын эслеб, Мунир, теренден ышара.

— Салам! — деб, джууаб бердиле къызла.

— Бюгюн солуу ингирге келликмисиз, Асият? — деб сорду биягъы Мунир, ала таба таукел атлай.

— Да, къайдам... — дей, уялгъаны бетинде таныла, джылы джууаб берди Асият.

— Алий да, мен да сизни солуу ингирге келлигигизни бек разы болуб сакъларыкъбыз, — деб, Мунир тюгел сёзюн да тауусхунчу:

— Люаза, кел кетейик, — дей, Асият сол джанына бурулуб тебреди. Узаймай аланы ызларындан была да кетдиле. Институтну общежитиесине джетерге, Алий:

— Мунир, мен баралыкъ болмазма солуу ингирге, халымы таб кёрмейме, — деди...

— Алан, бу арт кюнледе сен не эсе да бир кесек тюрле-ниб айланаса. Билеме, тенгим, сени къарын ауруунгу, тышына чыгъармазгъа кюрешсенг да, — деб, кёлкъалды болгъанын да сездирмезге кюреше, къошду, — ангылайма къайгырма, тенгим... Кертда дегенге, эс ташлама. «Тёзген төш ашайды», деб бош айтмайдыла. Мени сартын, тюз ангыла-ялгъан эсем, ол сени учундургъанчыкъ да сенден аз илешмейди, деб кёлومه келеди...

Алий, Мунирни сёзлерине джууаб бермей, баш энишге къараб барады. Экинчи этажгъа чыгъа, джашланы дауурлары да къулакъларына чалыша, экиси да кеслери джашагъан комнатагъа кирдиле. Лекцияладан арыб къайтхан джашла эркин сёлеширге излейдиле, бир-бирине накъырда, чам эте, кюлген, тепсеген, джырлагъан да этедиле.

— Джатдай, къарнынгмы къысханды да, не эсе да шош кёрюнесе, эс ташлама, ма бусагъатдан хант юй ачыллыкъды, — деди сары шинли, кенг джауорунлу, кёккёз джаш, джашлагъа да кёз къыса.

— Да, къачан да мени сен эсгериученсе, биягъы сен бир иги ушхуур келтириб аллыма салырма эдинг, деб умут эте эдим, — деб, къысха джууаб берди Джатдай.

— Сен, ай юйюнге ашхылыкъ кирлик, мен келтиргинчи бир тѳз ансы, ол болсун кѳрю хатам, сени бир сыйлагъан, — деди биягъы джаш.

— Былай къарайма да, мен болмасам, къыйырдан сѳз къапчыкъла кѳрюнесиз, — деб Исмаил сѳз къошханлай:

— Да андан болур эди сора, бирси кюн философиядан дерсде кишиге да сѳз бермей доклад этиб кюрешгенинг, — деб ышарды Магомет.

— Былай къарайма да, сенден башлаб, Юнюс, сѳз согъуучу фабрикадан чыкъгъаннга ушайсыз, — деди Борис.

Джашланы накъырдалары, оюнлары иги кесек созулукъ болур эди, кѳзю-къашы джарый, эшикден башын бери къаратыб, Джатдай къычырмаса:

— Хант юй ачылды, тенгле, тюбюне тюшейик ауузла-ныргъа!

Терезелени кенгине ачыб, ариу къачхы хауагъа кѳкюрегин буруб, чапракълары саргъалгъан тереклеге, тамаша, сейир таулагъа къараб тургъан Алийни сагъышы терк бѳлюндю...

Узун юйню ичинде кѳксюлдум столла, бир-бирини ызындан эки къат тизилиб, таб джарашыбдыла. Алий тенги бла биринчи тизгинни къыйырындан экинчи столгъа барыб олтурду.

Узаймай, аланы туурасында столгъа, къолларында къанджал саханда хантлары бла, Асият бла Люаза келиб олтурдула. Хар ким ауузланыр къыскыныкга киргенди. Сыртын къызлагъа буруб олтургъан Мунир аланы келгенлерин сезмедди. Алий а аланы эшикден кирир-кирмез эсеген эди. Къызыу-къызыу ѳтмекге узала, къашыгъын да дженгил къымылдатхан Мунир, Алийни сериуюн ашагъанын кѳрюб, сейирсине, биягъыгъа не болгъанды деген акъылда:

— Узал, узал, алан, — деди. Алийни шош къымылдагъан къашыгъы ауузунда джетгени сайын, къарамы Асият бла тюбеше тебреди... Асият да, Алийни джунчугъанын эслеб, кеси кесинден уялгъанча, акъ бетине къызыл нюрю тѳюле, аны таба къарамазгъа кюреше эсе да, кесин тыялмайды. «Джюрекден джюреке джол барды» деген керти затды. Бетден бетге сѳлешмеселе да, бу эки джаш адамны джюреклери, оноулашыб, бир тилли болгъанларына сѳз джокъду...

Асиятны бетине къарагъан адам, «туура бир айыблы иш этиб тюрлене болур, ансы аллай бир кимден уялады» дерге боллукъду. Алай а джашауну тутуругъу, экинчи кюню — соймеклик болгъаны себебли, адамны джашды, къартды деб къарамай, джюрегини теренинде соруусуз орун алады ол.

Бир кесекден эки къауум да хант юден чыкъдыла.

* * *

Асият Къарачай шахарда кърал пединститутха биринчи келгенинде, алыучу комиссияны члени Зоя Хызыровна:

— Орта школну къачан бошагъан эдигиз? — деб, сорду.

— Бурунгу джыл бошагъан эдим.

— Орта школну бошагъандан сора, эл мюлк санагъатда ишлегенмисе?

Асият, бир кесек да джунчуяракъ болуб, джангы чыгъыб келген кюнча, къызарды.

— Урупну къурулушунда крановщица болуб джыл чакълыны, сора комсомол организацияны секретары болуб да бир джыл ишлеген эдим, — деб, тюз джууаб этди.

— О-о-о... Молодец!.. Аперим эгешчигиме, — деб джюрегини разылыгъын билдирди быланы ушакъларына къошула секретарь да, — сора бизни институтда уа юлголю студентка боллугъунга не сёз барды! Алай болса да, Асият, устазлыкъ ишни джюрегинг талпыб, керти суююбмю келгенсе, огъесе не мурат бла келгенсе?

— Аллындан да устаз болургъа эди муратым, къайдам, тюшелсем, — деб, секретарны джылы сёлешгенине къууанганча, ышарды Асият...

...Алий а, орта школну бошагъанлай, джыл чакълы бирни уллу къарнашыны биргесине малчылыкъда урунганды. Гитчеликден да мал къатында юреннген Алий, бек эртдеден бери аты айтылгъан махтаулу малчы болургъа тырмаша эди. Узаймай, Алийни тепсерге, джырларгъа фахмусун сезиб, элде Берекет клубда джаш тёлуден къуралгъан ансамблге башчылыкъ этерге чакъырадыла.

Алийни ишден сора джарыкълыкъ ишлеге джанын, къанын аямай кюрешгени ючюн тенглери артыкъ да бек сую эдиле. Кёб турмай Алий да Къарачай -Черкес кърал пединститутха тюшеди. Ол да джашауунда устазлыкъ ишни сайлайды. Озгъан юч-тёрт окъуу джылны ичинде адеби, намысы болгъаны бла Алий хар не джаны бла да атын айтдырады...

Аны биягы тирилиги, джигерлиги, халаллыгы, сабырлыгы, тенгликни тута билмеклиги ёсгенден ёсуб баргъан болмаса, сериуон болмайды. Тенглерин, устазланы ичинде сыйы ёсе барады, кеси да айырмагъа окъуйду.

* * *

...Къачхы кюнле. Къобанны кюмюш толкъунлары ташлы джагъалагъа кеслерин киршей, ашыгыш сюзюлюб барадыла. Тауланы джитилерине, бугъойларына, ауушларына акъ булутла джумушакъ бауурларын тёшей, ёрге-энишге джюзедиле. Сейирлик тау джуртубузну мамыр кёк кесини кенг къучагъына джыйгъанды. Къарачай шахарны мийик-башлы юйлери шашлукъгъа бёленибдиле. Узаймай, кече кюнню аушдура, тум къара джабыуун сынджыр тауланы тёппелерине, джаякъларына, этеклерине джая башлады.

Тынгысыз ургъан джелчик сёлеше баргъанланы сёзлерине чырмау болалмайды.

— Асият, билемисе, мындан алда Алийни комсомол джыйылыуда бюрогъа членнге айыргъанларында, бир бек къууанган эдим. Кеси да айырмагъа окъуйду, джарыкъ кёллю, тири джашланы бириди, чырайына да не сёз барды.

— Люаза! Алийни айырмагъа окъугъанланы ичлеринде сыйлы къангада суратын кёрсем, не джашырыу, джюрегим бир тюрю урады...

— Да, ким билсин, бусагъатда экзамен бергенинге къарайма да, сени суратынгы Алийге хоншу этиб къоярла, деб кёлومه алай келеди, — дей, Люаза сол къолун Асиятны им-башына салды. — Мен бир затха сейирсинеме, биз аны таныгъанлы иги кесек болады, кёб заманын джамагъат ишлеге джиберсе да, дерслерин чыртдан да джарсытмайды. Не эсе да бир онглу адам боллукъ болур, эшта, бу. Хар неге да фахмусу барды, оюмлу джашды.

Асият, не айтыргъа табмай, тынгылады, терен солуйду.

Была Тебердиге баргъан джолгъа джетгенлеринде, Люаза дагъыда сёз къозгъады.

— Асият, бюгюн солуу ингирде бир кесек эсле, хар ким бла да тебсеб барма... Джашла чакъырыргъа ёчдюле тебсерге.

— Нечик?..

— Алий бла Мунир да келлик болурла, кеслери ауузлары бла чакъыргъанларын а бек эшитгенсе.

— Люаза! Сен эм бек сыйген, ышангылы тенгимсе. Сенден къалай джашырайым, — деб, Асият кесине къысыб къучакълады да, дагъыда къошду, — Алий кече-кюн да, меннге къолун созуб, кесине чакъырыб тургъанча кърюнеди. Чырайы кез туурамдан кетмейин, джюрегимде орун ала барады:

— Тоба, сора сени джюрегинге джилтин тюшгенди, — деб, Люаза джарыкъ ауазын бошлады.

Асият джукъ айтмады, аны назик джюрегин Алийни юсюнден сагъышла кючлегенден кючлеб барадыла.

— Мени сартын, бир-биригизни, ахыр сынагъан эсегиз, сынагъан болурсуз. Энди джюреклене ачсагъыз да, боллукъ эди. Мындан алда, тебсеу кружокдан келе, сени сагъынганлайыма, аны бети бир тюрленди да, бир кърге эдинг сен аны. Мен ангылагъан бла, экигизни тюбешдириб, къолугъузну бир-биригизге тутдуруб, энчи кърыйган адам, ким да болсун, сууаблыкыгъа къаллыкъ эди...

Алаймыды?

— Да, Люаза, бизден сора да болурла аны ушатханла, — деб, Асият бир кесек мыдахыракъ болду.

— Аланы кърмейми айланады Алий, сен къалгъанлагъа нек къарайса? Аны джюреги илешгенча, сени джюрегинг илешген эсе, сора неге аккъллы боласа? — деб Люаза сѣзюн тауусургъа, биреуленни джѣтел этген тауушу къызланы ушакъларын бѣлдю...

Мазаллы залны ичин омакъ кийининген джашла бла къызла, тюзню гоккаларыча, ариу джасагъандыла.

Майна Мунир, бир бал бетли сарычач къызчыкъ бла тебсейди. Бусагъатда келиб, къыйырда шиндикге олтургъан Асият да, Мунирни джѣнгерсиз болгъанын эслеб, сагъышлы болгъанды. Экинчи тартыу согъулгъанлай, орта бойлу, бир бурмачач джаш барыб, Асиятны тебсерге чакъыргъанында, разы болмаса да, орнундан турду. Асиятны тебсей тургъанын эслеб, Мунир, кеси бла тебсеген къызгъа сездирмезге кюреше, Асият таба джууукълаша келиб, «кимди экен аны бла бурулгъан» деб, ушатмагъан кѣз бла къарады...

* * *

Келмезге деб къалгъан Алий, Мунирден айырылыб къалгъанына да уллу сокъурана, келе-келиб, майданда табджаннга олтуруб, кѣб сагъыш этгенден сора, неге эсе да таукел

болгъанча, секириб, Мунирни къатына джетерге: «Тау тебсеу, тау тебсеу!» — деб джашла харсха джарашдыла.

— Къобузчу, бар къарыуунгу сал да, керти кълюнг бла бир сокъ, марджа! — деб, кычырдыла джыйылгъанла.

Аллы бла тюз тебсеу башланыб, ызы бла абезек согъулгъанлай, кызла таба тизилиб баргъан джашланы ичлеринде Алий да, Мунирни ызындан бара барыб, Асиятны абезекге тутду. Аланы хар кымылдагъанлары къобуз тартыугъа джан салыб баргъанча болады. Джаш санлагъа къанатла битгенчадыла.

Абезек тюгел бошалгъынчы, джангызгъа барыу башланды. Алийни уста тебсегенине эси асыры бек кетгенден Асият, къадалыб харс ургъанын бир заманга дери кеси да эсгермей къалды.

Алийден сора да бир-бири ызындан эки студент джаш, уста тебсей, джангызгъа бардыла. Бу тебсеуню ызы бла джангъдан башха миллетлени тебсеулери башландыла. Кызлагъа деб билдире, «Акъ тангону» макъамы согъулгъанлай, Асият бла Люаза да джунчуяракъ да болуб, барыб, Алий бла Мунирни алларына сюелдиле.

Джашла, джарыкъ ышарыб, залны кыйыр сюреминде тохтадыла. Была селешмеселе да, бир-бирини кълюн ангылаб тургъанча кърюне эдиле. Тебсеуню аягъына джетерге:

— Асият, айыб этмегиз, бир соруума джууаб этеригизни излейме, — деб, солуу да тыйыла, бар эсин анга джибериб, Алий джууаб сакълады...

— Да, айтыгъыз, — дей Асият, бир кесек да сагъыш эте, эки джаягъы кызара, бир джанына къарады.

— Мадарыгъыз бар эсе, тебсеу таусулургъа... биргеме чыгъыб бу ариу къачхы ингирде бир кесек солусакъ дей эдим...

Асиятны тум къара кирпичкери ёрге келтюрюлюб, уллу кезледен алаамат джарыкъ урду. Бир кесекни, не айтыргъа билмей, кымсыз болуб тургъандан сора, толу эринлери билинер-билинемз ачылыб:

— Болсун, — деб, эштилик-эшилмез шыбырдады. Аны джууабын сакълаб тургъанча, булутланы араларында бугъуб тургъан толгъан ай, нюрюн тау башлагъа чача, джюзюб чыгъыб, дуняны джарыкъ нюрге беледи...

Бир-бири къатларына джууукъ кысылыб Асият бла Алий джарыкъ джанган паркда барадыла. Керти таза суймеклик-

ни ийнагъы бла кёлленген эки джаш адам, таурухдача, бир сейир халгъа кириб, джашауну аллына таукел атлаб барадыла.

Майданны ортасында, ариу фонтанны суу мынчакълары кёкге чачыла, барыб кызыл гюллеге тюшедиле. Ол фонтандан узакъ бармай, экиси да табджаннга барыб олтурдула.

— Асият, билемисе, гитче болса да, ариулугъу, тазалыгъы бла бизни шахарыбыз кёблени разы этеди. Биз огъай, тышындан келген къонакъла да алай айтадыла.

— Тюздю, мен да джаратама, бу шахарчыкъ ариулукъну бешигинде къалкъыб тургъанча, кёзюме алай кёрюнеди, — деб, ышара, Алийге джылы къарады Асият...

— Бу шахаргъа мен экибизни бир-бирибизге тюбетгени ючюн артыкъсыз да бек разыма, — деб, Алий Асиятны къолуна кесини къол аязын салыб ышарды...

Къарачай ш.

ДЖАЗЫУУМА КЁПЮР

Таулу аналарыбыз этген бир бешик джырда былай айтылады:

“Акъыл-балыкъ сен болсанг,
Сени халкъгъа берирме.
Бир насыбым бар эсе,
Халкъгъа джараб керюрме...

Халкъыма къуллукъ этиу мени да, кесими эсгергенли бери, асыл нюзюрюм эди. Сабий-джаш кёзююмде джореги-ми учундургъан муратыма кертiley бюгюнюме джетгенме. Къолумдан аз-кёб келгенди деб, анга багъа берелмейме, къарыууму аямай, Аллах берген болумуму артха салмай джашагъаныма ишегим джокъду. Республикабызны адамлары мени депутатха сайлагъанларында уа, аны хорламдан, махтаудан эсе, асыл нюзюрюме уллу экзаменча белгилеген эдим кесиме.” Адамны къаллай болгъанын билиринг келе эсе, аны тамадагъа сайлаб къара”деб, сёз барды. Не къадар уллу оноучугъа сайлансанг, хар кимге болушур амалынг да ол къадар кеб болады, джууаблылыгъынг да аллай бир ёседи.” Мийикге” олтуруб, аны алайгъа кимле олтуртханларын унутуб, ала таба къарамай, миллетни джарсыуун эскермей, кеслери кеслерине, кёл салыб, къууаныб джашагъан оноучула да боладыла. Аланы ёмюрюмде да ангыламагъанма, сыйлары да кёрмегенме...

Миллет сайлаб, республикабызны келечиси — депутаты болуб, къралда баш парламентде эки джылны ишлегеним себебли, халкъыма мени башчылыгъым бла, мени къайгъырыуум бла, башхаланы болушлукъларын да хайырландыра, ол кёзюуде баджарылгъан магъаналы джумушланы юслеринден халкъгъа хапар айтыргъа кереклиге, кесими борчлугъа санайма.

1994 джыл январь айда 5-чи Кърал Дума ишин башлагъан эди. Ючюнчю иш кюнубюз болур эди дейме, сёз алыб, трибунагъа биринчи кере чыкъдым. Саулай депутат корпусха, 400 адамгъа, халкъыбызны бушуулу хапарын да айтыб, ётген 1993 джыл ноябрны экисинде халкъыбыз кёч-

гюнчюлюкню мыдах датасын — 50-джыллыгын — белгилегенин да чертиб, зорлукда, таулу джуртларына тарала, биреу джерде ажымлы ёлген адамларыбызны эсгерте, алагъа, орус адетдеча, «минута молчание» бла сый берирлерин тиледим. Саулай Россияны келечилери — депутатла бирден ёрге къобуб, уллу Эресейни киндигинде — Москвада, кеб къыйынлыкъ кёрген таджал халкъыма, сый бердиле. Джыйылыу бошалгъандан сора, бир къауум депутатла, келиб, мени бла танышыб, теренирек хапар да соруб, керек болса, болушургъа хазырлыкъларын да билдирген эдиле...

Энтда бир «заевлениеми» юсюнден айтайым былайда. Байрым кюн сайын бардырылыучу пленар джыйылыуда бютеу депутат корпус бирге ишлейди. Аллай кюн журналистле да аслам болуучандыла. Бир кёзююлю пленар джыйылыуда иги кесекден бери джюрегим ушатмай тургъан «лица кавказской национальности» деген сёзтутушну юсюнден кёлюме келгенин айтыргъа тыйыншлы кёрюб, трибунагъа чыкъдым: «...Кавказда джашагъан миллетлини аман бет бла кёргюзюрге джораланыб «туугъан» сёзледиле ала. Лингвистикада да джюкюду аллай термин. Миллетле арасы тикликге ишлетирге деб къуралгъанлары кимге да белгили болур, эшта. Политикле, чиновникле, радиода, телевидениеде ишлегенле ол сёзлени хайырландыргъанлары, бек уллу оюмсузлукъду. Кеб миллетли уллу Россияда, рахатлыкны сакълар ючюн, миллетле арасы шохлукъну бегитир ючюн, прессагъа да, милициягъа да, прокуратурагъа да тилегим: “лицо кавказской национальности” дегенин материалларыгъызда, оператив информацияларыгъызда хайырландыргъанны кёюгъуз. Хар адамны — аты, тукъуму, джашагъан джери; терс иши болду эсе, миллетлини бетлери бла ойнамагъыз да, кесин айтыгъыз,” — дедим. Ол кюнден сора официал пресса ол сёзтутушну джюрютгенин сериуюн этген эди.

Алай а мен кесим кесиме белгилеген баш иш — репрессиягъа тюшген миллетлини юслеринден энчи законла алдырыу эди. Аны ючюн артыкъ да бек онгсунган эдим алында ишлеген комитетимден /ол окъуу, илму, культура ишлени юслеринден комитет/, Думаны миллет ишлеринден комитетни председателини заместителине сайланнганымда. Кесиме да 300-джууукъ депутат къол кёпюрген эди.

Бу комитетде башха депутатла бла бирге талай федерал закон хазырлагъан эдик. Пленар джыйылыуда кёчгюнчюлюк-

но сынагъан миллетлени хар — бирине энчи закон алыргъа тыйыншылысын чертиб селешгенимде, депутатла къабыл кѳрген эдиле. Барын да хазырлаб, пакет халда алыргъа келишдик. Мен кюреше кетиб, москвачы илмучу къарачай джашла бла да ойлашыб, аланы айтханларын да эсге ала, къарачай халкъны юсюнден законну проектин джарашдыргъан эдим. Бизни республикадан къалгъанланы парламентлери Кърал Думаны ол оноуну къабыл кѳргенлерин письмола бла билдирген эдиле. Джангыз бизден Иванов И. В. къол салыб ийген къагъытда аллай законну алкъын кереклиге саналмагъаны джазыла эди. Ол письмо бютѳн да къарачай халкъны юсюнден законну проекти бла бирге папкада сакъланады. Къалай-алайда къарачай халкъга амалсыз керекли федерал Законну алдырыргъа кюреширик эдим, амма, депутатлыкъ кѳзююм бошалыб къалмаса. Республикабыздан менден сора сайланган ол ишни аягъына джетдирирге борчлу эди. Амма, борчдан сора да джаны ауругъан, аурумагъан деб да барды да. Ол закон алынса уа, къыйынлыкъ чекген джамагъатыбыз бир талай льгота бла хайырланыргъа мадары боллукъ эди. Бусагъатда уа «Кѳчгюнчюлюкте болгъанды» деген справканы джангыз ол компенсацион ачхачыкъланы алыргъа болушхандан сора, мындан ары джашауубузда да, кече кюн да, файдасы тие турлукъ льготалагъа джол ачар кючу джокъду. Аны мен тюзге санамайма. Репрессиягъа тюшгенле къартлыкъ пенсиягъа джетгинчи да льготала бла хайырланыргъа керекдиле, ансы, пенсиягъа чыкыгъандан сора уа, ол бюсюреулю болсунла...

Компенсацион ачха дегенлей, аны бу оюла тургъан къралны «хурджунундан» бери чыгъартыб, миллетге чачарча этер ючюн, кѳб къыйын салыннганды. Ол кѳзюуде, 1994 джылны ал айларындан башлаб, Россия Федерацияны Правительствоосуна, Финансла министерствогъа депутат запросла ийген бла къалмай, кесим да дженгил-дженгил барыучу болгъан эдим. Архивимде сакъланган документле бу джаны бла этген ишлеримден толу хапар айтырыкъдыла. Сѳз ючюн, Финансла министерстводан мени атыма келген джуубада 1994 джыл июльну 21-де къарачайлылагъа пособиягъа деб, беш миллиард сом джиберилгени билдириледи. Ары дери уа Черномырдинни кесине да, башха джуубабы къуллукъчуланы талайына да тюбеген эдим. Бир кюн толтуруучу властны башчылары бла бир белек депутатны, тюбешиулери болгъан

эди. Анда мен РФ-ны Министрлерини Совети 1993 джыл октябрны 30-да алгъан «Къарачай халкъны реабилитациясы эмда Къарачай-Черкес республикагъа социал-экономика джанындан болушуу амалланы юслеринден» деген бегимни хакъындан селешдим. Ол бегимни толтурур джанындан федерал органла да, республикабызны кесинде да кереклисича къайгырылмагъанына сагъайтдым кърал тамадаланы. В. С. Черномырдин айтханымы тюз кёрюб, аппаратыны тамадасы Бабичевге къараб: «Депутат Акъбай улуну сорууун контрольгъа алыб, тындырыр джанындан кюрешигиз», — деди. Тюбешию аягъында Черномырдинни мени айтханыма, акъыл белгенча кёрюб, кесине энчи: «Иш аллына бармаса, кесигиз бла тюберге мадар болурму?» — деб сордум. Ол: «Къачан десенг да, джангыз алгъаракъдан билдирирсе,» — деб джууб берди. Бир айдан джюрегиме эртдеден бери тынгы бермей тургъан дагъыда бир депутат тилекни Правительствону атына ийдим. Анда Къарачай шахарны юсюнден сёз бара эди: къазауатха дери Къарачайны тин, культура аралыгъы болуб тургъан шахаргъа бююнлюкде тыйыншлысыча эс белюнегенин айта, кечгюнчюлюкню зараны бла артына кетген шахаргъа, амал табылыб, энчи болушлукъ тилей, кесим кёрген джарлылыклары тизген эдим.

«Джыламагъан джашха эмчек салмайдыла», дейдиле. Инджиулени кёрюб, алагъа сагъайтсанг, бир ишинг тынады, бирине джол ачалмасанг да. Республикабызны башчылары да, реабилитацион комиссия да, мен да — депутат — харким кесини джанындан къаджыкъмай кюрешгеникде, аз-кёб болду эсе да, ол компенсацион ачханы бери юздюк. Мени архивимден энтда бир документни келтирейим: Биягъы Финансла министрствосу ийген къагъытда къарачайлылагъа деб, республикагъа 1995 джыл апрелни 19-унда 1455.2 миллион сом джиберилгени, 1995 джыл Россия Федерацияны бюджетинден бютеу да 10492 миллион сом джюаргъа деб белгиленнгени чертиледи.

Депутат кёзююмде бек магъаналы ишге санагъанларымы бири Ата Джурт къазауатны джылларында, джигитлик этиб, атларын табмай тургъан джашларыбызгъа Алтын Джулдузларын алыргъа болушуу эди. Бу сыйлы джумушну юсюнден биринчи генерал Семен улу Владимир бла тюбешген эдим. Мен ол кёзюуде юйдегим бла «Россия» къонакъ юйде джашай эдим /алкъын квартира берилмеген эди/. Алай

болса да аскер джаны бла эм онглу джашыбызны, къонакъ-гъа чакъырған эдим. Сау болсун, болджал салмай, кеси да граждандар кийимлери бла, алай салыб, келген эди. Туздамны тегерегинде кеб ушакъ этген эдик, асламысына сёз Джигитлени юслеринден барған эди. неден башларгъа, кимни юсю бла, къалай, не этерге. Кеб архивле алкъын ачылмагъанларын ол да, мен да биле эдик.

Бу ишни юсю бла Къоруулау Кючлени Министерствосунан биричи депутат запросума джууаб 1994 джыл джаз алгъан эдим. Андан сора реабилитацион комиссияны членлери Алий улу Али-Мурат бла Сылпагъар улу Исхакъгъа Россия Федерацияны Президентинде документле бла ишлерча эркинлик алыб бергенден сора, аланы тилеклери бла СНГ-ны бир къауум къралларына — Украинагъа, Белоруссиягъа; Россияны да талай областына депутат запросла этиб, телефонограммала ийиб, телефон бла чыгъыб, кеб кере сёлешген эдим. Бизге кереклиси — не къадар кеб шагъатлыкъ къагъыт алыу. Аллында муратыбыз 25 джашыбызгъа Джигит ат ататдырыргъа эди. Биз излегенча болалмады эсе да, къазауатдан бери кеб заман ётгенин эсге алсакъ, этилген ишни миллетибизни сыйын кёлтюрюрге уллуду магъанасы.

Бусагъатда уа мен къазауатда башсыз къалгъан аскерчи джашларыбызны атларын, джатхан джерлерин табар джанындан архивле бла ишлейме...

Кърал Думагъа сайланган депутатны баш иши халкъгъа керекли законла чыгъарыуду. Алай болгъанлыкъгъа, къралны баш парламентинде сау миллетни атындан джангыз кесинг болсанг, /амма, бусагъатда джангыз келечибиз да джокъду/, не къадар кеб адамгъа болушалсам деб кюрешесе. Мени къайгъырыуум бла республикабызда баджарылгъан бир къауум джумушланы эсигизге тюшюрейим. Сёз ючюн, Къарачай-Черкес кърал устазлыкъ университет, мени сартын, къуру устазла хазырлагъан баш окъуу заведение болуб къалмай, республиканы тин-культура аралыгъыды, артыкъсыз да бизни халкъгъа. Аны ючюн институтну университетге бурургъа /ол меннге сайлаучуланы аманатлары да эди/, бир къауумла умут этгенча, Черкескеге кёчюртмей, Къарачай шахарда къалдырыргъа не къарыууму да салгъан эдим. Университетни ректору Къойчу улу Аскербий ариу биледи Россияда Билим бериу министерствону тамадалары бла къаллай уллуиш бардыргъаныбызны. 1994 джыл институт университет

болгъанына шагъат этген документни къолубузгъа алгъан кюн Къойчу улу бла мени къууанганыбызны кѳрген сейир-синник эди.

Андан сора 1995 джыл Къарачай-Черкес технология институтну ректору Г. Ф. Кулаковну тилеги бла институтда джангы — юриспруденция — факультет ачаргъа болушханма. Дагъыда, мени энчи къайгъырыуум бла Москва кърал социал университетни филиалы 1995 джыл Къарачай шахарда ачылгъан эди. Бюгюнлюкде ол, кадрла хазырлай, джетимли ишлеб турады.

Республикабызда ол кѳзюуде джангы къурала айлангъан телерадиокомпаниягъа да киргенди къыйыным. Амма, республиканы телевидениеси, радиосу да кеб элlege джетелмейдиле бюгюнлюкде...

Кеб адамны къууандырлыкъ джумушну баджаргъан да, бир адамны кеси эталмай тургъан ишинде болушуб, кѳзлеринде насыб джилтинни къабындыралгъан да, энтда бир тауну башына чыгъалгъанча, бир учунмакълыкъ бередице. Ол джилтинледиле джюрегингде отну къабындыргъан, къарыуунга къарыу къошхан, джашау ѳмюрюнгю созгъан, адамлагъа керекме деген асыл сезимни толкъунларына кесинги бѳлетдирген.

Меңден болушлукъ излеб, Москвагъа келгенлени, письмола джибергенлени араларында Къарачай-Черкесияда аурууларын бакъдыралмай, Москвадагъы клиникалагъа тюшер амал излегенле, Ата Джурт къазауатда болуб, ветеран къагъыт алалмай тургъан къартла, къазауатда башсыз къалгъанларын излегенле, билимлери болгъанлыкъгъа, Москваны вузларына, аспирантурагъа керексиз сылтаула бла тюшалмай тургъан джашла, къызла... Къайсы бирине да къолумдан келгенни аямагъанма.

Къыйын джумуш эди эсе да, культурагъа, искусствогъа, литературагъа ѳмюрлери къуллукъ эте, тин байлыгъыбызны керелеб кюрешген бир къауум адамгъа, къралда джюрюген сыйлы атлагъа ие болургъа болушханма. Аланы къайсы бири да ол атлагъа эртде тыйыншлы эдиле, амма, сансыз къалыб тура эдиле ансы. Аланы арасында артистле, джазыучула, музыкантла, композиторла да бардыла. Аллахха шукур, барыны да башлары сауду.

Былайда мен кесиме махтау чакъыра тургъанлыкъым тюлдоу — къууанчымы айта тургъанлыкъымды. Кесигиз бил-

генча, хар халкъны эм улуу байлыгы аны онглу, фахмулу адамларыдыла.” Эм улуу байлыкъ — адам байлыкъ” деб бурунгула да бош айтмагъандыла. Халкъны аман бетли этерге кимни къолундан да келиб къалыргъа болгъанлыкъгъа, иги бла айтдырыгъа кеб зат керекди:заман да, болум да, билим да, фахму да, суймеклик да, талпыу да... Халкъны махтауун керелеб кюрешгенлеге болушуу уа кимге да борчду.

УСТАЗЛАРЫМ, УСТАЗЛА

Ётген джашауума ызыма айланыб къарасам, меннге багъалы адамланы арасында талай устазым да эсима тюшедиле. Устаз сохтасыны джашауундан кеси кетгенликге, аны сёзю, иши сабийни джюрегине джазытыб къаладыла. Эм баш устаз джашау кеси болса да, джюрекеге, эсге да алкъын тамгъа тюшмеген сабий-джаш кёзююнгде устазынгдан эшитгенинг, кёргенинг, аман иги болса да, биргенге къалады.

Мен он классны бошагъынчын онбир школну босагъасындан атлагъама, юч республиканы — Къазахстан, Къыргъыстан, Къарачай-Черкесия — он бир школунда окъугъанма.

Кёчгюнчюлюкню джели сюре, бизни юйдегиге да, кеб джерни, кёб элни сынатханды. Бир джерден бир джерге кёчмей болмай, мен да хар джол сайын школ ауушдура, джангы джерге, башха сохталагъа танымагъан устазларыма юренирге керек бола, инджилир ючюн къалмагъанма.

Школ джылларымдан эсимде кеб зат джашайды. Аланы бирин айтырым келеди былайда. Ол кёзюуде биз Джолбашчы деб бир элчикде джашай эдик. Ол Къазахстанны Чимкент областыны Келес районундады. Биз джашагъан джерден школгъа төрт-беш километр чакълы болур эди. Дерслеге иги тырмашыб джюрючю эдим. Бир кюн школгъа келсем, устазларыбыз, къара кийиниб, бетлери — джыламукъ джугъу, къычырыб сёлешген джокъ, сабийле да, къым-тым болуб олтурадыла. Мен да киреме классха. Сабийле олтуруб, дерсни башланырын сакълаб тургъанлайыкъгъа, устазыбыз келиб, мыдах ауаз бла: «Бюгюн дерсле боллукъ тюлдюле... Сталин — атабыз ёлгенди... — деб терен ахсынды. Мен а... Мен : «Ура-а! Сталин ёлгенди! Сталин ёлгенди!» — деб къууанчлы къычыра, классдан чартлаб чыкъдым. Устазыбыз, тамам джанына джетген болур эди, аямай, ызымдан сюрген эди. Къайдан джетеллик эди улуу киши 11-12-джыллыкъ эркиши сабийни!? Тутса уа игилик этерик тюл эди.

Ким биледи, сабий джюрегим «халкъла атасыны» эм баш зулмучу болгъанын, ол дуниядан кетгени бла халкъы-бызгъа баш эркинлик, бошлукъ келлигин сезген болурму эди ол кюн?! Башсыз къалыб, алты сабийин кеси ёсдорген анама ол кюн биринчи туудукъ, Джагъапар, туугъан эди, бизге къууанч кюн эди.

Артда, школгъа баргъанымда, директор чакъырыб, менге иги «эс табдырыб» ашыргъан эди...

Онунчу классны Черкескеде миллет школ-интернатда бошагъанма. Устазлары экинчи кере джанларына тийгеним да анда болгъан эди. Бир кюн ингир ала интернатда эки юретиучю устаз бир бёлек къарачай сохтаны, бир джанына алыб, хыны-хуну эте тургъанларына тюртюлюб къалама. Башха хынылары кёллерине джетмей, дагъыда: «Была къайдан да къайтдыла бери,» — деб къошду бири. Устазла болгъанларын да унутуб, юслерине джанама: Къайтыб, сизни юйюзге кирмегенбиз, кеси юйбюзге, кеси джуртубузгъа келгенбиз. Сизни алай айтыргъа эркинлигигиз джокъду», — деб джурексиниб сёлешдим.

— Тохта-тохта, сен къаллайла сёлешесе, ашыкъма, тамбла директорну аллында не сёзле бла башынгы аллыгъынгы бир кёрюрбюз, — деб къоркъутургъа кюрешдиле.

Айтханларыча, директоргъа чакъыртхан да этген эдиле. Алай а Лотокова Гошенага Делиевна, адебли сёлешиб, юретиб, хар кимни орнуна салгъан эди. Мени айтханыма да эс бёлген эди.

Класс башчыбыз, фахмулу устаз Евдокия Ивановна Понамарева кёчгюнчюлюк сындыргъан сабийлеге айырыб акъыл бёлурге борчлубуз, деучюсюн чыртда унутмайма.

Бирин къоюб, бирин айттайым, анам хариб ыйыкъ сайын меннге бир джылы ушхуур да этиб келмей къалмаучан эди элден. Анам орусча билмей эди, Евдокия Ивановна — къарачайча, бир-бирин къалай ангылагъанларын билмейме, ангылагъан а эте эдиле. Устазым мени махтаса, анам, къууаныб, аны къучакълай эди, ала къучакълашсала мен да сейирсиниб, къууанч тыбырлы бола эдим.

Москвагъа кетгинчиге дери Евдокия Ивановна бла кеб тюбешиучен эдим. Джашына тюбегенча, къууаныб тюбеучен эди хар келгеними.

«Багъалы устаз, аллында, бёркюмю алыб, баш иеме». — деб джырда айтылгъанча этерим келеди узакъ Орта Азия-

да Къазахстанда къалгъан багъалы устазларымы — М.А.Давыдовну, М. А. Абдуллаевни, З. Тилегеновну — эсиме тюшюрсем. Давыдов Михаил Семенович бла уа биогюн-бюгече да письмо джюрютюб турама.

Эсимдеди, Сарыагъач шахарда школда окъугъан кёзююмде (анда Ертенланы Борис бла Семенланы Шамил да окъуй эдиле), сентябрны ал кюнлеринден огъуна бизни мамукъгъа чыгъарычулары. Исси кюнде, адамыча, мамукъ, джыйыб, арыб, ингирде арыб олтурсакъ, Михаил Семенович ай джарыкъда джюрегибизни къууандырырча, мугур болуб тургъан сабий джюреклерибизде ашхы, ариу умутла тууарча, сейирлик таурухла айтычун эди. Илмуладан дерс бергенден сора да, джюрек джылыуун, ашхы сёзюн къызгъанмагъан устазын ким унуталыр?!

Школ усталадан сора да мени джюрегимде атлары, огъурлу ызлары Алийлени Умарны, Баблашны джашы, Байрамкъулланы Ахматны, Хубийланы Магометни, Хабичланы Магометни, Орусбийланы Ибрагимни, Акъбайланы Шакъманны, Тамбийланы Захидатны джашайдыла. Ала барысы уллу алимле болгъанлары бла бирге, фахмулу устазла эдиле. Бары керти дуниягъа кетгендиле, Аллах джандетли этсин.

Ашхы адамланы сагъынсанг, кесинг да игиликге бёленгенча боласа...

БУШУУ КЮНЛЕРИБИЗ

Хар халкъны? хар юйдегини энчи байрамлары, энчи бушуу кюнлери барды. Ноябрьны экиси бизни халкъгъа онтёрт джылгъа созулгъан уллу джарсыугъа джол ачхан бушуу кюндю. Аны къайсы бирибиз да билебиз. Бизни — Акъбайланы Алийни — юйдегисине эки къат да къыйынлы кюндю. аны алай болгъаны Ата Джурт къазауатдан башсыз къалыб тургъан атамы къачан, къайда, къалай ёлгени архивде табылгъанында ачыкъ болду. Атам, архив къагъытда джазылгъаннга кёре, 1942 джыл ноябрны 2-де Владикавказ шахарны къатында ачы сермешледе джигитча ёлгенди... Мен ата джылыугъа термилиб, аталары болгъан сабийлеге сукълана ёсгенлени бириме. Ол себебден 55 джылдан атамы хапары чыгыб, Москвада Кърал Думада, ишлеген джеримде, атама аталгъан джыйылыуда аны ёлген хапарыны архив къагъытын берген кёзюулеринде мен не халгъа тюшгеними ангылагъан къыйын болмаз.

1898 джыл туугъан атамы къазауатха ашырыла айланган кёзююнде сегиз башлы юйдегиси болгъанды. 1941 джыл. Бири биринден гитче алты сабийи, эм уллусуна — 11 джыл, эм гитчеге да — 5—6 ай, кесине да — 43 джыл.

Атамы тюрсююн да эсерелмейме мен, алай а аны юсюнден сагъынылса, тамада къарнашым Мусса атамы къазауатха кетген кюнюн эсине тюшюре айтхан хапар кёзюме кёрюнеди:

— Ол джыл атам Къобу Башында бригадир болуб, бичен ишлете эди. Биз а, Теберди бла Курорт Тебердини арасында, Ачы-Тара Башы джайлыкъда тура эдик. Мен, атамы кетерин билгенча, къышха отун джыя эдим. Четгенден, эшекге джюклеб, юйге элтиб къайтыучан эдим. Ол кюн да, келтирген отунчукларымы джыяр джериме къалаб, юйню эшигине кирит сала тургъанлайыма, «Атанг келе турады!» деб, Байрамукъланы Исмаил къычырды. Чабыб чыгъыб, атамы къучакъладым. Гардош элтиб, будайгъа ауушдуруб, аны тартдырыб келген эди да, тюбегенлей, биринчиге: «Азыгъыгъыз бошалай турамыды?» — деб сорду. Бошаламагъанын айтханымда, аны повестка бла алыб келгенлерин билдирди. «Юйде, ким билсин, киши болурму деб, Кёпюр къырылгъанда тюшюб къайтханма», — деди. Мен, чабыб, къарт атама — Айдынланы Окъубха — хапарын айтхынчы, Советден келиб, атамы алыб кетиб бара эдиле. Къарт атам: «Къошдан юйдегисин алыб келсин, талайдан бери сабийлерин кёрмегенди! Былай джолдан ашырыб иерге къалай болады? — деб кюеую ючюн бек тиледи. — Мен да бек тири адамма, аны орнуна мени ийгиз, — деб да кёрдю. Сёзюн ангыламагъанларында, къоркъа да тургъанлай, амалсыздан, бир аламан тору аджирге олтуртуб, меннге, анангы терк алыб кел, деб ашырды. Ат, акъ кёмюк этиб, къошха алай чыкыгъан эдим. Къарнашы Юнюс — тюнене, атам да бюгюн къазауатха кете айланганын эшитгенинде, амамы кёлюне кирген эди. Хар ким, кёл этиб, эс табдырыб, амам-джарлы, ма ол залим атха мишиб, 4—5 джыл болгъан Кулизарны артына олтуртуб, 5—6 ай болгъан экинчи къызчыгъын да къойнуна алыб, къошдан тюшюб кетеди. Биз да, тёрт джашчыкъ, эм гитчебизни эшекге олтуртуб, бир къочхарны да эшекге тагъыб, джолгъа чыгъабыз. Юйге ашхам эте джетген эдик. Атам да алайда, тишируула да анга азыкъ хазырлай тура. Къурманлыкыгъа къайда замаи? Келиб чакъыргъанларында, атам бизни, сабийлени барын да, бирден къучагъына джыйыб, эркелетиб, юйден терк чыкыгъан эди. Амам шахаргъа дери бирге-

Акъбайланы Азрет (3-чю классны сохтасы) эгечи Кулизар бла.

Акъбайланы Азрет, 9-чу классны сохтасы.

Акъбайланы Азрет (10-чу классны сохтасы) школ тенглери бла Джангы джылгы ингирде.

Акъбайланы Азрет, 2-чи курсну студенти.

Акьбайланы Азрет джаш джазыучуланы семинарында, 1964 джыл.

Джаш джазыучула (солдан онгнга) Кьобанланы Ахмат, Чотчаланы Магомет, Акьбайланы Азрет педучилищени окьуучулары бла тубе-шнуде, 1973 джыл.

Акбай улу, кеси кырагъан «Джашлыкъ» ансамблынн солисткасына вымпел бере турады.

Джазычула Акъбайланы Азрет, Хубийланы Осман, Тхайухов Бекмурза, Абдулджалилов Фазиль пед-
училищени окуучулары бла тубешуде, 1973—74 джылла.

Акъбай улу кесн къурагъан «Урул» ансамбль бла, 1964 джыл.

Акъбай улу «Уруп» ансамбли бла телевиденнеге тышуб бошагъандан сора, 1971 джыл.

Акъбай улу студент тенглерни бла малчыланы алларында джырлайды, 1963 джыл.

Акъбай улу биринчи устазы Давыдов М. С. бла талай джылдан сора тюбешгени, 1988 джыл, Чимкент область.

Белгили джазыучу Юрий Бондарев, область советни депутаты, махтаулу ийнек сауучу Шидакъланы Патия, Акъбай улу Азрет, Къарачайда, 1981 джыл.

Джаш джazyучула Акъбай улу Азрет, Хубий улу Назир, Культаев Анвар, 1962 джыл.

Акъбай улу Азрет къарнашы Исса (солдан экинчи) бла Къазахстан-
нга биринчи устазы Давыдов Михаил Семеновичге (солдан 3-чю)
къонакъгъа баргъан кёзююнде, 1988 джыл.

Акъбай улу биргесине окъугъан тенглери бла, 1963 джыл.

Джазымучула Акъбай улу Азрет, Байбрамукъланы Халимат, Тюркполланы Альберг, 1990 джыл.

Къ-ЦКЪУ деканы Байрамукъ улу Исмаил, джазычула Байрамукъъланы (Акъбайланы) Фатима, Байрамукъъланы Халимат, Америкадан келген къонакъ Боташ улу Хамит эмда Акъбай улу Азрет, Хурзукда.

Акъбай улуну юйдегиси — джашы Алан бла юй бийчеси Байрамукъланы Фатима, 1999 джыл.

Акъбай улу Азрет юй бийчеси Байрамукъланы Фатима бла. Бишкек.
1991 джыл.

сине кетген эди. Мен а, ашыргъанла бла бирге, Советни къатындан, юйге къайтыб, юйге кирирге да кѣлюм бармай, босагъада олтуруб, джылай-джылай джукълаб къалгъан эдим.» — дейди Мусса.

Атамы хапарын билиб, джюрегим басылгъанында, менича, ёмюр джарым ётсе да, умутларын тас этмей, аталарын сакълаб тургъанлагъа, мадаргъа кере, болушургъа изледим. «Къарачай» газетни юсю бла аны билдиргенимде, джюзге джууукъ письмо алдым. Бир къауумларын джюрегинг ауруй окъуйса. Иги да дейсе, бюгюн да бир къауум юйдегиледе «атам сау келсин», «къарнашым сау келсин» деб ант этедиле.

Атамы къагъытын архивге бергенден сора, хапарын сау джылны сакълагъан эдим. Республикабызны джер-джеринден келген письмоланы Ата джурт къазауатны кѣзююнде башсыз къалгъан аскерчилени излеучю «Джигитлик» деген аралыкъны тамадасына бергенме, иги умут бла сакълайма джууабын...

ТУКЪУМ ДЖЫЙЫЛУЛА

Къарачайда тукъум джыйылыула адетге киргендиле. Кеси аллына джукъ болмайды. Аны да болур бир сылтауу... Алай болса да, хар адамны кеси тамырын билирге тырмашыуу болурму аны чуруму? Огъесе... Къартны, артында къаллыкъ джаш тѣлюсюн барын да бирден кѣрюрге тырмашыуу? Джашланы, тукъум къартха тюеб, башха кишиден эшитмез хапарына тынгыларгъа талпыуу?..

Бир тукъумдан адамланы джюзле бла санаб, бир джерге джыйылгъанлары, бир иннет бирикдиргени, бир къазанны башындан къараб, бир туздамны къабыб, бир алгъышха бирден «амин» деб, бир джырны бирден сау тукъум джырлагъаны, ёлгенлерине бирден дууа этгенлери, хар тукъум кеси кесине къураялгъан сейирлик байрамды.

Мен ангылагъаннга кѣре, ала эм башдан джаш адамлагъа керекдиле. Тукъумларындан не къадар терен хапарлы болса, кимме, неме деб сагъыш эте билсе, ол къадар кесин амандан тыя билликди. Тукъум терекни тамырлары къартланы къолларында болгъанча, булчукълары — джаш адамларыдыла. Аланы адамлыкны тюз, ариу, мийиклигине тырмаша ёсерча алландырыргъа борчлубуз.

Акъбайланы джыйылыуларына джолоучулукъда, узакъда къалыб тюшелмегенме, джыйылгъан Акъбай джамагъатны аллына чыгъыб, кѣлюмю ачалмагъанма, алай болса да, халкъ-

ымданча, тукъумумдан да, бюгюнлюкде узакъ Москвада турсам да, хапарлы болургъа кюрешгенлей джашайма. Адам къралын, халкъын сюер ючюн, алгъа атасын-анасын, тукъумун сие билирге керекди. Мен акъыл этген бла, сабийни ариу халиге юретгенча, сие билирге да юретирге керекди. Кесинден башханы да сие билиу, ол да ариу халини бир шартыды. Тукъум джыйылыуда болгъан джаш-къыз, ойлаша, сагъыш эте билген адам болса, мен аман иш этсем, быллай бир адамы бетлери бла ойнарыкъма, терс ишим болса, быланы барыны алларында джууаб тутаргъа керекме, дей билликди.

Тукъум джыйылыулары юслеринден келюме келген талай сёз айта, джашауда ыз къоя баргъан, Акъбайлада, къуру тукъумгъа тюл, халкъыбызгъа бютеу да сый келтирген джашланы атларын сагъыныргъа излейме.

«Алим ёлсе, хат къалыр», деб нарт сёз барды. Аллайын, джашауну кёб санагъатларында хатын къоялгъанды Чокуна афенди (Акъбайланы Исмаил). Аны ким болгъанын, миллетге къаллай бир джарагъанын айтыб тауусхан къыйынды. Къарачай, араб, орус тиллеге тамам уста, биринчи къарачай Элиблени джарашдыргъан, зикирле, назмула джазгъан фахмулу таулу киши, биринчи къарачай газетни — «Таулу джашау» — биринчи номерин чыгъаргъанлары да бири болгъанды. Тебердиде 12 кёпюр ишлетген Исмаилны агрономлугъу, алимлиги да болгъанды. Тауусула баргъан ёмюрню ал джарымында джашагъан Чокуна афенди халкъын тамам сыйген просветитель эди (аны юсюнден китаб джазыла турады).

Акъбайланы Исхакъны джарыкъ фахмусу, сабийликден келген джомакъча джашайды адамлары эслеринде. Искусствовед Н. С. Шкаревская джазгъанга кёре, Исхакъны суратлары элчи суратчылары Биринчи Бютеуроссия кёрмючюне сайлангандыла. Ол 1935 джылда болгъанды. Кёрмючден сора, Сталинини оноуу бла, суратларында терен фахсуму танылгъан таулу джашны Ростовха окъургъа джибергендиле...

Чокуна афендини, суратчы Исхакъны да чыгъармачылыкъ джолларын тинтиу, халкъыбызны тин хазнасына уллу юлюш къошарыкъды.

Доваторну атлы дивизиясыны политуругу, полковник Акъбайланы Магомед Ата Джурт къазауатда этген джигитлиги ючюн, кёб кърал саугъагъа тыйыншы болгъанды. Уруш джоллада ётгюрлюк кёгюзтгени бла къалмай, халкъыбызны кёчпончюлюкден къайтарыугъа кюрешгенлени ал тизгининде бара, уллу энчи юлюш къошханды.

Академик, илмуланы доктору, профессор Акъбайланы Магомет Москвада джашайды. Аны аты бизни къралны тышында да белгилиди.

Акъбайланы Науази Къарачай шахарда белгили хирургду.

Джамагъат-кърал, мюлк къуллукъда тыйыншлы орун алыб урунадыла: Акъбайланы Руслан, Хасанбий, Аслан, Казбек, Анзор...

Аладан джашыракъладан мен былайда сагъыныргъа тыйыншлы кърген: къарачай театрны фахмулу артисти, Россия Федерацияны махтаулу артисти Акъбайланы Азрет-Алий, илмуда, журналистикада да терен фахмусун къргюзте баргъан джаш Акъбайланы Харун, илмуда, искусствода да кесини энчи сокъмагъы боллугъуна ышандыра баргъан скульптор Акъбайланы Будиян... Мен былайда эсима тюшюрюб къоялмагъан, тукъумда мен алкъын билмеген, танымагъан онглу джашла бар болгъанларына ишегим джокъду. Ала бары да туугъан халкъыбызны сыйын, махтауун, байлыгъын керелейдиле. Андады эм баш магъана!

МЕН КЪАЛЛАЙ АДАММА...

«Мен къаллай адамма?» — деб кесинге соралыб, анга тыйыншлы, ары бери «джюзмей» тюз джууаб берелген къыйынды. Бир джаны бла, билейим деб, таза джюрекден талпыгъанлыгъынга да, ол иги ауур джумушду. Эртдегили акъылманладан къайсы эсе да бош айтмагъанды: «Кеси кесинги толу билелсенг, саулай дунияны да билелликсе» деб. Экинчиси уа, кесинги бек сюйгенинг, чырмау болуб, кеси кесинге алапат кърюноб туругъа да боллукъса да. Ма мен да, кесиме берген сорууума, былай деб, айтыб къоймай, дыгалас эте, узакъдан келтире тургъанымы да кере болурса!

Тюзю, халимде аманым буду, деб — орамгъа чыгъыб, «къоду къычырыргъа» (аны юсюнден бери джазгъашны андан не башхасы барды?) уллу разылыгъым джокъду. Хар ким да иги таныгъан белгили политик Александр Лебедь айтханлай, «халимде аман ышанланы юслеринден селеширим келмейди — аланы адамла кеслери да кърлюкдюле, игими уа айтайым». Адамны Аллах алай джаратханды: асламысына башхалада да кесини юсюнде болгъан шартланы джаратады. Мен да адамланы юслеринде нени сайлагъаным бла, нени ушатмагъанымы айтайым.

Ёмюр джашауумда бир адамны «сатмагъанма». Не торлю болумда да. Терс ишин кёзюне тутуб, къаты сёлешиб, таб хомхотуна бергеним болгъан эсе да... Сатлыкъ сезим адамда эм сыныкълы, эм учуз сезимди.

Не соймегенлик, не зарлыкъ этиб, бир адамны юсюнден органлагъа не тил этмегенме, не тарыкъмагъанма. Бир адамны ызындан къара сабан сюрген къой, ол зат акъылыма да келмегенди. Тарыгъыучулары, тилчилени уа кеслери да насыб билмеген, башханы насыбын да къоймагъан къыйынлы адамлагъа санайма. Эсимдеди, белгили джазыучубуз Батчаланы Муссаны эсгере, аны 50-джылыгынын белгилеген кюн, саулугъунда, жарыкъ, терен фахмусун зарланыб, аны юсюнден джер-джерге тарыгъыб айланганла, сахнагъа артыкъ баш ата эдиле. Ала Мусса бла къаллай тенгле болгъанлары, аны кемсиз багъалатханларыны юсюнден айтыргъа кюреше эдиле. Мен да аланы магъанасыз хапарларына тынгылай, «сау заманында тынч джашаргъа къоймагъаныгъызгъа сокъураныб, уялыбмы сёлешесиз, огъесе аны сыйыны джылыуунда бир кесек джылынайыкъ дебми кюрешесиз, дей олтура эдим залда...

Кесим кесими эсгергенли онгузгъа, инджилгеннге, мени аз да къолумдан келиб, болушмай къоймагъанма. Тёгерегингегилени джашауларына сансыз къарау, джюрек сокъурлукъну танытады. Сансызлыкъ бир-бирледе амашлыкъ этген бла тенгди. Анга джашауда юлгюле кёбдюле. Адамгъа болушургъа излеу, къайсы бирибизге да джашауну артыкъ суйдюрген, алгъа элтген, арыргъа, эригирге унатмагъан сезимди. Мен сезгеннге кёре, ол учунмакълыкъ джюрекге артда келиб орналмайды, ол хар джан бла бирге туады. Ол талпыныуунг болмаса, кесинги джашауунга тюз багъа да береллик тюлсе.

«Кишини аллында борчум джокъду», — деген адамлагъа да тюбей келебиз. Ала «борч» деген сёзюне терс ангылайдыла. Сеннге бир игилик этгеннге, игилик этиб къайтаргъан тюлдю борч, не да ёнкюч алыб, аны ызына берген. Акъылы толу, саны сау, билим алгъан, болуму болгъан адамны, артыкъсыз да эркишини, кишини аллында борчу болмазгъа амалы джокъду. Ол кесин толу адамгъа санай эсе, аны атасыны-анасыны, юйдегисини, хар онгузуну, халкъыны, джамагъатыны, къралыны аллында борчу уллуду. Быллай «борч» «игилик этген» деген магъананы тутады. Игилик

а саугъады, саугъаны уа ёнкюч берген адет джокъду. «Кишини аллында борчум джокъду» дегенни уа «меннге кишини этген игилиги джокъду, менден да аны киши сакътамасын», деб ангылайса...

Вахтанг Кикабидзе джырлаучан эди «Мени джылларым — мени байлыгъым» деб бир джырны, аллайын, ётген джылларыма ызына айланыб къарасам, Аллахха болсун шукурла, «Мени байлыгъым — адамлагъа джарагъан кюнлерим» дерге боллукъма. Ийпаныгъыз, ала аз болмагъандыла джашауумда.

Эм бек джазыкъсыннганым а — ачыулу, дертли адамла. Ала джарлы, хариб инсанладыла. Ачыу да, дерт да ауур джюкдюле. Имбашлагъа тюл. Имбашындагъын бери алыб, аманны, игини да кёлтюре, тёзе келген джерге салыб, солуунгу да бир аллыкъса. Ала джюрекге, мыйыгъа джюкдюле. Аны ючюн айтхандыла бурунгула:

«Аман адамы ачыуу кетмез, башы джерге джетгинчи.

Иги адамчы ачыуу кетер, кюнде гюлменди кебгинчи», деб.

Бусагъатдагъы джаш адамла гюлменди джаулукъланы таньмайдыла, аланы бизни аналарыбыз къысыучан эдиле, тамам джукъа къумачдан эдиле.

Башхаланы да, кесин да сюе билмеген, керти сюймекликни ышыгъында джашай билмеген адам болады дертли да, ачыулу да, джюрегицен ауур джюгю тюшмеген джазыкъ да...

Адамы тюненеси бла бюгюнюн бир-биринден айырыр амал джокъду. Ала бирге джашайдыла. Тюненеде «кългъан» сеннге багъалы адамла да, этген ашхы, учхара ишлеринг да, бирлери джюрегинги аурута, бирлери къууандыра, адам болгъанынгы эсгерте, биргенге айланадыла.

Ызына къоркъмай къараялгъан адам, олду насыблы.

Мен да тюлме насыбсыз...

ХАЛИМАТ

Халимат! Сени огъурлу сыфатынг, ёлюмсюз джанынг, тюрсюнюнг терен акъылынг, сейирлик фахмунг Хурзук башы мийикледен, таза чокъуракъладан, ёхтем секиртмеледен, туугъан халкъынгы джюрек джылыуундан тамзыкъ алгъан болурла.

Алай эсе уа — хар атламынгда, айтхан сёзюнгде, этген ишингде Хурзук талада ёсген гокка хансчыкъны тылпыуу, тау шоркъаны тазалыгъы, субай наратны хурмети, ёзен ташны тёзюмю сезиледиле. Ауазынг — булбуллу тангладан, ышаргъанынг — кюнню биринчи таякъларыны джылыууларындан, иншетинг тау башлада акъ къарланы тазалыкъларындан джаратылгъан болурла. Халкъынгы сыйын, намысын керелерге учунган джюрек сезимлеринг къайдан къарыу алгъандыла? Иги да дейсе, таулу анангы акъ сютюнден!..

Халимат! Бюгюн бюгече да, телефон зынгырдаса, сени джумшакъ, сабыр ауазынгы эштирикча болама. «Акъбай улу, не эте тураса?» — деучюнгю джюрегим эшитеди...

Джарыкъ мыдах хапарларынг да, терен сагъышларынг да халкъынг бла байламлы эдиле. Ашхы умутларынг, джюрек джылыуунг, Аллахдан тилеклеринг халкъынга джораланыб эдиле.

Мен биринчи кере, сени бла барыб, Хурзукну кёргенимде, сени джюрегинги байлыгъыны тахсасын, табийгъат берген тазалыгъыны тамалын сезиб, таулу эгечим, ол кюн кесиме сейирлик дуниянгы ачхан эдим. Хурзукну, анангыча, багъалатханынга, джашларынгыча, суйгенинге ишексиз болгъан эдим. «Хурзук барда мен ёксюз тюлме, насыблыма,» — деген сёзлеринг джылытхан эдиле мени.

Эсимдеди, хурзукчула бла тюбешгенибиз. Сен, туруб сёлеше тебрегенингде, «бизни Халимат» деб, улуу — гитче да, бирден ёрге къобуб, келиб-келиб къучакълагъанлары, кёб заманны харс уруб тургъанлары, кёзлери къууанчлы джыламукъладан тола, убба этгенлери, сени да, аланы да бетлеригиз джарыб сёлешгенигиз...

Хар джазгъан назмунг, хар чыгъаргъан китабынг халкъыбызны тин байлыгъына алтын бюртюкле болуб къошулгъандыла, окъуучуланы джюреклерине джол таба, кёблени къуу-

андыргандыла. Сени «Айран», «Тиширыуну хапары» деген хапарларынг, дагыда кёб ёлюмсюз, фахмулу чыгъармаларынг, дагыда кёб ёлюмсюз, фахмулу чыгъармаларынг талай тилге кёчюрюлюб, Къарачайдан къой, Эресейден тышына чыгъалыб, тыш къраллада басмалангандыла. Алай бла миллетибизни атын кенгге джайгъанса, сыйын мийикге чыгъаргъанса. «Ол уллу джазыучу эди, Аллахны келечисича, бир огъурлу, адебли, джарашыулу, фахмулу тиширыу эди», — дейдиле москвачы джазыучу шагърейлеринг...

Халимат. Бюгюн арабызда джокъса, алай а суйген халкъынга къоюб кетген ёлюмсюз тюб-терекенг, сени таныгъанлагъа къой, энди келлик телюлеге да сени джарыкъ тюрсюнюнюгю, ариу атынгы, фахмулу джюрегинги суйдюрлюкдю багъалы эгчибиз Байрамукъланы Башчыны кызы ХАЛИМАТ...

МУССА

Хар къуру да, Къумуш элни эки бёлген джолну бара, джюрегим къатыракъ тебеди, «тохта, озуб кетме, бир кесек сабыр бол», деб шыбырдайды. Онг джаныма бурулуб, алгъынча, «Ассалам алейкум, Мусса! Не этесе, тенгим?!» — деб саламлашырым келеди.

— Шохум, былайдама... — деген шош ауазы мийикден келгенча джюрегиме эшитиледи.

Джолну онг джанында сабийлигинде биринчи атламын этген, биринчи сёзюн эшитген ата-ана арбазы бла сол джанында ахыр тылпыуун сезе титиреген джерге кёзюу къарай:

— Эй, хомух, къалай этиб къойдунг алай, шыбланы къара кючюне кесинги хорлатыб? Татлы джанынгы бериб, джарлы анангы джылатыб, сени суйгенлени мыдахлыкъгъа бёлеб, ана литературабызны бир лыхтын бутагъын кесиб, айтыр сёзюнюгю айтыб бошамагъанлай? — деб шыбырдайма.

Шуууддагъаны эски джырларыбызча эшитилген Къобанны да тауушу былайда артыкъ мыдах чыгъады. Ол Мусса бла Къобанны ушакълары кёреме:

— Сен мыдах мени да этгенсе, Мусса.

— Сенича, адам баласы ёмюрлюк болалмайды.

— Мусса, сени атынг да джашарыкъды ёмюрледе. Сени чыгъармаларынг да, менича, ёлюмсюзюле.

— Аланы талайы сени джагъангда, сени бла ушагъымдан сора, сени кюмюш толкъунларынг, ёмюрлюк джырынг учундуруб туугъандыла.

— Замансыз кетмесенг, энтда ненча акъыллы китаб джарыкъ эдинг! Ненча фахмулу чыгъарма туумай къалды!..

Мусса, джууаб къайтармадынг.

Студент джылла, джашлыкъда тюбешиучю сейирлик кюнлерибиз, Урупха — мен ишлеген джерге — келиучюнг, чегет талада айлана, халкъыбызны, джерибизни юслеринден сагъышларыбыз, тенглерибиз бла шынкъартны тегерегине олтуруб, от тиллени «тебсегенлерине» кезлерибиз чыракъ бара, этиучю ушакъларыбыз, джарыкъ кюлюучюнг эсима тюшдюле...

Къумуш элни кюмюш сакъаллы къартлары намазлыкъда этген тилеклеринде, Къобанны кече-кюн да юзюлмеген джырында, халкъынгы сюйген джюрегинде, тауларынгы, сени сыйынгча, мийик тёппелеринде, тенглеринги эслеринде джашайса сен, джашлай кетген багъалы тенгим, фахмулу джазыучу, керти таулу Батчаланы Хаджи-Кишини джашы МУС-СА...

АХМАТ

Ахмат, сени бла 1961 джылдан бери таныш эдик. Биринчи студент кюнлерибиз, биринчи айлы кечелерибиз бир кезюуде, экибизге да багъалы Къарачай шахарда ётгендиле. Ансамблде тебсеген кезюуюбюз а! Тау тартыула согъулсала, санларыбызгъа къанатла битиб, джюрегибиз кызыу ура, хойнухча бурула, тебсеучюбюз эсимдеди. Унутмагъанма халкъыбызны эни танытхан хар не да — джыр, тебсеу, терек, тау кийим, нарт сёз, тау тёппе — бары бизге назму джаздырыргъа чурум эдиле.

Къазахстанда сыйырылгъан сабийлигибиз мугур, мыдах болгъанча бир, туугъан джуртубузла ётюб баргъан джашлыгъыбыз аллай бир джарыкъ эди. Джюреклерибиз асыл умугладан толуб, ашхы муратларыбыз кёб къыйынлыкъ кёрген халкъыбызгъа джораланыб, игилик, джигитлик этерге хазырлыгъыбыз бизни артыкъ насыблы эте эди. Ахмат, эсимдеди, туугъан джуртубузда кёк да — мийик, тау да — къанатлы, джер да — ийнакълы, хауа да, суу да — дарманлы кёрюннген кюнлерибизде, джашлыкъ насыбха берилгенине

толу ышаныб, джарыкъ назмула джазычубуз. Хар назмубуз джыргъа бурулуб барычу кёзююбюз...

Джашлыкъ джылла, тебсеуле, джырла, назмула, халкъыбызны юсюнден этиучю ушакъларыбыз, кызланы юслеринден ичги сёзлерибиз, бирге ашагъан тuzдамыбыз, мени анамы сеннге «джашым» деучюсю бизни ёмюрлюк тенгле этген эдиле.

Тебсеуню да, спортну да, тенглеринги да бек сые эдинг, Ахмат. Барыбыздан да бек литератураны сые эдинг. Назму тилде кенг, таза, бек сые билген, джаралы, назик джюрегинги хапарын уста айтханса, джашауну багъасын, магъанасын, ариулугъун терен суратлаялгъанса...

Джашауунгу чыгъармачылыкъ ишге берген фахмулу тенгим, халкъыбызны адабият «кёгюнде» Ахмат атлы джудуз да барды. Аны сени огъурлу фахмунг джандыргъанды, кеси да джарыкъ джанады. Аны нюрю сен бек суйген, сени бек суйген халкъынгы башындан джарытханлай, джылытханлай турлукъду, Къобанланы Ибрагимни джашы АХМАТ...

БЫЛАЙ АЙТХАНДЫЛА...

Акъбай улу Алийни джашы Азретни чыгъармаларыны юслеринден белгили джазыучула, алимле, журналистле тюрлю-тюрлю джыллада айтыр ючюн, статьяла, рецензияла джазар ючюн къалмагъандыла. Аланы къайсы бири да бирер чурум бла джазылгъанлары себебли, газетледе, журналлада басмалангандыла, радио бла берилгендиле.

Багъалы окъуучу, Акъбай улуну сен къолунга алыб тургъан китабына ол рецензияладан, статьядан юзюкле теджей, ала къайсы тилде джазылгъан эселе, ол тилде берирге таукел болгъанбыз. Нек десенг, хар авторну сёз уруму башхады. Орусча джазылгъанланы ана тилибизге кёчюрөбиз десек, ол башхалыкыгъа къатыллыгыбызгъа сёз джокъду. Дагъыда, бусагъатда орус тилни билмеген къарачайлы болмагъанын да эсге алсакъ, Шукур Аллахха, ол ишни амалсыз болмагъанын кёресе. Аны сен да тюзге санарынга ышанабыз.

РЕДАКТОР

Представитель потерянного поколения карачаевского народа Азрет живет взахлёб, как бы спеша восстановить всё то, что потеряли карачаевцы за годы ссылки. «Ради вас пожертвовать собою я в мгновение каждое готов» являются на мой взгляд, лейтмотивом ко всему творчеству, ко всей его жизни. Азрет Акбаев никогда не проходит мимо чужой беды и люди платят ему тем же: во время выборов в Государственную Думу Федерального Собрания Российской Федерации, он получил абсолютное большинство голосов избирателей и был избран депутатом от нашей республики — поистине депутат должен обладать таким неумным характером. К нему ото всюду и идут люди со своими радостями и бедами... Писатель всегда защитник народа, иначе говоря, депутат и защитник народа в Азрете — человеке хорошо совмещаются.

Акбаев автор ряда поэтических книг, изданных на карачаевском, русском, казахском языках. В лучших своих

стихотворениях, балладах и поэмах, таких, как «Слово отца», «Испытание», «Расстрелянные зори», «Говорю с Россией» и других он выступает как выразитель мыслей и чаяний своего народа.

Тематика стихов книг А. Акбаева разнообразна: о горской специфике, о любви, о прошлом и настоящем своего народа, об интернационализме, о тревогах планеты, о судьбах людей, о времени, о себе...

*Халимат Байрамукова «Влюбленный в Россию»
газета «Дума» 1995 г.*

«...Поэзиягъа джолу аны кесини джашауу бла байламлыды. Адам эм алгъа кесини элини джашауун ангылай тебрейди, андан сора — халкъыны джашауун, туугъан къралыны джашауун. Алай а поэт, бютеу дуниягъа сагъыш этиб турса да, ол поэзиягъа кеси кѳрген, сынагъан, кеси иги билген затланы юслеринден джазыб къошулады. Акъбайланы Азрет да поэзиягъа алай къошулгъан джаш джазыгучуларыбызны бириди...

Окъуучула Азретни джазгъанларын сюйюб окъуйдула, ол нени юсюнден джазгъанын эмда къалай джазгъанын иги билдиле.

Кѳзлеу суу уллу болмайды, алай а таза болады. Джууукъ джерде абадан суула тургъанлай, адамла арлакъгъа барыб, кѳзлеу суудан ичерге излеучендиле. Джюреке джылыу болмаса, джашауу дамы болмайды. Экинчи китабына «Джюрекни джылыуу» деб атагъаны халаллыкъ, огъурлулукъ, таза иннет бютеу адамланы джол негерлери болсунла деген магъанада ангылашынады.

Азретни джазгъанларын окъусанг, бу адамны джюреги хар заманда игиликге, ашхылыкъгъа учунганлай тура болур, муну джюрегине зарлыкъ къонакълаб да келе болмаз дейсе. Ол къайсы бир чыгъармасында да кесини энчи къарамын, энчи сезимин чертгенлей барады.

Адамланы кѳллерине джетген, халкъны кѳлюне да джетерикди, халкъны кѳлюне джетерча поэт болгъан, ол а алай тынч тюлдю, болмаса да, Азрет ол джолну таукел, джашау юретгенча, ойлашдыргъанча, алай а ашыкъмай атлаб барады. Хар ѳргеракъ чыкъгъаны сайын, аны къанатлары кенгере, къата барадыла. Къанатла, бегиб бошасала уа, къанаты хауаны джарыб, эркин учады...»

*Хубийланы Магомет «Поэзиягъа джол»
«Ленини байрагъы», 1984 джыл.*

«...Путь поэта к истинным ценностям человеческого бытия пролегает через страну детства («Мне мать ещё не отоснилась») и через родной аул, где «каждый житель мне родня». Лирическому герою поэта чужда односторонность, он не признает альтернативы: «Люблю цветок и камень тоже: одеты в камень города». Но «завтра из Вологды, после из Минска» он будет спешить на берег родной Теберды, где впервые услышал доброе слово «салам» и звук сыбызгы, донесший память о прошлом, где и сейчас глоток ледяной речной воды способен разогнать тоску...

Верность Родине, отвага, честь — рядом с этими непреходящими нравственными ценностями поэт славит и человечность, которая «звезд древней» и всегда современна. Люди, отмеченные человечности лучом, как это следует из поэтической лирики сборника «С Россией говорю», имеют общие черты. Но характеры их неповторимы. Так возникает вторая тема лирики Акбаева:

И повторяются дороги,
И судьбы схожи меж собой,
И мне бы по советам строгим —
Идти проторенной тропой.
Но неизменно век от века
На неизведанном пути,
Дается право человеку
Неповторимое найти.

Неповторимое — это о девушке, любовь к которой «совсем иной планету открыла мне». Взгляд ребёнка рождает мысль о неповторимом рассвете. Да и само поколение Акбаева, мальчишек военного лихолетья, обрело только ему свойственные духовные черты...»

*Л. Егорова, доктор филологических наук, профессор
«Святое слово — человечность»,
«Ленинское знамя», 1983 год.*

«...Акъбайланы Азрет кесини чыгъармаларында халкъны къууанч къюнюнде къууана, бушуу келсе, джарсый биледи. Ол джерни ариулугъун, адамланы джигитликлерин, джигерликлерин тюз кёргюзеди. Аны ючюн болур, окъуучула поэтни назмуларын, джырларын, хапарларын бек суюдиле. Табигъат Азретге джангы кюч берген таркъаймазлыкъ кёзлеудю. Адам джери бла, халкъы бла терен байланыб эсе, ол тюз джолдады, дейдиле къартла...

Акьбай улуну чыгъармачылыкъ ишинде джырла энчи орун аладыла. Биз радио бла Азретни сёзлеринне джазылгъан кёб джыргъа тынгылайбыз. Аланы макъамларын кёб тюрлю композитор джазгъанды...

Кесини бешик джырын къазауатны кыйынлыгъы юзген поэт дуняны сабийлерине мамырлыкъ, насыб тилейди. Ол уруш тюзден кыйытмай къалгъан атасыны сураты бла сёлеше, дуняда къазауат болмаз ючюн кюреширге ант этеди...

*Хубийланы Назир, джазыучу, «Джыр кёзлеу»
«Къарачай» газет, 1992 джыл.*

«Азрет Акбаев — карачаевский поэт, стихи которого очень популярны среди местных чабанов и горняков. Поэт привлекает упорством разработки своей глубинной темы отчего края. Через описание родной земли, краски России и Карачая Акбаев отражает проблемы, волнующие современников: добра и зла, любви, долга и чести. Умеет найти поэт точные и незатасканные детали, рассказывая о людях земли...»

*Роберт Рождественский, поэт,
газета «Книжное обозрение», 1983 год.*

Во всех стихах Азрета Акбаева главная тема — тема Родины. Ею он поверяет всё. Самые глубокие личные переживания оказываются неотделимы от родной улицы, реки, обступающих родительский дом гор. Горы несут многовековую традицию, память о предках. Историю. В них жизнь всего народа. И что-то выпадает на долю каждого — как часть общей доли.

«Без твердой веры в будущее родной земли мы, люди, не можем жить, расти, любить и быть полезными друг другу. Быть всегда со своей страной, со своим народом, делить их боль и сражаться за их будущее — это истинное счастье» — так Азрет Акбаев излагает свое жизненное кредо. И все его стихи устремлены к одной цели — к вечной ценности любви к людям. Доброты.

*Н. Куракина, журналист,
«Ищите в людях человечность»,
«Новая кавказская газета», г. Москва, 1995 год.*

«Имя карачаевского поэта Азрета Акбаева известно читателям России, Казахстана, Киргизии.

В этом сборнике стихов мы встретим стихотворения разных лет многообразные по тематике. В них — раздумья и переживания, искренность и боль, любовь, надежды и тревоги. Его поэтической манере свойственны углубленность, сосредоточенность на излюбленной теме доброты и человечности. Ему присуща трогательная привязанность к родной земле, звучащая то лирично и задумчиво, то поднимаясь до уровня высокой трагедии.

...Стихи и поэмы Акбаева всегда внутренне напряжены, сквозь них, как нервные токи проходят картины и воспоминания, будоражащие душу... Его стихи светятся любовью к людям, зовут к миру, согласию и добру. Поэзия Акбаева пробуждает в человеке лучшие начала, новые жизненные силы, затрагивает самые тонкие струны сердца...»

*Яков Козловский, поэт,
«Слово к читателям» —
предисловие к книге А. Акбаева
«Когда глаза теплом горят», 1993 год.*

«...В своих стихах поэт отражает многообразие мира, и не только внешнего с красотой, но и внутреннего мира человека, скрытого от постороннего взгляда и наполненного философскими и романтическими образами, радостью и тоской, надеждами и сомнениями.

Автору присущи размышления над сутью мироздания, над каждым явлением, происходящим по воле человека или независимо от его желаний.

В сборнике «Ёмюр» перед нами словно открывается широкий простор, по которому течет многоголосая река жизни. И ничто не проходит мимо сознания поэта. Любовь и память, мечты и явь, жизнь и смерть — все состояния человека отражаются в поэзии Азрета Акбаева. Книга не случайно названа одним ёмким словом: «Век». Что вмещает в себя век человека? Это и очень много и ничтожно мало по сравнению с вечностью. Однако и вечность вмещается в один век, поскольку только человеку из всего живого в мире суждено ощутить и осознать. В поэзии Акбаева мир не делится на большое и малое, значительное и мелкое. Любое проявление жизни вызывает у поэта ответные чувства...»

*С. Джанибекова, журналист.
«Отзыв на сборник стихов «Ёмюр», 1991 год.*

«...Будучи талантливым поэтом Азрет Алиевич, вдохновенно воспевая уникальную красоту своей прекрасной Родины и дружбу всех народов, населяющих её, с таким же вдохновением посвятил себя служению не только своему карачаевско-му народу, но и другим народам России, с таким же вдохновением, самозабвенно и компетентно осуществляет политическую и общественную деятельность и достойно представляет не только свой народ, равнозначно и другие народы, до-верившие ему решить их судьбы в высоком Парламенте Российской Федерации...»

*Хаджи Мурат Ибрагимбейли, академик
Российской Академии Естественных Наук,
доктор исторических наук, профессор.
«Избранник народа», «Къарачай»
газет, 1995 джыл.*

«...Лучшие стихи Азрета Акбаева — это не только настоящая поэзия, это большая человечность, большая вера в людей, в теплоту простых сердец, в труд, жизнь. Сохранить такую веру, пронести её через все испытания — это действительно свойство настоящего человека. И здесь поэту помогает чувства единства с людьми, близость к его заботам, радостям и бедам. Он ощущает духовную связь со своими друзьями и всеми честными людьми, которые не устанут бороться за торжество высоких человеческих ценностей — добра, красоты, чести.

Высокая человечность и необходимость личного, душевного и жизненного опыта — вот главные, важнейшие и непременные условия поэзии. И то и другое в полной мере присуще творчеству Азрета Акбаева. Жизнь провела его через множество испытаний: потеря и обретение Родины, гибель отца на войне, раняя смерть матери, но они же помогли узнать всему истинную цену. Жизнь научила понимать и ценить красоту человеческой души, неповторимость и богатство внутреннего мира человека независимо от того, кто он...

Темы, образы, интонации стихов Акбаева индивидуальны. У него есть свои поэтические леймотивы, пристрастия, любимые образы и непреходящие темы. Одна из них — тема исторического прошлого народа. Тема памяти о пережитом, тема несломленного духа особенно зрело и ярко раскрывается в последних поэмах Акбаева «Река жизни», «Расстрелянные зори», «Солнце правды», «Сосна голубой стороны». В

поисках истины, нравственного идеала, ориентиром поэту служит великое человеческое качество, которое он ищет и находит в окружающих его людях. Это бесконечно ценимое качество — человечность...»

*З. Караева, кандидат филологических наук,
«Поэзия дружбы и любви»,
газета «Молодой ленинец», 1989 год.*

«...Когда читаешь стихи поэта, чувствуешь его сразу в нескольких измерениях. В его стихах есть высокая концентрация мыслей, национальный колорит, предельный накал чувств — все то, что делает стихи настоящей поэзией. Поэт полон раздумьями, рассуждениями о судьбе планеты, времени, он волнуется и переживает. Читая его стихи, попадаешь в удивительный мир любви, дружбы и человечности.

Стихи Акбаева — это плод глубоких раздумий, пристальный взгляд на жизнь, его пронизательное, уважительное отношение к людям, к природе. Они написаны как бы на одном дыхании и несут людям самые светлые мысли радости...»

*В. Потиевский, писатель,
«Слово о поэте», 1987 год.*

«...Тема любви к отчужденному краю, людям земли, стремление напомнить читателям о нетленных нравственных ценностях прошли через его поэтические сборники «Родник», «Тепло сердца», «Крылатая заря», «С Россией говорю»...

Нельзя не упомянуть о том, что жизненная школа воспитала в поэте не только чувство благодарности, но и понимание ценности человеческой дружбы, интернационализма...

Поиск во всем нравственных истоков, обращенность к человеческому разуму и сердцу стали тем лирическим началом в литературной деятельности Азрета Акбаева, которое проложило его поэзии путь в песенный мир. Еще в студенческие годы композитор Маджит Ногайлиев услышал мелодию в словах, воспевающих самое прекрасное человеческое чувство, написал на них музыку. Почти тридцать лет прошло с той поры, но не стареет песня «Айлы кечеле», и всё так же радуя сердца людей...»

*С. Телешко, журналист,
«Река жизни — река поэзии»,
газета «Ленинское знамя», 1989 год*

ХАЛКЪЫБЫЗНЫ ЫШАНГЫЛЫ КЕЛЕЧИСИ

Акъбайланы Азретге

Кърал чарслагъа салдынг атынгы,
Махтау келтире, ол озуб келди.
Тюз балсытаенг суйген халкъынгы,
Ол сени сайлаб, уллулукъ берди.

Мындан ары да: «Аллахым! Халкъым!..»
Деген оюмгъа эсинги бурсанг,
Ёргеден ёрге ёрлей барлыкъса,
Ол эки сёзню унутмай турсанг.

Сен бюгюнлюкде Минги Таучаса,
Чыкъгъандан чыгъа, миннгенден мине.
Къысха заманда башындан къара,
Депутатлыкъны Эверестине.

Атым атлы багъалы Азрет!
Халкъ санга аманат, сен да — Аллахха.
Тенглеринги да унутуб къойма,
Барыб олтурсанг, Думада тахха.

*Семенланы Азрет, поэт
Декабры 20-сы 1993 джыыл.*

БАШЛАРЫ

Авторну юсюнден	4
Къарачай, десем	5
Ички сёзюмю шыбырдайма тангнга	14
Арбаздан, босагъадан башланады джол	15
Кёб кечелени джукъусуз ашыра	16
Нартла джурту кёк таула	17
Къалай ариуду джерибиз	18
Теберди	19
Къобан	20
Джазда ариу шахарда	21
Танг ашхы болсун, Малкъар	22
Энтда агъарды джерим акъ къардан	23
Джюрегимде бишген назмугъа	24
Джазыуну толкъунлары (<i>поэма</i>)	26
Ай, иги сагъын, кюн болуб къалсам	43
Эркин эсим кенг дуниягъа бёлуне	44
Джашау джарсытхан кёзюледе да	45
Уллу джашауда	46
Джашау, ачхычым къолунгдады	47
Джашауум сенсиз болмазча	48
Сюелеме сагъышлы	49
Джашил кырдыклы солумлагъа	50
Джаш санларым, къарыуугъузну буругъуз	51
Эслетмей джюрюю сынадым сени	52
Акъл бёлмейсе	53
Атмайын къалгъан тангла (<i>поэмадан юзюк</i>)	54
Салам, джашнагъан джериме	62
Сюеме	63
Ёмюрге джашна, Къарачай	64
Джарыкъ тегеме кёзлеге	65
Бир ёзенде ёсгенбиз	66
Амманы осияты	67
Джашнагъан майда туугъанма	68
Джазны чагъында анам белляу айтханды	69
Унутмайма алай айтычусун анамы	70
Элия (<i>поэма</i>)	71
Тилейме	92
Къалай сейирди бу джашау	94
Бир уядан узакъ джары чачылгъанча	95
Кёрсем арбазда, орамда	96
Сый тюлдю кеб сёз айтхан эркишиге	97
Ахыр тылпыуум тыйылгъан кюнде	98
Аман кёз тиймесин сизге, адамла	99
Джазгъы шахарым, Теберди	101
Абезекни тебсей	102

Минги тау арабызда (<i>Къулиланы Къайсынга</i>)	103
Огъур берген джюрек (<i>Хубийланы Магометге</i>) баллада	104
Шынкъарт (<i>Батчаланы Муссагъа</i>)	109
Къарыу ала баргъанча къанатлы (<i>Акъбайланы Шагъабаннга</i>)	110
Сени ючюн, тенгим (<i>Шунгарланы Хасаннга</i>)	111
Тенгими сёзю (<i>Джазаланы Балуагъа</i>)	112
Къзах къызгъа (<i>Роза Рымбаевагъа</i>)	114
Минги Тауну юсюнден баллада.	115
Солусанг а, танг атады	119
Ай	120
Джайгъы тангим тау элими сагъайта	121
Кимни да джазылыбды мангылайына	122
Не эсе да сагъышлыма	123
Кюн барады ташая уясына	124
Сабийлигиме къайта	125
Иш кюн тауусулуб, юйюме ашыгъама	126
Хорламны келтирген аталагъа	127
Джашы орнатхан терекге	128
Мени эсимден чырт кетмейди	129
Оноу этсенг, деб келгенед	130
Ушайла бир-бирлерине толкъунла	131
Абаданлагъа ушаргъа ёч эдим	132
Барды элде бир адам	133
Джазгъы джырлагъа тынгылай таула	134
Ана табада гырджын бишире	135
Эртденликде тереземден кюн таякъ	136
Кём-кёк джуртуму нараты (<i>баллада</i>)	137
Сюймеклик ачад назик кёзлерин	144
Айлы джолчукъ	145
Эслегенимде кечеде джуддузну	146
Огъурлу къарамынг	147
Хар къуру да къараучанма	148
Тюбешселе суйгенле	149
Бу джашауда	150
Къалай чыгъайым мен тангнга	151
Эслегенем бир кюн сени орамда	152
Мараб тургъанча бир атлы джетди	153
Адам бла суймеклик	154
Джазгъы танг ата келгенлей	155
Огъай, джаным, не дыгалас этсем да	156
Къыш келди да кетди	157
Хар огъур танг атханы сайын	158
Джашнагъан джерде, ышара гюлле	159
Эсгериб джюрю, тюзюн айтама	160
Дуння зауугъу суймекликсе, билеме	161
Уялма, гартынма, тюбесек	162
Кёреме тюрсюнюнню гюлню ышаргъанында	163

Суймекликни орамы деб атайма	164
Келчи, джаным, ариуум	165
Ёмюр таууш (<i>поэма</i>)	166
Сагъышла, сагъышла, сагъышла	172
Кече да, кюн да, айланч джоллада	173
Чууакъ кечени джулдузлары	174
Сиз тюлмюсюз кюнча джылытханла	175
Архыз таланы хурмет джеринде	176
Эртденликде нюрюн теге кюн таякъ	177
Чегетде атылмасын шок	178
Сукъланмайма джашауунга	179
Мен озуб бара орамда	180
Хар затны барды джаны	181
Джюрегингден къайнаб чыкъгъан сёзлеринг	182
Джашау, ачычым кёолунгдады	183
Джашау джарытхан кёзюледе да	184
Джюрегим, кёлум оноулаша	184
Сакъла, дегененг	185
Къайгъы, кыйынлыкъ бирлеше	186
Ол керти да адамлыкъны шартыды	187
Сары чапыракъ	188
Къарачай атны юсюнден баллада	189
Ашыгъаем дженгил ёсюб кетерге	194
Адамлыкъ	195
Атама	196
Тюшюбюз сейирди	197
Кёгюрчюнню уясы	198
О къайры ашыгъасыз, тау суучукъла?	199
Кетер заман джетди	200
Къарайма сеннге кёзлерим талмай	201
Сюеме мен ана тилими	202
Къачны келгени	203
Умутла	204
Сенден ариу джер бармыды, Кавказым!	205
Наратла	206
Салам	207
Кавказда таула шош сюеледиле	208
Кюзюде къараб кёрюрсе	209
Орус тюзде барама	210
Минг бюсюреу, адамла, сизге	215
Сыбызгъы	216
Эй, озуб баргъан кюнле	217
Кёзлерингде кёреме	218
Джашлыкъ, джарыкъ муратса	219
Юйюм кюнюмдю	220
Джарыкъ эм джылыу	221
Улугъан итлени, сарнагъан къаяланы кёргенме	222

Отда да кюймез	224
Джашау тенгизди	224
Тойгъан джерден	225
Биринчи суймеклик	231
Амгъата Башы къалын чегетде	232
Къыйналла мени сууукъ сёзлеринг	233
Джашил кырдыклы солумла	234
Араб тефтерден	235
Къызыл тенгиз	236
Джюрегимде бишген назмугъа	237
Тёрттизгинле	238
Экитизгинле	245
Айлы кечеле (<i>джыр</i>)	246
Къайсы джерденсе сен? (<i>джыр</i>)	247
Сен эсиме тюшесе (<i>джыр</i>)	248
Доммайда сакълайма (<i>джыр</i>)	249
Кёргенмисе аллай кёзле (<i>джыр</i>)	250
Сёлешедиле суйгенле	251
Атынгы айтыб джырлайма (<i>джыр</i>)	253
Гюлюсе джерими (<i>джыр</i>)	254
Джуддузла кёгюнгю джасай (<i>джыр</i>)	255
Ийнакълайла мени ючюн (<i>джыр</i>)	256
Джангыз кесинге (<i>джыр</i>)	257
Суймеклик вальс (<i>джыр</i>)	259
Суймеклик эртдени (<i>джыр</i>)	261
Хурзукчу къызы джыры	262
Аймёлек (<i>джыр</i>)	263
Унутма мени (<i>джыр</i>)	264
Ала кёзлерим айтырла (<i>джыр</i>)	265
Келинни тепсеюю (<i>джыр</i>)	266
Танышдыкъ бир тойда (<i>джыр</i>)	267
Атынга да Айгюль атаб	268
Танг джарыгъын тегед юге	269
Бар, балам, Кавказгъа	270
Акъ бетине къызыл нюрю тегюле	271
Ай къанатын кереди	272
Акканы сёзлери	273
Суймеклик сингиб къыз джюрегиме	274
Багъалыды ана деген	275
Хар къуру да къараучанма	276
Шахарымы джюрегинде джукълайса	277
Биз сабий эдик, билмеек	279
Бир кюн юйюнге баргъанем	280
Ким билед сюерсе	281
Акъ къайынланы къатында	282
Суймеклик джокъду деселе	283
Не суйсенг, аны этейим	284

Эшит, кечерме	285
Къарасам къарамайса	286
Къачхы ингирде.	287
Джазыуума кётюр	295
Устазларым, устазла	301
Бушуу кюнлерибиз	303
Тукъум джыйылыула	305
Мен къаллай адамма?	307
Халимат.	310
Мусса	311
Ахмат	312
Былай айтхандыла	314
Халкъыбызны ышангылы келечиси	321

АКБАЕВ АЗРЕТ АЛИЕВИЧ

Къарачай десем...
(Когда произношу я Карачай)

Редактор — *Ф. И. Акбаева.*

Художник — *У. К. Мижев.*

Технический редактор — *Н. С. Прыткова.*

Корректор — *А. И. Лайпанова.*

Сдано в набор 12.01.99 г. Подписано в печать 26.04.99.

Формат 84x1081/32. Бумага офсетная № 1.

Гарнитура «Таймс». Печать офсетная.

Усл. печ. л. 19,74. Уч-изд. л. 17,06.

Кр-отг. 20,08. Тираж 5000 экз. Заказ № 87.

ISBN 5-89972-199-5

Карачаево-Черкесский государственный педагогический университет. 357190 г. Карачаевск, ул. Ленина, 29.

Отпечатано в ОАО «Полиграфист».

357100, г. Черкесск, ул. Первомайская, 47.

Лицензия № 040035 от 14.06.94 г.

Акбаев А. А. Къарачай десем... (Когда произношу я
Карачай) Карачаево-Черкесский госпедуниверситет,
1999—328 с. + вкл.

ISBN 5-89972-199-5

Книга «Когда произношу я Карачай» известного Российского карачаевского поэта Акбаева Азрета Алиевича — это плод раздумий, многолетнего труда об истории, о судьбе народа, Родины, мира. Горы несут многовековую традицию, память о предках. Произведения писателя устремлены к одной цели — к вечной цельности любви и доброты к людям. Стихи внутренне напряжены, сквозь них, как нервные токи, проходят картины и воспоминания, будоражащие душу, зовут к миру, согласию и добру. В них — раздумья и переживания, искренность и боль, надежды и тревоги, пробуждающие в человеке лучшие начала, новые жизненные силы. Строки поэзии затрагивают самые тонкие струны сердца.